НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МАСОЛ ВАЛЕРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 37.015.312:[057.87:373.5]:[331.54:796]

ДИСЕРТАЦІЯ
ВИХОВАННЯ РІШУЧОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ

Галузь 01 Освіта / Педагогіка

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів мають посилання на відповідне джерело

_____В.В.Масол

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник:

ТИМЧИК Микола Валерійович,

кандидат педагогічних наук, професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Масол В. В. **Виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2023.

У дисертації вперше представлено наукове осмислення теоретичних і методичних засад виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Здійснено психолого-педагогічний аналіз проблеми виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, уточнено сутність понять: «рішучість особистості» (морально-вольова якість, яка проявляється в усвідомленому хотінні, яке полягає в невідкладності реалізації поставленої мети та способів її досягнення); «виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою» (спрямоване набуття старшокласниками під час занять фізичною культурою усвідомленого хотіння пов’язаного з невідкладністю реалізації поставленої мети та способів її досягнення, здатності самостійно приймати обґрунтовані рішення та вчасно реалізувати їх).

Узагальнено наукові погляди провідних вітчизняних та зарубіжних учених, дослідників й встановлено, що досліджуваний феномен є актуальною, недостатньо розробленою темою за сучасних умов розвитку освітнього процесу.

Схарактеризовано основні закономірності старшого шкільного віку та його сенситивність в контексті виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. Зазначено, що період юнацького віку є одним з перехідних етапів соціального та психологічного дорослішання, який проявляється не лише у фізичному розвитку, а й, в першу чергу, в опануванні

соціокультурних норм, традицій та цінностей, системи знань, компетентностей; характеризується зростанням самосвідомості, перебудовою структури вольової активності особистості. Сенситивність даного віку щодо виховання рішучості зумовлена інтегративним поєднанням інтенсивного розвитку вольової сфери старшокласників, емоційного дорослішання, їх вмотивованості до дій, прийняття рішень, бажання самореалізуватися та проявити себе.

Вивчено особливості досвіду роботи закладів загальної середньої освіти в контексті виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. З'ясовано ставлення педагогів до важливості виховання рішучості учнів 10-11-х класів та наповнення занять фізичною культурою методами та прийомами, які б сприяли її вихованню у старшокласників.

Визначено п'ятикомпонентну структуру вихованості рішучості старшокласників: когнітивний компонент (знання про рішучість та виховання рішучості, усвідомлення змісту і сенсу рішучості в життєдіяльності особистості); емоційно-ціннісний компонент (усвідомлений інтерес здобувачів освіти та емоційно позитивне сприйняття рішучості як вольової якості, виявлення бажання до прояву рішучості); компонент довільного імпульсу (виявлення духовної рішучості, готовність до прояву рішучості, вольове прагнення брати участь у процесі занять фізичною культурою); діяльнісно-практичний компонент (готовність втілювати рішучість у практичну діяльність у процесі занять фізичною культурою; уміння бути творчим, самостійно виконувати доручення); самоціннісний компонент (самоцінність як ставлення учасника освітнього процесу до самого себе (самоставлення); діяльність здобувачів освіти змістом якої є самоцінність).

Виокремлені структурні компоненти вихованості рішучості старшокласників дали змогу визначити критерії та показники вихованості

рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою: «знання про рішучість» (знання рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості, розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою); «бажання виявляти рішучість» (інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти, приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою, прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі); «готовність до рішучості» (готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою, зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі); «здатність до рішучості» (здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою, систематичність занять фізкультурною діяльністю й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення, активна участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі); «ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій» (самозадоволення та само схвалення у процесі виховання рішучості, самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою, радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Схарактеризовано рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою (високий, середній, низький). Здійснено підбір комплексу діагностичних методик з урахуванням визначених критеріїв і показників вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Доведено результативність запропонованої методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою: якісний перерозподіл у рівнях вихованості рішучості, який відбувся у процесі формувального етапу експерименту, підтверджує дієвість визначених педагогічних умов, змісту, форм і методів, педагогічного інструментарію у вихованні рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: вперше визначено п’ятикомпонентну структуру вихованості рішучості старшокласників (когнітивний компонент: знання про рішучість та виховання рішучості, усвідомлення змісту і сенсу рішучості в життєдіяльності особистості; емоційно-ціннісний компонент: усвідомлений інтерес здобувачів освіти та емоційно позитивне сприйняття рішучості як морально вольової якості, виявлення бажання до прояву рішучості; компонент довільного імпульсу: виявлення духовної рішучості, готовність до прояву рішучості, вольове прагнення брати участь у процесі занять фізичною культурою; діяльнісно-практичний компонент: готовність втілювати рішучість у практичну діяльність у процесі занять фізичною культурою, уміння бути творчим, самостійно виконувати доручення; самоціннісний компонент: самоцінність як ставлення учасника освітнього процесу до самого себе (самоставлення), діяльність здобувачів освіти змістом якої є самоцінність); визначено критерії («знання про рішучість», «бажання виявляти рішучість», «готовність до рішучості», «здатність до рішучості», «ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій») з відповідними показниками та схарактеризовано рівні вихованості рішучості

старшокласників (високий, середній, низький); теоретично обґрунтовано педагогічні умови виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою (підготовка вчителів фізичної культури до впровадження методики виховання рішучості старшокласників; впровадження педагогічно доцільного змісту, видів та методів виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою спортивно-оздоровчої спрямованості; організація змагальної діяльності з метою формування у старшокласників мотивації до прояву рішучості у процесі занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі); розроблено методику виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою; уточнено сутність понять «рішучість особистості»; «виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою»; подальшого розвитку набули положення про організацію занять фізичною культурою у закладах загальної середньої освіти через використання: методів (інтерактивні лекції, інтелектуальні змагання, самоаналіз та самооцінювання, створення ситуації успіху, доступності, уподібнення, метод творчих завдань, переконання, схвалення, створення проблемних ситуацій, педагогічної вимоги, заохочення, змагання та інші, які збагачували уроки фізичної культури щодо виховання рішучості старшокласників); форм (індивідуальні спортивно-оздоровчі вправи з учнями 10-11-х класів, групові та колективні фізичні (ігрові) вправи з елементами прояву рішучих дій)); видів (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі (Тег-регбі), ігрова та змагальна діяльність з урахуванням інтересів учнів старших класів); змісту (проведення оновлених уроків з фізичної культури, рухливих ігор з елементами софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі), організація, проведення й участь у змішаних змаганнях).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у впровадженні в заклади загальної середньої освіти педагогічних умов і методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною

культурою, розроблених методичних рекомендацій для учителів фізичної культури. Для впровадження навчально-методичного забезпечення розроблено відповідний діагностичний інструментарій, який має на меті оцінити та скорегувати рівень вихованості рішучості старшокласників; запропоновано виховні бесіди; диспути; проблемні ситуації.

Для підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури запропоновано лекторій для педагогів; укладено список наукових джерел та педагогічних досліджень для опрацювання щодо виховання рішучості старшокласників; представлено ключові теми для проведення заходів з педагогами (круглих столів, семінарів, конференцій, практикумів); розроблено орієнтовну тематику занять для учнів 10–11-х класів з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактним регбі); розроблено загальні методичні рекомендації для організації та проведення змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів аналізованої проблеми. Перспективою подальших наукових пошуків може бути: оновлення змістового наповнення уроків фізичної культури іншими видами рухливих ігор та змагань, спрямованих на виховання морально-вольових якостей учнівської молоді; розробка та впровадження методики виховання рішучості в інших вікових групах.

Ключові слова: рішучість, виховання рішучості, старшокласники, фізична культура, спортивно-оздоровча діяльність, педагогічні умови, заклади загальної середньої освіти, навчально-методичне забезпечення, софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі.

ABSTRACT

Masol V. V. **Instilling determination in high school students during physical education.** – Qualifying research work with the manuscript copyrights.

The thesis for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in field 01 Education / Pedagogy on specialty 011 Educational, pedagogical sciences. Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2023.

The thesis is the first attempt to give a scholarly insight into the theoretical and methodical principles of instilling determination in high school students during physical education.

A psychological and pedagogical analysis of the problem of instilling determination in high school students during physical education has been carried out, the definitions of the main concepts under scrutiny have been clarified: "personal determination" (a quality of the morality and will that manifests itself in a conscious desire, which consists in the urgency of realizing the goal set and ways to achieve it); "education of instilling determination in high school students during physical education" (the process of the targeted acquisition of determination by high school students during physical education a conscious desire related to the urgency of realizing the set goal and ways to achieve it, the ability to independently make informed decisions and implement them in a timely manner).

The scientific views of leading domestic and foreign scholars and researchers are summarized and it is established that the problem under study is a topical, insufficiently developed topic under the modern conditions of the development of the educational process.

The main regularities of high school students age and its sensitivity in the context of raising the determination of high school students in the process of physical education have been characterized. In particular, it has been determined that the period of youth is one of the transitional stages of social and psychological

maturation, which manifests itself not only in physical development, but also, first of all, in mastering sociocultural norms, values and traditions, the system of knowledge, competences; is characterized by the growth of self-awareness, the restructuring the individual's volitional activity. The sensitivity of this age to instilling determination is due to an integrative combination of intensive development of the volitional sphere of high school students, emotional maturation, their motivation for action, decision-making, and the desire for self-realization and self-expression.

The specifics of the pedagogical experience of institutions of general secondary education in the context of instilling determination of high school students in physical education have been studied. The attitude of teachers to the importance of instilling determination of 10-11th grade students and filling classes of physical education with pedagogical techniques that would contribute to its formation in high school students has been clarified.

A five-component structure of instilling determination of high school students has been determined: cognitive component (knowledge about determination and education of determination, awareness of the content and meaning of determination in the life of an individual); emotional-value component (the perceived interest of education seekers and an emotionally positive perception of determination as a willful quality, the identification of a desire to show determination); component of voluntary impulse (expression of spiritual determination, readiness to show determination, volitional desire to participate in the process of physical education); activity component (readiness to translate determination into practical activity in the process of physical education; ability to be creative, independently carry out assignments); self-worth component (self-worth as the attitude of a participant in the educational process to himself (self-esteem); the activity of education seekers, the content of which is self-worth).

The identified structural components of instilling determination of high school students made it possible to determine the criteria and indicators of

education of determination of high school students in the process of physical education: “knowledge on determination” (as a conscious desire and understanding of the content and meaning of education of determination, understanding the importance of being a determined person as opposed to being indecisive in the process realization of the set goal in physical education lessons, awareness of the content of education of determination as a basis for pleasant experiences in the process of physical education); “desire to show determination” (interest in physical education, sports traditions of general secondary education institutions, pleasant experience from the realization of the set goal and ways of achieving it in the process of physical education, desire to achieve the goal, success, desire to attend physical education classes and take an active part in various types of sports and recreational activities (softball, handball, badminton, non-contact rugby); “readiness for determination” (in the process of realizing the set goal in physical education lessons, manifestation of will during education of determination in the process of physical education classes, concentration on a single goal and ways to achieve it, the need to participate in the education of determination in the process of sports and health activities (softball, handball, badminton, non-contact rugby); the ability to realize the set goal and ways to achieve it, active participation in various types of sports and health activities (softball, handball, badminton, non-contact rugby); “the attitude of the individual towards himself/herself and the results of his/her own decisive actions” (self-satisfaction and self-approval in the process of cultivating determination, self-respect from the realization of the set goal and ways of achieving it in the process of physical education, joy for oneself in various types of sports and health activities (softball, handball, badminton, non-contact rugby).

The level of instilling determination of high school students during physical education is characterized (high, medium, low). The selection of a complex of diagnostic methods has been carried out, taking into account the determined

criteria and indicators of instilling determination of high school students in physical education.

The effectiveness of the proposed methodology for instilling determination of high school students in the process of physical education has been proven through: the qualitative redistribution in the levels of education of determination, which took place during the formative stage of the experiment, confirms the effectiveness of the specified pedagogical conditions, content, forms and methods, pedagogical tools in instilling determination of high school students during physical education culture.

The novelty of the study results lies in the fact that for the first time in the Ukrainian educational sciences, the five-component structure of instilling determination of high school students has been defined (cognitive component: knowledge about determination and education of determination, awareness of the content and meaning of determination in the life of an individual; emotional and value component: perceived interest of education seekers and emotionally positive perception of determination as a quality of will, identification of the desire to manifestation of determination; component of voluntary impulse: detection of spiritual determination, readiness to demonstrate determination, volitional desire to participate in physical education; activity component: readiness to translate determination into practical activity in the process of physical education, the ability to be creative, independently carry out assignments; self-worth component: self-worth as the attitude of a participant in the educational process to himself (self-esteem), the activity of education seekers, the content of which is self-worth); criteria (“knowledge of decisiveness”, “desire to show decisiveness”, “readiness for decisiveness”, “capacity for decisiveness”, “personal attitude towards oneself and the results of one’s decisive actions”) with corresponding indicators have been determined and the level of instilling determination of high school students has been characterized (high, medium, low); the pedagogical conditions for instilling the determination of high school students in physical education have been

theoretically substantiated (training of physical education teachers for the implementation of methods of instilling determination of high school students; implementation of pedagogically appropriate content, types and methods of instilling determination of high school students in physical education with a sports and health focus; organization of competitive activities with the aim formation of high school students' motivation to show determination in playing softball, handball, badminton, non-contact rugby); a methodology for instilling determination of high school students in physical education has been developed; the essence of the concepts "personal determination" and "instilling determination in high school students in physical education"; opportunities for physical education in relation to instilling determination; peculiarities of the introduction of sports and recreational activities into the educational practice of general secondary education institutions; provisions on the organization of physical education classes in general secondary education institutions have gained further development through the use of: methods (interactive lectures, intellectual competitions, self-analysis and self-evaluation, creating a situation of success, accessibility, assimilation, the method of creative tasks, persuasion, approval, creating problem situations, pedagogical requirements, incentives, competitions and others that enriched the lessons of physical education in order to foster the determination of high school students); forms (individual sports and health exercises with students of 10-11th grades, group and collective physical (game) exercises with elements of manifestation of decisive actions)); types (softball, handball, badminton, non-contact rugby (Tag-rugby), games and competitive activities taking into account the interests of high school students); content (conducting updated physical education lessons, mobile games with elements of softball, handball, badminton, non-contact rugby (Tag-rugby), organization, holding and participation in mixed competitions). The practical significance of the obtained results of the study lies in the implementation in general secondary education institutions of pedagogical conditions and methods

of instilling determination of high school students in physical education, developed methodical recommendations for physical education teachers.

For the implementation of educational and methodological support, an appropriate diagnostic toolkit has been developed, which aims to assess and adjust the level of instilling determination of high school students, involving: educational talks, disputes and problematic situations on different topics.

To improve the qualifications of physical education teachers, lectures for teachers have been offered; a list of scientific sources and pedagogic studies for instilling determination of high school students has been compiled; key topics for events with teachers (round tables, seminars, conferences, workshops) have been provided; softball, handball, badminton, non-contact rugby lessons for students of 10-11th grades have been developed; methodological recommendations for organizing and conducting softball, handball, badminton, non-contact rugby competitions have been developed.

The research conducted does not cover all aspects of the problem under study. The scope for further research lies in: updating the content of physical education lessons with other types of mobile games and competitions aimed at educating the moral and volitional qualities of high school student youth; development and implementation of methods of instilling determination in other age groups.

Key words: determination, education of determination, high school students, physical education, sports and recreational activities, pedagogical conditions, institutions of general secondary education, educational and methodological support, softball, handball, badminton, non-contact rugby.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України (у тому числі ті, які індексуються в наукометричних базах)

Масол, В. В. (2020а). Особливості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,*5 (125) 20, 106–109. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.5(125).20 рішучість, виховання рішучості, старшокласники, фізична культура, вікові особливості.

Масол, В. В. (2021а). Зміст виховання рішучості учнів старших класів у процесі спортивно-ігрової діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,*5 (125)20, 106–109. https://doi.org/10.31392/NPUnc.series15.2021.3К(131).64

рішучість, виховання рішучості, учні старших класів, фізична культура, вікові особливості. Спортивно-ігрова діяльність, критерії, показники, рівні

Масол, В. В. (2021b). Педагогічні умови виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 25 (1), 259–269. https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-1-259-269

виховання рішучості, вчитель фізичної культури, тренери, педагогічні умови, старшокласники, спортивно-оздоровча робота

Масол, В. В.(2022а). Порівняльний аналіз результатів дослідження виховання рішучості старшокласників у спортивно-оздоровчій діяльності.

Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип. 26. *Кн.* 2, 4–16. https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-2-4-16

рішучість, форми, зміст, методи, виховання рішучості, старшокласники, спортивно-оздоровча діяльність

Масол, В. В. (2023а). Узагальнені результати виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,*3К(162)2023, 245–248. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.3К(162).50

рішучість, виховання рішучості, здобувачі освіти, старшокласники, фізична культура,

Масол, В. В. Линник, А. М. (2023). Виховання рішучості в учнівської та студентської молоді у процесі спортивно-оздоровчої діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,* 7(167)23, 115–118. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.7(167).22

рішучість, виховання рішучості, морально-вольові якості, учнівська морлдь, студентська молодь, спортивно-оздоровча діяльність

Статті у зарубіжних наукових виданнях (у тому числі ті, які індексуються в наукометричних базах)

Masol, V. V. (2023b). Metody i kryteria pielęgnowania determinacji uczniów szkół starszych w procesie uprawiania kultury fizycznej. *Knowledge education law management nauka oświata pravo zarządzanie,* 1 (53)2023, 13–17. https://doi.org/10.51647/kelm.2023.1.3

Методи, критерії, показники, рішучість, виховання рішучості, старшокласники, фізична культура

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

Масол, В. В., Остапенко, О. І., Тимчик, М. В. (2022). Військово-патріотичне виховання старшокласників у процесі фізкультурно-масової роботи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,* 3К(147)22, 306–310. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.3K(147).66

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

Масол, В. В., Тимчик, М. В.(2020). Теоретичні відомості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,* 3К(123) 20, 266–269.

Масол, В. В. (2020b). Психолого-педагогічний аналіз проблеми виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: *матеріали звітної науково-практичної конференції Ін-ту проблем виховання НАПН за 2019 рік,* Івано-Франківськ: НАІР, 8, 165–168.

Масол, В. В. (2021c). Виховання рішучості учнів 10–11-х класів у процесі спортивно-ігрової діяльності. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 листопада 2021р.) Івано-Франківськ: «НАЇР»,* 248.

Масол, В. В. (2022b). Виховання рішучості в учасників освітнього процесу під час занять фізичною культурою. *Сучасний виховний процес сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Ін-ту проблем виховання НАПН за 2021 рік,* Івано-Франківськ: НАІР, 10, 120–123.

Масол, В. В. (2023с). Основи виховання рішучості старшокласників у процесі занять спортивно-оздоровчою діяльністю. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік*, Івано-Франківськ: НАІР, 11, 168–171.

ЗМІСТ

Список умовних скорочень…… 18
ВСТУП ……..…… 19
РОЗДІЛ 1. ВИХОВАННЯ РІШУЧОСТІ УЧНІВ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА …….. 31
1.1. Психолого-педагогічний аналіз проблеми виховання рішучості учнів в закладах загальної середньої освіти ……... 31
1.2. Вікові особливості старшокласників у процесі виховання рішучості засобами фізичної культури ……... 56
Висновки до першого розділу …….. 79
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВИХОВАНОСТІ РІШУЧОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ..... 82
2.1. Організація та методика дослідження вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою ……. 82
2.2. Стан виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою та результати констатувального етапу ……... 98
Висновки до другого розділу……... 125
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ І МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ РІШУЧОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФИЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ ……... 128
3.1. Педагогічні умови виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою ……..…….. 128
3.2. Методика виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою ……... 145
3.3. Аналіз результатів дослідження рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою …… 164
Висновки до третього розділу…… 189
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ……. 192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 196
ДОДАТКИ…… 216

Список умовних скорочень

ЗЗСО – заклади загальної середньої освіти.

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ВСТУП

Актуальність дослідження феномену «рішучість» зумовлена рядом викликів, які постали перед українським суспільством та перед освітньою сферою зокрема. Повномасштабне вторгнення, яке, окрім багатьох катастрофічних наслідків, призвело до освітніх втрат та розривів, актуалізувало ряд смислово-ціннісних пріоритетів освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти: підвищення ролі військово-патріотичного виховання та військово-прикладної підготовки; залучення учнівської молоді до різних видів занять, які передбачають напрацювання знань та навичок дій у надзвичайних ситуаціях; забезпечення фізичного розвитку та здорового способу життя учнівської молоді, які є невід'ємною засадничою складовою гармонійного розвитку людини та суспільства; а головне – виховання моральних та вольових якостей здобувачів освіти (зокрема, рішучості), які є необхідними для успішної самореалізації та самоздійснення. Все це актуалізує необхідність ґрунтовного вивчення досліджуваної категорії.

Значну роль у вирішенні завдань, спрямованих на виховання, формування й розвиток особистості школярів відіграє фізична культура, а саме її виховні можливості, які реалізуються через змістове наповнення та методичний інструментарій. Аналіз теорії та практики з проблеми дослідження свідчить, що за сучасних умов потенціал уроків фізичної культури щодо виховання морально-вольових якостей учнівської молоді, зокрема рішучості, не реалізовано в повній мірі. Це зумовлює актуальність дослідження й засвідчує необхідність наукового осмислення теоретичних і методичних засад виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою та розроблення відповідного змісту, форм та методів роботи.

Нормативно-правовий аспект щодо важливості виховання морально-вольових якостей дітей та молоді, зокрема, рішучості, відображено у

законодавстві України, а саме: закони України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року» (2020), Указ Президента України «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація»» (2016), Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 (2016), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2013), Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. (2018) та інші.

Значущість морально-вольових якостей людини осмислено у працях мислителів Античної Греції (Аристотель, Демокріт, Платон, Сократ, Зенон, Сенека), відображено у роботах А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, розкрито в доробку українських філософських шкіл, пов'язаних з іменами Г. Сковороди, Ю. Дрогобича, П. Юркевича, С. Оріховського, актуалізовано у дослідженнях сучасних українських філософів В. Андрущенка, І. Зязюна, В. Кременя, В. Шаповалової та інших.

Теоретичні та методичні аспекти виховання рішучості здобувачів освіти розкрито у працях І. Беха, С. Бульбовича, М. Варія, І. Вітенка, Т. Вітенка, К. Журби, О. Зімовія, Н. Крейдуна, Н. Недощака, Р. Павелків, Н. Харченко та інших (обґрунтування теоретико-методологічних засад виховання морально-вольових якостей особистості); А. Артюшенка, С. Бобровника, Д. Бінецького, О. Васюка, Г. Грибана, І. Дудник, С. Захаркова, М. Зубалія, Н. Касіч, Ю. Ковальової, Є. Козака, Г. Коломоєць, В. Музики, О. Остапенка, О. Руденка, О. Танасієнка, М. Тимчика, І. Хавруняка, Б. Шаповалова (дослідження єдності фізичного та морально-вольового виховання учасників освітнього процесу); М. Андріяш, Л. Долинської, В. Коваля, З. Огороднійчук, Т. Пашко, В. Рогозовського,

Н. Сидоренка, О. Скрипченко, І. Ушаковою, І. Фриза (вивчення вікових закономірностей старшокласників).

Вихованню морально-вольових якостей учнівської молоді, зокрема рішучості, присвячені дослідження представників зарубіжної науки: F. Aydin, E. Hartmann, F. Nietzsche, F. R. Norwood, A. Schopenhauer (філософське осмислення вольових якостей особистості та їх вплив на особистість як рушійної сили розвитку людини); S. Fairclough, F. Karimov, I. Mihăilă, M. Proios, I. Proios, G. Stratton, M. Toshboyeva (ресурсні можливості уроків фізичної культури у процесі виховання рішучості старшокласників); J. Botella, F. García-Moriyón, J. González-Lamas, P. Herbarts, T. Miranda-Alonso, J. Vela, A. Palacios, R. Robles-Loro, K. Shamlyan, (різноаспектні дослідження процесу виховання рішучості як морально-вольової якості особистості); E. Eatough, A. Maslow, J. Spector, (психологічні механізми формування рішучості як морально-вольової якості та регулятора поведінки особистості) та інших.

Протягом останніх років здійснено наукові дослідження щодо виховання морально-вольових якостей школярів з використанням фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи в системі освіти: вихованні цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності (Н. Касіч), виховання в молодших підлітків готовності до самостійності у спортивно-ігровій діяльності (Д. Бінецький) та інші.

Отже, використання у виховній діяльності засобів фізичної культури в закладах загальної середньої освіти набуває особливої актуальності. Використання сучасних технологій, змісту та методів на уроках фізичної культури осучаснюють освітній процес, розширюють виховні можливості, створюють ефективні умови взаємодії учнів з учителями фізичної культури, активізують їхню активність, сприяють саморозвитку та, як результат, проявляються в здатності старшокласників приймати самостійні відповідальні рішення і неухильно реалізовувати їх. Використання сучасного

методичного інструментарію у процесі занять фізичною культурою з урахуванням інтересів школярів надають їм можливість максимально реалізувати власні потреби, формувати морально-вольові якості.

Разом з тим, аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що проблематика виховання рішучості старшокласників в процесі занять фізичною культурою недостатньо розроблена.

Актуальність дослідження обраної теми зумовлена рядом *суперечностей* між:

– реальною потребою суспільства у особистості, яка усвідомлює необхідність прояву самостійності, рішучості, розуміє значення невідкладності реалізації поставленої мети та недостатньою мірою вирішення відповідних виховних завдань у закладах загальної середньої освіти;

- важливістю виховання рішучості як морально-вольової якості особистості у процесі занять фізичною культурою і нерозробленістю досліджуваної категорії на теоретико-методичному рівні;

– значним виховним потенціалом занять фізичною культурою, спортивно-оздоровчою діяльністю та недостатньою розробленістю необхідного змістового забезпечення в освітньому процесі ЗЗСО.

Своєчасність та теоретико-практична значущість даної проблематики, виявлені суперечності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «Виховання рішучості старшокласників в процесі занять фізичною культурою».

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження входить до тематичного плану і наукової комплексної програми лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України «Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни» (державний номер реєстрації 0117U000167), «Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації» (державний номер реєстрації

0120U100443). Тему дослідження узгоджено й затверджено вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 11 від 28 листопада 2019 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічні умови та методику виховання рішучості старшокласників в процесі занять фізичною культурою.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати стан досліджуваної проблеми шляхом теоретичного аналізу вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних джерел, уточнити сутність понять «рішучість особистості», «виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою».

2. Визначити компоненти, критерії, показники та рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

3. Узагальнити досвід закладів загальної середньої освіти з виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови і методику виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Об'єкт дослідження: процес виховання рішучості старшокласників.

Предмет дослідження – педагогічні умови і методика виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: філософські ідеї освіти і виховання (І. Бех, І. Кант, В. Кремень, П. Лесгафт, В. Лутфуллін та інші); теоретичні та методологічні засади виховання рішучості (А. Артюшенко, І. Березовська, Г. Грибан, Н. Недощак, О. Роголь, О. Санніков, О. Скрипченко); концептуальні методологічні підходи щодо особистісно орієнтованого (І. Бех, С. Ткаченко, М. Чобітько), діяльнісного (Т. Гура, Г. Дехтярьова, В. Оржеховська, Ю. Сухарніков), проблемного навчання (Н. Бурлаченко, Г. Ващенко, К. Ушинський); теоретичні аспекти

ролі виховання старшокласників в освітньому процесі (І. Бех, К. Журба, Т. Пашко, Н. Сидоренко, М. Тимчик); засади виховання засобами фізичної культури та спортивно-оздоровчої діяльності (В. Арефьєв, А. Артюшенко, Д. Бінецький, Н. Довгань, С. Захарків, М. Зубалій, Н. Касіч, Є. Козак, О. Остапенко, А. Савченко, О. Тимошенко, В. Троценко та ін.)

Для досягнення мети й розв'язання поставлених завдань дослідження використано такі **методи:**

– *теоретичні:* вивчення, порівняння, аналіз, узагальнення психолого-педагогічної і спортивної літератури – для визначення стану досліджуваного феномену, уточнення сутності ключових понять дослідження, визначення базових підходів щодо виховання рішучості старшокласників, структурних компонентів вихованості рішучості (когнітивний, емоційно-ціннісний, довільного імпульсу, діяльнісний, самоціннісний); обґрунтування критеріїв, показників та рівнів вихованості рішучості старшокласників, визначення педагогічних умов виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою;

– *емпіричні:* анкетування, тестування, педагогічне спостереження за процесом виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, бесіди, дискусії, метод незакінчених речень для визначення рівнів вихованості в старшокласників рішучості; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) для визначення ефективності педагогічних умов і методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою;

– *статистичні:* методи математичної статистики для визначення достовірності результатів експериментальної роботи та змін у рівнях вихованості рішучості старшокласників в експериментальній і контрольній групах на процесі занять фізичною культурою.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* визначено п’ятикомпонентну структуру вихованості рішучості старшокласників (*когнітивний компонент:* знання про рішучість та виховання рішучості, усвідомлення змісту і сенсу рішучості в життєдіяльності особистості; *емоційно-ціннісний компонент:* усвідомлений інтерес здобувачів освіти та емоційно позитивне сприйняття рішучості як вольової якості, виявлення бажання до прояву рішучості;*:* виявлення духовної рішучості, готовність до прояву рішучості, вольове прагнення брати участь у процесі занять фізичною культурою; *діяльнісно-практичний компонент:* готовність втілювати рішучість у практичну діяльність у процесі занять фізичною культурою, уміння бути творчим, самостійно виконувати доручення; *самоціннісний компонент:* самоцінність як ставлення учасника освітнього процесу до самого себе (самоставлення), діяльність здобувачів освіти змістом якої є самоцінність); визначено *критерії* («знання про рішучість», «бажання виявляти рішучість», «готовність до рішучості», «здатність до рішучості», «ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій») з відповідними показниками та схарактеризовано *рівні* вихованості рішучості старшокласників (високий, середній, низький); теоретично обґрунтовано *педагогічні умови* виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою (підготовка вчителів фізичної культури до впровадження методики виховання рішучості старшокласників; впровадження педагогічно доцільного змісту, видів та методів виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою спортивно-оздоровчої спрямованості; організація змагальної діяльності з метою формування у старшокласників мотивації до прояву рішучості у процесі занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі); розроблено методику виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою;

– *уточнено* сутність понять *«рішучість особистості»* як морально-вольова якість, яка проявляється в усвідомленому хотінні, яке полягає в

невідкладності реалізації поставленої мети та способів її досягнення; «*виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою»* як спрямоване набуття старшокласниками під час занять фізичною культурою усвідомленого хотіння пов'язаного з невідкладністю реалізації поставленої мети та способів її досягнення, здатності самостійно приймати обґрунтовані рішення та вчасно реалізувати їх; *можливості* занять фізичною культурою щодо виховання рішучості; *особливості* впровадження спортивно-оздоровчої діяльності в освітню практику закладів загальної середньої освіти;

– *подальшого розвитку набули* положення про організацію занять фізичною культурою у закладах загальної середньої освіти через використання: *методів* (інтерактивні лекції, інтелектуальні змагання, самоаналіз та самооцінювання, створення ситуації успіху, доступності, уподібнення, метод творчих завдань, переконання, схвалення, створення проблемних ситуацій, педагогічної вимоги, заохочення, змагання та інші, які збагачували уроки фізичної культури щодо виховання рішучості старшокласників); *форм* (індивідуальні спортивно-оздоровчі вправи з учнями 10-11-х класів, групові та колективні фізичні (ігрові) вправи з елементами прояву рішучих дій)); *видів* (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі (Тег-регбі), ігрова та змагальна діяльність з урахуванням інтересів учнів старших класів); *змісту* (проведення оновлених уроків з фізичної культури, рухливих ігор з елементами софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі), організація, проведення й участь у змішаних змаганнях).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у впровадженні в заклади загальної середньої освіти педагогічних умов і методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, розроблених методичних рекомендацій для учителів фізичної культури.

Для впровадження навчально-методичного забезпечення було розроблено відповідний діагностичний *інструментарій*, який має на меті оцінити та скорегувати рівень вихованості рішучості старшокласників; запропоновано виховні *бесіди* («Що таке рішучість», «Рішучість у прийнятті рішень та досягненні цілей», «Як стати рішучою людиною», «Уроки фізичної культури: можливості і виклики», «Спорт як філософія життя»); *диспути* («Рішучими народжуються чи стають?», «Що краще: рішучість чи виваженість? Якби у вас був вибір, якій якості ви б надали перевагу?», «Що допомагає досягти успіху у житті: розум чи характер?», «Для прийняття рішення аналітичне мислення важливіше ніж рішучість: це завжди так?», «Хто відповідальний за виховання рішучості: батьки, школа, суспільство, сама людина?», «Такі якості як рішучість, наполегливість, сила волі неможливо «прокачати» як м'язи. Вони або є або немає», «Бути рішучим важливіше, ніж бути сміливим?»); *проблемні ситуації*.

Для підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури запропоновано *лекторій* для педагогів («Важливі аспекти виховання рішучості старшокласників», «Урахування вікових особливостей старшокласників під час виховання рішучості»); укладено список *наукових джерел та педагогічних досліджень* для опрацювання щодо виховання рішучості старшокласників); представлено ключові теми для проведення *заходів* з педагогами (круглих столів, семінарів, конференцій, практикумів); розроблено орієнтовну *тематику занять* для учнів 10–11-х класів з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактним регбі); розроблено загальні *методичні рекомендації* для організації та проведення змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі.

Результати дослідження ***впроваджено*** у освітній процес закладів загальної середньої освіти: Середньої загальноосвітньої школи № 35 м. Києва (довідка № 2 від 30.01.2023 р.); Середньої загальноосвітньої школи №281 м. Києва (довідка № 12 від 10.02.2023 р.); Остерського ліцею № 1 Остерської

міської ради Чернігівської області (довідка № 6 від 09.01.2023 р.); Остерського ліцею № 2 Остерської міської ради Чернігівської області (довідка № 3 від 09.01.2023р.); Середньої загальноосвітньої школи № 205 м. Києва; Рейського ліцею Гришковецької селищної ради Бердичівського району Житомирської області (довідка № 52 від 11.08.2023р.).

Особистий внесок здобувача. У статті «Теоретичні відомості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою» (2020, співавтор М. Тимчик) внесок автора полягає у висвітлені теоретичних аспектів виховання рішучості учнів 10-11-х класів у процесі занять фізичною культурою, проаналізовано педагогічні умови і методи виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою в закладах загальної середньої освіти; у статті «Військово-патріотичне виховання старшокласників у процесі фізкультурно-масової роботи» (2022, співавтори О. Остапенко, М. Тимчик) автором розкрито виховне значення рішучості в учнів 10-11-х класів у процесі занять фізичною культурою. У статті «Виховання рішучості в учнівської та студентської молоді у процесі спортивно-оздоровчої діяльності»(2023, співавтор А. Линник) автором розкрито зміст виховання рішучості в учнівської та студентської молоді у процесі спортивно-оздоровчої діяльності. Висвітлено наукові дослідження присвячені вирішенню проблем виховання морально-вольових якостей учнівської та студентської молоді у процесі спортивно-оздоровчої діяльності.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки, теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження представлено автором у доповідях на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних конференціях* – «Хортинг – національний бренд України у світі: Олімпійська перспектива» (Ірпінь, 2019), «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров’я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту» (Київ, 2019), «Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців

умовах сьогодення» (Київ, 2020), «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту» (Київ, 2020), «Інтеграція інноваційних педагогічних технологій у сучасний освітній процес» (Київ, 2020), «Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення. Junior-фізична культура майбутнього (Київ, 2020), «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту» (Київ, 2021), «Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах» (Київ, 2021), «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту» (Київ, 2022), «Навчання під час війни. Як не допустити освітньої катастрофи» (Харків, 2022), «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту» (Київ, 2023); *всеукраїнських конференціях* – «Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах» (Київ, 2019), «Формування особистості: виклики часу і нові контексти розвитку» (Київ, 2020), «Компетентісний підхід до навчання. Практикум для сучасного вчителя» (Дніпро, 2020), «Здоров'язбережувальне освітнє середовище в сучасній школі. Психолого-педагогічні особливості роботи з дітьми в сучасному освітньому просторі» (Київ, 2020), «Використання технологій навчання в закладах середньої і професійної освіти. Критерії, правила та процедури оцінювання здобувачів освіти (Київ, 2021), «Педагогічна майстерність як чинник професійного розвитку особистості вчителя» (Дніпро, 2021), «Перспективи розвитку сучасної освіти» (Київ, 2021); *науково-практичних конференціях, семінарах та вебінарах* – «Бадмінтон у закладах загальної середньої освіти» (Київ, 2019), «Особливості сучасного освітнього середовища. Онлайн інструменти та ресурси викладача НУШ» (Київ, 2020), «Проблема формування національної ідентичності зростаючої

особистості в умовах розбудови Незалежної України» (Київ, 2021), «Нетрадиційні види спорту як елемент зацікавлення учнів до уроку фізичної культури» (Київ, 2021), «Методика навчання технічнім прийомам гри у бадмінтон» (Київ, 2022), «Нові підходи у викладанні фізичної культури НУШ. Розвиток ключових компетентностей» (Київ, 2022).

Результати дисертаційного дослідження відображено в публікаціях автора й обговорювалися на засіданнях лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України та звітних конференціях Інституту проблем виховання НАПН України (2019 – 2023).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображено в 13 наукових працях, з яких – 10 одноосібних, зокрема: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в зарубіжному науковому періодичному виданні, 5 публікації у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, 17 додатків на 38 сторінках, списку використаних джерел (178 найменувань, із них 26 – іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації становить 254 сторінки, основний зміст викладено на 195 сторінках. Робота містить 20 таблиць та 7 рисунки на 17 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ВИХОВАННЯ РІШУЧОСТІ УЧНІВ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Психолого-педагогічний аналіз проблеми виховання рішучості учнів в закладах загальної середньої освіти

В умовах розбудови української держави та інтеграції у світове співтовариство особливої ваги набуває виховання морально-вольових якостей здобувачів освіти як здорових, фізично підготовлених, рішучих, цілеспрямованих і свідомих громадян. Саме тому виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою є одним із пріоритетних завдань освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти (Масол, 2021а).

Категорія «рішучість» має міждисциплінарний характер та є предметом вивчення різних наук: філософії (як важлива складова у поєднанні розумових, моральних та вольових якостей особистості), психології (як вольова якість, яка має комплексну структуру, поєднує в собі ціннісні, моральні, вольові, інтелектуальні, емоційні компоненти, проявляється в здатності людини приймати й реалізовувати рішення), педагогіки (як необхідний елемент у вихованні особистості, який формує характер та індивідуальність особистості).

Значущість виховання рішучості відображено у таких роботах філософів, педагогів й психологів як: М. Андріяш, В. Андрущенко, І. Бех, Д. Бінецький, С. Бульбович, М. Варій, О. Васюк, І. Вітенко, Г. Грибан, І. Дудник, К. Журба, С. Захарків, О. Зімовій, М. Зубалій, І. Зязюн, Н. Касіч, В. Кремень, Ф. Ніцше, С. Оріховський, Г. Сковорода, В. Шаповалова, А. Шопенгауер, П. Юркевич, та інших.

Виховання рішучості як рушія розвитку особистості має глибоке філософське коріння. Слід зазначити, що у філософській науці даний

феномен не виокремлюється як самостійний та розглядається у сукупності з іншими якостями та проявами особистості через осмислення сенсів буття людини, особливостей її розвитку та становлення. Таким чином, філософське осмислення сутності даного феномену лежить у площині виховання рішучості як морально-вольової якості особистості.

У контексті становлення особистості через виховні впливи історична ретроспектива філософської думки сягає античних часів, коли видатні мислителі Античної Греції Аристотель (384-322 рр. до н.е.), Демокріт (460 - 370 рр. до н.е.), Платон (427 - 348 рр. до н. е.), Сократ (470-399 рр. до н.е.) процес формування особистості нерозривно пов'язували з розвитком її самосвідомості та моральних установок. Рішучість проявлялася у спроможності людини діяти, приймати виважені розумні рішення, гідно себе поводити, що означало зберігати та розвивати свою сутність. Вольові якості в цьому процесі відіграють велику, навіть визначальну роль, оскільки впливають на «діяльність душі» та проявляються у діях, поведінці та прийнятих рішеннях. Стоїки (Зенон, Сенека) також розглядали мужність, рішучість, сміливість як чесноти, які допомагають людині зберегти власну сутність незалежно від обставин (Аристотель, 2010; Plato, 1961; Причепій,Черній, Чекаль,2009).

Загалом, для філософії Античності характерне розуміння та визнання тих рис та якостей особистості, які сприяють її розвитку та допомагають зберегти самість та незалежність під тиском зовнішніх чи внутрішніх факторів.

Ідеї та погляди давньогрецьких філософів знаходять своє відображення і в німецькій філософії, де рішуча людина ідентифікується через свободу волі, можливості вибору, дії та прояви. А. Шопенгауер (1788-1860), Ф. Ніцше (1844-1890), не дивлячись на багатовекторність у трактуваннях їхніх поглядів (на відміну від Шопенгауера, який визначав волю як основу життя, Ніцше трактував поняття волі не загалом, а у конкретному прояві – волі до влади),

визнавали, що воля має велике значення у житті людини і є однією з найбільших цінностей людського життя. Воля проявляється у цілеспрямованості, саморегуляції та рішучості людини у її самоствердженні (Шопенгауэр,1992; Ніцше,2012; Прудка,2019).

Українська філософська традиція, пов'язана з іменами Г. Сковороди, Ю. Дрогобича, С. Оріховського, сповідує ідеї свободи, гуманізму, цінності людини, її сили і розуму.

Важливим для нашого дослідження є вчення великого українського філософа Г. Сковороди (1722-1794 рр.) який зазначає, що для ефективного виховання дитини важливим є поєднання її розумових, моральних та вольових якостей. При цьому філософ акцентує, що дієвість виховної діяльності залежить від формування звички до високоморальної поведінки, тобто прагнення особистості до саморозвитку, бути кращою (Сковорода, 1973; Лутфуллін,2014).

Суголосними є погляди П. Юркевича, який розглядає процес пізнання та розвитку не скільки через мислення, скільки через моральні прагнення людини, її мотиви та почуття. Лише у випадку чуттєвого переживання отримані знання перетворяться на справжні прагнення дитини до дії. (Кульчицький, 2013).

Тобто, рішучість виступає однією із важливих морально-вольових якостей людини, які визначають її подальший розвиток та здатність діяти і приймати відповідні рішення.

Сучасна філософська парадигма осмислення виховання рішучості представлена у працях вчених В. Андрущенка, В. Кременя, І. Надольного, Н. Волошиної.

Філософський аналіз процесу виховання рішучості у цих роботах відбувається через моральні якості та ціннісні установки, які є фундаментом особистості. Так, аналіз наукового доробку В. Кременя розкриває важливість формування морально-вольових якостей в учнівської молоді через розуміння

пріоритетних смисложиттєвих цінностей. Ми погоджуємося із українським вченим-філософом, що українська освіта повинна підготувати школярів, «здатних до творення змін і сприйняття змінності», тобто рішучих відповідальних, ініціативних, що забезпечить належну конкурентоспроможність нації тощо (Кремень, 2007a; Кремень, 2007b).

Вчений І. Шаповалов акцентує увагу на тому, що виховання моральних якостей особистості відбувається через засвоєння моральних принципів та норм, які визначають поведінку особистості та ставлення людини до будь-якої діяльності та самої себе. Разом з тим, моральні якості поступово стають сформованими рисами характеру людини, які формують правила поведінки та ставлення до себе та інших (Шаповалов, 2008).

Наголошує на необхідності виховання моральних якостей у здобувачів освіти за допомогою різних факторів впливу в освітній діяльності В. Андрущенко. Саме ці моральні якості стануть для них фундаментом майбутнього життя. Для ефективних виховних впливів, наголошує автор, важливо розуміти, що моральні якості особистості є набутими, тобто формуються у процесі освітньої діяльності та впродовж життя і не можуть передаватися. Тому варто максимізувати можливості виховного простору для формування в учнівської молоді морально-вольових якостей (зокрема, рішучості), які стануть стрижневою опорою особистості (Андрущенко, 2008).

Аналіз джерел дає можливість зробити висновки, що філософське осмислення феномену «рішучість» як морально-вольової якості особистості визначається через її основні прояви: спроможність діяти; приймати виважені, впевнені й сміливі рішення; здатність досягати мети; зберігати власну сутність незалежно від обставин; здатність до витримки та творення відповідальних змін.

Дослідження психологічного аспекту феномену «рішучість» вимагає аналізу та узагальнення визначення даної категорії у термінологічних

словниках, де рішучість особистості визначається через категорії вибору, постановки цілей та прийняття рішень.

Так, у сучасному тлумачному психологічному словнику поняття «рішучість» трактується як здатність людини самостійно приймати свідомі, обдумані рішення й невідкладно реалізовувати їх в практичній діяльності. Рішучість є вольовою якістю особистості, яка проявляється в складних швидкозмінних та непередбачуваних освітніх ситуаціях тощо. Обрана рішуча дія учасника освітнього процесу пов’язана з відомими або маловідомими ризиками. При цьому, досліджувана категорія характеризується умінням зробити самостійний вибір, відповідати за прийняті своєчасні рішення та здійснювати моральну оцінку власних дій (Шапар,2007).

Побідним чином розглядається сутність та зміст рішучості й у психологічній енциклопедії, у якій О. Степанов відмічає, що досліджувана якість проявляється в здатності людини без вагань приймати обдумані й відповідальні рішення та реалізувати їх в діяльності. Ми погоджуємося з думкою вченого, що рішучість проявляється в складних, непередбачуваних ситуаціях, у яких присутня складова ризикованих вчинків, дій. Також, в психологічній енциклопедії зазначається, що рішуча людина бере на себе відповідальність за прийняте рішення, швидко виконує та за необхідності корегує його (Степанов, 2006).

На виборі, як на основному прояві рішучості закцентовано увагу і у психологічному словнику В. Синявського та О. Сергієнкової, де поняття «рішучість» трактується як готовність особистості зробити обґрунтований та швидкий вибір мети та уміння її досягти. У словнику відмічається, що рішучість це морально-вольова якість людини, яка пов’язана з емоціями, інтелектуальними здібностями та розумовою діяльністю. Також акцентується, що рішучість проявляється в здатності особистості не боятися труднощів, які можуть виникати в освітньому процесі; умінні приймати

самостійні, свідомі рішення й здатність відстоювати їх (Синявський, Сергієнкова, 2007).

Опрацювання зарубіжних джерел дає підставу для трактування рішучості як важливого важеля при постановці цілей та досягненні результатів. Так, у Cambridge English Thesaurus подані наступні характеристики рішучої людини: здатна працювати над досягненням мети, навіть у несприятливих умовах, вміє переборювати труднощі, цілеспрямована у досягненні поставлених цілей, спрямована на результат, готова докладати необхідні вольові зусилля (Cambridge English Thesaurus, 2013).

У Dictionary of the English Language (Fifth Edition) рішуча людина визначається як така, що здатна впродовж тривалого часу проявляти наполегливість для досягнення мети, демонструє відповідну поведінку, тверда у намірах та переконаннях; характеризується твердістю та наполегливістю характеру, вірить у власні сили (Dictionary of the English Language, 2011).

APA Dictionary of Psychology визначає рішучість через 2 аспекти: 1 – як характерну рису людини, яка докладає зусилля для досягнення поставленої мети, незважаючи на перешкоди та труднощі; 2 – як процес прийняття рішення та отримання кінцевого результату (APA Dictionary of Psychology, 2023).

Таким чином, результати здійсненого аналізу словників та енциклопедій дозволяють зробити висновок, що рішучість є морально-вольовою якістю особистості, яка характеризується: здатністю самостійно приймати свідомі рішення, умінням реалізовувати та відстоювати їх, долати труднощі, проявляючи наполегливість та цілеспрямованість навіть за несприятливих обставин.

У цьому контексті цінними є напрацювання широкого загалу вчених у галузі психології, які обґрунтовують досліджувану категорію як морально-

вольову якість особистості. Дане твердження ґрунтується на міркуваннях українських дослідників, за переконанням яких вольові якості – це відносно стійкі, незалежні від визначеної ситуації психічні утворення, що підтверджують досягнутий особистістю ступінь свідомої саморегуляції поведінки тощо. Вчені поділяють вольові якості на дві групи: базальні (первинні) та системні. Первинні вольові якості виявляються лише в односпрямованих регулятивних діях свідомості, що набирають форми вольового зусилля, до яких відносяться: енергійність, терплячість, витримка та сміливість. Вторинні виникають при поєднанні функціональних проявів багатьох сфер –вольової, емоційної та інтелектуальної, до яких відносять рішучість, цілеспрямованість, наполегливість, принциповість, самостійність, ініціативність (Клочек, Дроботун, Зубченко, Ржевська-Штефан, Савенко, Уличний, Шинкаренко, 2011).

Варто відзначити, що рішучість трактується багатьма ученими саме як вольова якість. Тому цінними для нашого дослідження є думка сучасних дослідників О. Скрипченко, Л. Долинської, З. Огороднійчук та інших, які особливу увагу приділяють формуванню волі особистості. Відтак, воля це вміння школярем корегувати власну поведінку на шляху досягнення поставленої мети. Необхідно зазначити, що дослідники розглядають рішучість як вміння приймати ґрунтовні рішення та поступово реалізувати їх в практичній діяльності (Скрипченко, Долинська, Огороднійчук та інші 2019).

У цьому ж контексті цінною є наукова позиція І. Березовської, яка обґрунтовує рішучість як індивідуальну властивість волі людини, що проявляється у здатності та вмінні своєчасно приймати відповідальні рішення та неухильно реалізовувати їх в життя. Водночас, під час рішучих дій особливо яскраво проявляється воля, як здатність до вільного вибору при прийняті рішення, тобто зробити вибір у невизначеній ситуації тощо (Березовська, 2007).

Суголосною є ідея психолога Р. Павелківа, який розглядає рішучість як індивідуальну якість волі, яка пов’язана зі здатністю своєчасно та самостійно приймати відповідальні рішення й неухильно реалізовувати їх в діяльності у суперечній ситуації. Також дослідник вважає, що зміст виховання рішучості особистості залежить від виду освітньої діяльності. Учений переконаний, що вольові якості (рішучість, самостійність витримка та інші) є стійкими психічними утвореннями, які свідчать про досягнутий школярами рівень свідомої саморегуляції власних дій. Вагоме значення у процесі виховання рішучості здобувачів освіти має моральність волі, а саме: які цілі учні ставлять перед собою, якими засобами вони будуть користуватися для їх досягнення; як школярі реалізовують спонукання та якими принципами при цьому вони керуються. Отже, позитивно сформовані вольові якості, вияв їх у процесі практичної діяльності забезпечують успішність освітнього процесу, з кращого боку характеризують здобувачів освіти (Павелків, 2009).

Тому, на нашу думку, педагогам у процесі організації освітнього процесу з учнівською молоддю слід ураховувати зміст, форми та методи виховної роботи, традиції закладів загальної середньої освіти, інтереси та бажання школярів.

Ідея осмислення рішучості як морально-вольової якості знаходить своє відображення у роботі А. Саннікова (2016). Характеризуючи рішучість учений вказує на здатності здобувачів освіти швидко приймати рішення у важливій та значущій для них ситуаціях. Дослідник дає нам зрозуміти, що досліджувана якість пов’язана з часом для прийняття рішення в альтернативній ситуації, коли є можливість особистості обрати. При цьому психолог наводить приклади коли рішучість може проявлятися і в безальтернативних ситуаціях, коли учасник освітнього процесу вже знає, що саме він повинен робити (Санніков, 2016).

У дослідженні сутності феномену «рішучість» важливо згадати дослідження, здійснених K. Shamlyan, яка наголошує, що рішучість,

сміливість, цілеспрямованість, наполегливість мають комплексну структуру, а саме об’єднують ціннісні, моральні, вольові, інтелектуальні та емоційні компоненти. У процесі діагностики виховання вольових якостей особистості, на думку дослідниці, вважливо використовувати тестування, які дозволять педагогам провести аналіз і осмислення окремих чинників та основ вольових якостей, які чітко розмежовують їх. Разом з тим, під час діагностування конкретної якості необхідно враховувати характер перешкод та особливості прояву певного вольового зусилля тощо (Shamlyan, 2015).

Проблематика виховання морально-вольових якостей знайшла своє відображення у дослідженнях психологів І. Вітенко, Т. Вітенко щодо важливості виховання рішучості у здобувачів освіти. Дослідники характеризують рішучість як вольову якість особистості, яка передбачає прийняття важливих рішень без сумніву та вагань. І. Вітенко й Т. Вітенко пояснюють це тим, що рішучість базується на обдуманості та розсудливості власних дій, коли особистість приймає важливе для себе рішення. Автори відмічають, що боротьба мотивів рішучої особистості, вимагає прийняття швидких дій та рішень незважаючи на можливу небезпеку (Вітенко, Вітенко, 2008).

Продовження думки про виховання рішучості учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти, у яких ефективно здійснюється освітній процес, знаходимо в роботі E. Soatova. Дослідник зазначає, що для формування вольових якостей здобувачів освіти, необхідно перетворити мимовільні психічні процеси в довільні, контролювати свою поведінку, обдумано ставити посильну мету та більш складні завдання, які вимагають від школярів прояву вольових зусиль. На думку автора, важливу роль у вихованні вольових якостей учнівської молоді відіграють такі освітні методи як: комунікативний, пізнавальний та ігровий. Є впевненість у тому, що ефективному вихованню необхідних вольових якостей сприяють рольові ігри, які спрямовані на реалізацію інтересів школярів, їх саморозвитку,

закріпленню необхідних знань, умінь та вольових властивостей здобувачів освіти (Soatov, 2020).

Зважаючи на осмислення у рішучості як морально-вольової якості особистості, видається слушним розглянути характеристики, притаманні рішучій людині.

Різноаспектно проблематика виховання рішучості учасників освітнього процесу розглядалася у багатьох наукових дослідженнях. Зокрема, психологи Н. Крейдун., О. Зімовій, аналізуючи рішучість вказують на те, що дана якість характеризується як швидке прийняття рішення в обмежений час, яке має значення для людини. Дослідники зазначають, що прийняте рішення може призвести як до негативних наслідків для самої людини та її оточення, так і до своєчасних, обдуманих, свідомих та твердих рішень в різних умовах свого життя (Крейдун, Зімовін, 2011).

Важливим для нашого дослідження є думка М. Варія, який трактує рішучість, як вміння приймати обдумані, стійкі рішення в складних умовах, без сумнівів. Однак нерішучість, як вказує автор, є виявом слабкості волі, тобто нерішуча людина схильна відкидати остаточно прийняте рішення, або повторно переглядати його (Варій, 2007).

У контексті зазначеного, викликають інтерес висновки, зроблені у дослідженнях О. Саннікова, С. Срібної. Згідно поглядам науковців, у процесі життя перед людиною постійно стоїть не простий вибір прийняття рішення в різних складних ситуаціях, які часто визначають майбутнє. На думку авторів подолання різних форм життєдіяльності, регулювання процесу прийняття важливих рішень забезпечується рішучістю людини. Варто погодитися з психологами, що під рішучістю слід розуміти інтегральну якість особистості, яка координує процес прийняття рішень. Рішучість, воля та мотивація регулюють поведінку особистості, які являють собою структурні компоненти психологічної системи прийняття рішень (Санніков, Срібна, 2021).

Обґрунтованим підтвердженням цих положень є позиція І. Рогаля та С. Васькевича. Учені обґрунтовують необхідність рішучості через потребу здобувачів освіти проявляти морально-вольові якості; уміння вчасно приймати обдумані, свідомі рішення й без вагань реалізувати їх в практичній діяльності; уміння активно діяти для досягнення мети в невизначених, швидкозмінних й відповідальних ситуаціях. Дослідники відмічають, що процес виховання морально-вольових якостей в учасників освітнього процесу не повинен відбуватися стихійно, а бути керованим та структурованим (Рогаль, Васькевич, 2019).

Аналогічні погляди відображено і у роботах психолога Erin Eatough. Авторка наголошує, що рішучі люди зазвичай мають високу мотивацію досягнень та зосереджені на отриманні результатів. Цінною характеристикою рішучих людей є те, що вони здатні зберігати вмотивованість та стійкість, не дивлячись на будь-які перешкоди чи виклики. Але рішучість, наголошує дослідниця, це більше, ніж просто прояв стійкості у несприятливих умовах. Першочергово, це здатність тримати ціль у фокусі уваги та розуміння вектору докладання зусиль, оскільки цілепокладання – це невід'ємна складова рішучості. Люди, наділені цією якістю, зазвичай адаптивні, зосереджені, впевнені в собі, послідовні, готові до нових викликів, а невдачі вони сприймають як можливість для розвитку та вдосконалення (Eatough & Spector, 2014).

Узагальнення досліджень у галузі психології уможливило висновок стосовно ключових характеристик феномену «рішучість»:

- у контексті аналізу досліджень у галузі психології рішучість розглядається як морально-вольова якість особистості, яка виявляється при поєднанні функціональних проявів вольової, емоційної та інтелектуальної сфер;

- рішучість передбачає здатність особистості приймати ґрунтовні, відповідальні рішення та поступово реалізувати їх в практичній діяльності;
- у рішучих діях проявляється воля особистості, як здатність до вільного вибору при прийняті рішення (часто у ситуаціях невизначеності або тиску);
- сформованість рішучості як вольової якості особистості свідчить про відповідний рівень свідомої саморегуляції поведінки;
- успішність та результативність досягнення результатів у ситуаціях вибору значною мірою залежить від сформованості рішучості в особистості та її прояві при прийнятті обдуманих рішень;
- рішучість має комплексну структуру та поєднує в собі ціннісні, моральні, вольові, інтелектуальні та емоційні компоненти;
- дана якість особистості характеризується в контексті прийняття свідомих рішень, саморегуляції поведінки, самореалізації в практичній діяльності, здатності долати труднощі та перешкоди, справлятися з викликами, зберігати вмотивованість та стійкість переконань;
- дієвість освітнього процесу щодо виховання рішучості здобувачів освіти залежить від впровадження педагогічних умов, форм і методів, зміст яких передбачає урахування індивідуальних особливостей школярів, традицій закладів загальної середньої освіти тощо.

Для нашої роботи цінними є вивчення та аналіз наукових джерел у галузі педагогіки, які зумовили обрання дослідницьких підходів до розуміння виховного аспекту досліджуваного феномену.

Німецький педагог Й.-Ф. Гербарта (1776-1841) осмислював рішучість через порівняння настроїв, бажань та волі особистості дитини. Ключовою

характерною ознакою волі, на думку вченого, є рішучість особистості, а ступінь її прояву формує характер та індивідуальність (Herbarts, 1964).

Для прикладу, звертаючись до питання визначення феномену «рішучість» Г. Ващенко визначає дану якість як формальну рису характеру людини, яка проваляється у процесі вибору мети та способу її досягнення. Вчений наголошує, що рішучість залежить від готовності людини до вчинку та обізнаності в тій чи іншій діяльності (Ващенко 1952).

У результаті наукових пошуків Г. Ващенко відмічає, що в учасників освітнього процесу, які чітко володіють ситуацією і мають мету, рішення приймаються швидко без вагань. Дослідник зазначає, що в повсякденному житті рішучість залежить від темпераменту та сили волі людини. Відповідно, людина сильної волі є рішучою та такою, яка не зупиняється на шляху до досягнення мети. При цьому, Г. Ващенко наголошує, що рішучість може бути різною, а саме: прийняття рішення без мотиву, під впливом почуттів гніву чи антипатії тощо (Ващенко 1952).

У контексті зазначеного найбільший інтерес викликають саме методичні аспекти виховання морально-вольових якостей школярів, які розкрито у працях українських учених, зокрема: А. Артюшенка (2008), І. Беха (2008), Д. Бінецького (2020), І. Дудник (2016), Е. Єрьоменка (2016), К. Журби, С. Захаркова (2021), М. Зубалія, Н. Касіч (2020), Ю. Ковальова (2018), О. Остапенка, В. Сухомлинського (2006), К. Чорної (2005), І. Шкільної (2015) та інших.

Висвітленню загальних положень та окремих аспектів виховання рішучості присвячені наукові праці О. Остапенка, який у своїх роботах зазначає про необхідність формування мотиву в учнівської молоді та виховання морально-вольових якостей. При цьому український дослідник вважає, що такі морально-вольові якості як рішучість, впевненість у собі та сміливість слід трактувати як вміння впевнено і без вагань приймати обдумані, відповідальні й сміливі рішення та поступово реалізувати їх в

практичній діяльності. Зокрема, вчений наголошує на тому, що рішучість є невід'ємною морально-вольовою якістю людини, яка проявляється в плануванні та досягненні мети. Разом з тим, педагог вважає, що учасник освітнього процесу приймає рішення не в силу логічного аргументу, а тому, що його охопив раптовий інтерес та бажання прийняти конкретне рішення. Саме тому О. Остапенко зробив висновки, що рішучість, впевненість у собі, сміливість здобувачів освіти необхідно виховувати через вплив на мотиваційну, пізнавальну та емоційно-вольову сферу. Важливим, на думку дослідника, є розуміння того, що ефективність освітнього процесу залежить від використання дієвих змісту, форм і методів, які передбачають створення ситуацій успіху, де школяр має вирішити завдання або доручення без вагань під впливом почуття задоволення від виконаної роботи (Остапенко, 2014).

Для підтвердження цієї тези, О. Остапенко радить педагогам у процесі виховання морально-вольових якостей учнів дотримуватися таких рекомендацій: уникати під час організації освітнього процесу конфліктних ситуацій; ураховувати, що більшість школярів під час планування завдань та визначення мети декларують цілеспрямованість, впевненість у власних силах, сміливість та рішучість, однак у процесі їх виконання спостерігається боязнь, розгубленість та нерішучість; формувати в здобувачів освіти уміння виконувати практичну, значущу освітню діяльність (долання посильних труднощів) за умови обдуманого морально-вольового рішення та інше. Автор акцентує увагу на тому, що виховання рішучості в здобувачів освіти, як і інших морально-вольових якостей відбувається повільно та залежить в першу чергу від їх життєвого досвіду і правильної, цілеспрямованої організації освітнього діяльності (Остапенко, 2014).

На важливості організації освітньої діяльності, під час якої формуються вольові якості особистості наголошують і дослідники V. Budak, S. Zaskaleta, O. Oleksyuk. Авторський колектив вважає, що вольові якості особистості розділяються на три складові: психологічний (моральний) компонент,

фізіологічний (вольове зусилля) компонент і нейродинамічний компонент (типологічні особливості нервової системи). Ученими визначено, що всі вольові якості слід поділяти на первинні й вторинні. Слід зазначити, що рішучість відноситься до первинних (базових) вольових якостей. V. Budak, S. Zaskaleta, O. Oleksyuk виокремлюють такі аспекти вольових якостей (рішучості): наявність у здобувачів освіти твердих переконань та цілісного світогляду, що є основою вольової організації; рішучість є індивідуальною якістю, яка пов'язана зі здатністю учнів своєчасно та самостійно приймати відповідальні рішення; здатність школярів робити вільний вибір в неоднозначних ситуаціях; рішучість повинна базуватися на глибокій розсудливості; рішучість як і мужність особистості проявляється в готовності піти на виправданий ризик заради досягнення мети, самостійність та відповідальність за власні дії (Budak, Zaskaleta, Oleksyuk, 2020).

Через призму практичної діяльності розглянуто рішучість у роботах М. Зубалія. Аналізуючи рішучість як морально-вольову якість особистості у виховній площині М. Зубалій відзначає, що дане поняття слід розуміти як відсутність вагань і сумнівів у школярів у процесі освітньої діяльності, при цьому рішення слід приймати впевнено та своєчасно. Дослідник наголошує, що рішучість та впевненість у собі, зазвичай, проявляються учасниками освітнього процесу завдяки вибору пріоритетного мотиву та відповідних засобів досягнення запланованої цілі. Як результат, на думку М. Зубалія, рішуча, впевнена у собі особистість приймає швидке, енергійне й обдумане рішення та реалізує його у практичній діяльності (Зубалій, 2013).

Суголосними щодо прояву рішучості у практичній площині є погляди В. Недощак. Дослідник характеризує рішучість як необхідну морально-вольову якість особистості, яка проявляється у швидкому й обдуманому виборі мети та способу її досягнення. Так, осмислення змісту даної категорії дає змогу досліднику визначити, що виховання морально-вольових якостей особистості це тривалий та цілеспрямований психолого-педагогічний процес,

який спрямований на виховання свідомої саморегуляції, моральних почуттів учасників освітнього процесу, які є необхідними для прояву вольових якостей при подоланні труднощів. Вчений зазначає, що для ефективного виховання даних якостей важливо дотримуючись принципу поступовості, а саме долати посильні труднощі, поетапно ускладнюючи їх. Разом з тим, важливо у процесі освітньої діяльності пропонувати учням цілеспрямовані завдання, з урахуванням індивідуальних особливостей, та слідкувати за їх обов'язковим виконанням. При цьому дослідник радить створюючи умови, які сприяли б прояву впевненості у собі, рішучості й уміння виконувати доручення, завдання не зупиняючись при труднощах. Також В. Недощак радить педагогам розвивати в учнівської молоді здатність виконувати тривалі вольові напруження при монотонній діяльності; домагатися результативності при виконанні вправ через прояв сукупності вольових якостей та інше. (Недощак, 2016).

На важливості виховання рішучості звертає увагу І. Кізілова. Вчена акцентує на тому, що дана якість особистості передбачає реалізацію прийнятого рішення без зайвих вагань. Адже у випадку відсутності рішучості, здобувачі освіти часто не доводять розпочату справу до кінця і вагаються у правильності вибору рішення. Дослідниця зазначає, що необхідною умовою під час виховання рішучості учасників освітнього процесу є готовність особистості йти на ризик, зробити вибір у неоднозначній ситуації, бути обізнаним та розсудливим у процесі прийняття значущих рішень. Вихованню рішучості сприяє створення педагогами змагальних та проблемних ситуацій; умов, за яких здобувачі освіти можуть долати посильні труднощі, завдання і надавати допомогу; формування впевненість в своїх силах та інше (Кізілова, 2020).

На нашу думку, під час виховання рішучості слід опиратися на дослідження Н. Касіч, яка у процесі експериментального дослідження довела ефективність чотирьох етапної схеми сходження особистості щодо виховання

вольових якостей учнівської молоді у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності. Ми погоджуємося з педагогом, що методика виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою має бути орієнтована на розв'язання таких завдань як: поглиблення знань школярів про рішучість як важливу вольову якість; розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості (формування в здобувачів освіти мотивації до занять фізичною культурою); здатність школярами приймати значущі рішення та самостійно виконувати їх у процесі занять фізичною культурою, уміння рішуче діяти й володіти собою та своїм тілом під час виконання фізичних вправ; виявлення здобувачами освіти рішучості у практичній діяльності (Касіч, 2019).

У контексті нашого дослідження заслуговують на увагу погляди українського педагога Г. Грибана. Дослідник вважає, що такі якості як рішучість та сміливість необхідно вивчати в сукупності. Вчений характеризує їх як прояв волі особистості, яка обумовлена своєчасністю й обдуманістю у процесі виконання завдань та їх реалізацією в освітній діяльності, уміння без страху приймати відповідальні рішення в умовах ризику (Грибан, 2008).

Важливими для нашого дослідження стали погляди О. Крайнюка. У своїх доробках учений звертається до теми виховання морально-вольових якостей через значущість фізичного виховання, гармонізацію фізичних і духовних сил та підкреслює роль виховання рішучості як важливої морально-вольової якості особистості. Тому одним із завдань освітнього процесу є формування рішучості під час занять фізичною культурою, зміст яких спрямований на формування у здобувачів освіти внутрішньої потреби тощо. Вивчаючи зміст морально-вольових якостей О. Крайнюк встановив, що формування рішучості має й історичний аспект. Дослідження даного феномену засобами фізичного виховання, існували ще в античній філософії тощо (Крайнюк, 2013).

Проблематика волі та виховання вольових якостей знайшла своє відображення у низці наукових досліджень D. Turdimurodova. Автор стверджує, що вольові якості слід визначати як здатність особистості до вольової діяльності, яка проявляється у процесі подолання труднощів та в спеціально створених освітніх умовах. Кожна окрема вольова якість на думку вченого, має свою психофізіологічну структуру, яка може ототожнюватись й розходитися з іншими вольовими якостями. При цьому дослідник наголошує, що рішучість проявляється у процесі вибору мотиву, способі досягнення поставленої мети. Згідно поглядів вченого, у процесі умілого використання фізичних вправ ефективно формуються вольові якості в учнів старшої школи (Turdimurodov, 2021b)

Цінними для нашого дослідження є думка А. Артюшенка, що під час освітнього процесу педагогам слід більше уваги приділяти вихованню особистісної рішучості як практичної розповсюдженої (генералізуючої) морально-вольової якості особистості, яка сприятиме розвитку учнівської молоді. Вивчення наукових доробків ученого дають нам змогу зрозуміти, що для ефективного виховання рішучості школярів в закладах загальної середньої освіти важливо: застосовувати системний, особистісно-орієнтований та діяльнісний підходи; брати активну участь на заняттях; систематично ускладнювати завдання в освітньому процесі; поєднувати процес формування рішучості з практичною діяльністю; приділяти значну увагу віковим особливостям розвитку вольової сфери учнівської молоді (Артюшенко, 2008).

Індійська дослідниця у галузі педагогіки Jemi Sudhakar також наголошує на важливості виховання рішучості, оскільки рішучість спонукає особистість до пошуку рішень та виконання більш складних завдань та викликів. На думку дослідниці, рішуча людина має твердість та рішучість досягти мети. Це твердий намір або рішення подолати перешкоди. Вона формує індивідуальність та спонукає до розвитку. Разом з тим, автор

наголошує на моментах, які варто брати до уваги при вихованні рішучості, оскільки надміру рішуча людина може нехтувати труднощами всупереч здоровому глузду та бути одержима результатом. Тому важливо виховувати у здобувачів освіти вміння аналізувати, критично мислити, адекватно оцінювати зовнішні та внутрішні фактори, правильно зосереджувати енергію та зусилля, щоб отримати результат (Dr.Jemi Sudhakar, 2017).

Дослідження процесу виховання вольових та морально-вольових якостей свідчать, що після закінчення закладів загальної середньої освіти здобувачі освіти старшого шкільного віку мають низький рівень вихованості таких необхідних якостей як: рішучість, ініціативність, сміливість, наполегливість тощо. Тому, вчені радять педагогам в освітньому процесі приділяти більше уваги формуванню морально-вольових якостей, оскільки в навчальних програмах закладів загальної середньої освіти передбачено виховання вищезазначених якостей. Відтак, завдяки вивченню стану дослідженості даної проблеми встановлено, що в системі виховання фізичної культури існує багато дієвих освітніх засобів і методів, які сприяють вихованню вольових і морально-вольових якостей учнів (Solomchenko., Gorbacheva., Sorokina., Hekotikhin, Uchasov., Boyko, 2019).

У контексті вивчення теоретичних та методичних засад виховання рішучості у педагогічній науковій літературі, можемо зробити висновок, що змістове наповнення рішучості та виховання рішучості учнівської молоді:

- спрямовується на вибір мети та способу її досягнення;
- здійснюється через вміння приймати своєчасні і обдумані рішення та їх реалізувати у практичній діяльності в умовах високої відповідальності та ризику;
- спрямовується на поглиблення знань школярів про рішучість як важливу вольову якість;
- здійснюється в здобувачів освіти формуванням мотивації до обміркованих рішучих дій у процесі занять фізичною культурою;

- ґрунтується на здатності школярами приймати значущі рішення та самостійно виконувати їх у процесі освітньої діяльності;
- ефективними формами та методами виховання рішучості можуть бути: виконання фізичних вправ різної складності, діяльність різних гуртків та секцій, рухливі ігри, змагання та інше (Дудник, 2016; Масол, Тимчик, 2020; Масол, 2020а та ін.).

Опрацювання та узагальнення філософських, психологічних і педагогічних праць з проблематики виховання рішучості уможливили визначення структури даного феномену.

За основу було взято компонентнопроцесуальну модель І. Беха. Учений, чиї погляди ґрунтуються на гуманітарній методології, акцентує увагу на цілях виховання, яке має бути орієнтованим на умов для розвитку, самореалізації та духовному зростанню особистості дитини на принципах взаєморозуміння, взаємодії, спілкування через п’ятикомпонентну модель.

З огляду на це, у структурі рішучості особистості можна виділити такі компоненти як: когнітивний; емоційно-ціннісний; довільного імпульсу; діяльнісно-практичний та самоціннісний компонент (рис. 1.1).

Проаналізуємо змістове наповнення кожного з них.

Когнітивний компонент характеризується розумінням, усвідомленням та знаннями, які наповнюють світогляд особистості. Підтвердженням цього є погляди Н. Абаскалової, яка у наукових працях зазначає, що певне поняття (установку) особистості можна вважати сформованими лише в тому випадку, коли вона має достатньо тверді, ґрунтовні знання щодо ключових ознак даного поняття, які мають логічні визначення; знає, розуміє і вільно оперує системою формальних і діалектичних зв’язків досліджуваного поняття з іншими поняттями і здатна, у разі необхідності, скористатися даним поняттям в логічній послідовності думок, при цьому, не порушивши його змістової структури (Абаскалова, 2001, с. 27).

Вивчення теоретичних аспектів виховання рішучості школярів дає змогу нам зрозуміти, що *когнітивний компонент* полягає в усвідомлені змісту і сенсу рішучості в життєдіяльності особистості та характеризується обізнаністю щодо рішучості як вольової якості. Варто наголосити що для сформованості когнітивного компонента потрібно не лише уявлення що таке вольова якість, рішучість, виховання рішучості, але й мати ґрунтовні знання про правила поведінки особистості, як керувати своїми власними вчинками, цілі й завдання виховання, розуміння власних потреб, мотивів, які схиляють школяра до практичної діяльності, в активній участі в житті школи як на загальну так і особисту користь (Касіч, 2019).

Завдяки узагальненню наукових досліджень можна зрозуміти, що *когнітивний* компонент характеризується знаннями учнівської молоді щодо рішучості та усвідомлення ними цінності рішучості в життєдіяльності особистості.

Надзвичайно важливою для нашого дослідження є наукові погляди І.Беха, який стверджує, що *емоційно-ціннісного компонент* – це є усвідомлений інтерес особистості та емоційно позитивного сприйняття рішучості як вольової якості, виявлення бажання до відповідної теми, проблеми та прагнення її вирішувати. Зокрема І. Бех стверджує, що на даному етапі «емоція бажання стає прямим предметом осмислення й об’єднання з конкретною духовною цінністю у процесі суб’єкт-суб’єктної взаємодії у напрямі, заданому технологією когнітивного компоненту» (Бех, 2017, с. 6-20). Тому психолог радить учителям в процесі освітньої діяльності виходити з того, що означена емоція уже присутня у психічній організації школяра. Також педагоги мають намагатися дати учнівській молоді наступні знання з огляду на мету емоційно-ціннісного компоненту (Бех, 2017, с. 6-20).

Точка зору автора, що збігається з нашою свідчить, що «специфікою емоційно-ціннісного компонента, який має надати суб’єктивної значущості знанню вихованців певної духовної цінності, є те, що він не є автономним

продовженням у часі когнітивного компонента, а супроводжує його. Це пояснюється тим, що будь-яка емоція, у тому числі й бажання, може покривати своєю енергією лише щось сприйняте чи пізнане суб'єктом тільки тоді, коли між ними не існує переривчастості, як це буває, наприклад, між сприйманням предмету і його осмисленням» (Бех, 2017).

Водночас слід наголосити на важливості, у контексті наукового дослідження виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, визначення *компоненту довільного імпульсу,* зміст якого обумовлюється тим, що старшокласник здійснює духовно орієнтований вчинок, за такою умовною формулою як: Я-бажаю трансформується у Я-змушений (Бех, 2017).

Ми погоджуємося з українським психологом І. Бехом, який стверджує, що компонент довільного імпульсу має бути спрямований на виявлення духовної рішучості. Вивчення теоретичних аспектів щодо даного компоненту також свідчить, що рішучість (я маю рішуче діяти) як вольову якість виховують у контексті вирішення освітніх завдань, досягнення спортивних та інших цілей (під чітким керівництвом вчителя фізичної культури, педагога). Тобто, має бути духовний, свідомий виклик учня, спортсмена, здобувача освіти тощо (Бех, 2017).

На підставі аналізу наукової літератури (І. Бех, Д. Бінецький, А. Бойко, К. Журба, С. Захарків, Г. Коломоєць, Н. Касіч та інших) з'ясовано, що для ефективного виховання морально-вольових якостей необхідно формувати в учнівської молоді критерій «Довільного імпульсу», зміст якого передбачає розгляд суміжних з рішучістю вольових якостей, а саме: наполегливість, терплячість, наполегливість, витримка тощо.

Наступний компонент в п'яти етапній схемі сходження особистості за І. Бехом є *діяльнісно-практичний*. Зміст даного компоненту спрямований на виявлення у школяра сформованості готовності втілювати рішучість у практичну діяльність у процесі занять фізичною культурою. Як наголошує

психолог, дана діяльність називається вчинком. Таким чином, завдяки реалізації рішучості як вольової якості, старшокласник вступає у систему соціальних відносин (Бех, 2017).

Рис. 1.1. Структура виховання рішучості учасників освітнього процесу закладів загальної середньої освіти.

П’ятим компонентом є *самоціннісний*, який має виступати, на думку І. Беха, як супровід діяльнісно-практичного. Ключове поняття даного компоненту виступає «самоцінність» як ставлення учасника освітнього процесу до самого себе (самоставлення). Тобто, діяльність старшокласників у процесі занять фізичною культурою, змістом якої є самоцінність, може спричинятись їх реальними діями тощо (Бех, 2017).

Отже, запропонована п’яти етапна модель сходження особистості за І. Бехом сприяє усвідомленню старшокласниками мети бажання тощо. Учасники освітнього процесу проходячи через ряд емоційно привабливих переживань у процесі занять фізичною культурою мають розуміти, що вони є активними учасниками освітнього процесу, духовно зростають, формують необхідні цінності тощо.

Визначальними для нашого дослідження стали положення, обґрунтовані І. Бехом. Автор відзначає важливість використання концепції особистісно орієнтованого виховання, зміст якої полягає в створенні належних умов для становлення учасників освітнього процесу в знаходженні себе, свого образу та їх духовного розвитку. Вчений наголошує, що лише завдяки особистісно орієнтованому вихованню педагогу можливо досягти особистісно розвивальної цілі, мети, адже воно спрямоване на усвідомлення здобувачами освіти себе як особистості, індивідуальності тощо (Бех, 2012)

Цінними для нас стали наукові розвідки, здійснені Н. Бурлаченко. Авторка акцентує увагу на ефективності використання в освітній діяльності такого методологічного підходу як проблемне навчання. Як зазначає дослідниця, формування в здобувачів освіти основ творчого, креативного мислення й емоційно-ціннісного ставлення до світу є головною метою проблемного навчання. Н. Бурлаченко переконана, що в сучасні українській школі проблемне навчання педагогам слід розглядати як базовий тип навчання (основу), що дає змогу інтегрувати педагогічні можливості та інше (Бурлаченко, 2021).

Аналіз наукових праць, присвячених питанню використання діяльнісного підходу в освітній діяльності з учнівською молоддю засвідчує, що у вітчизняній науці діяльнісний підхід як сучасна методологія має характерні закономірності (положення), а саме: ціллю навчання є формування в учасників освітнього процесу способу дій – розумових, інтелектуальних та практичних умінь; навчати діяльності – це формувати в школярів мотивацію до занять, зміст яких є практично зорієнтованим; вчити здобувачів освіти проявляти творчість, самостійність та цілеспрямованість – ставити мету і досягати її. Ми погоджуємося із думкою Т. Гури, О. Роми, що діяльнісний підхід вимагає від педагогів створення в ЗЗСО належних умов для оволодіння учнем діяльністю: формування ціннісного ставлення, що забезпечує мотиваційну основу діяльності; зміст занять спрямований на самостійний пошук учнями шляхів вирішення завдань; забезпечити зв'язок з реальною діяльністю; використання навчально-пізнавальної діяльності школярів в командній взаємодії; створення ситуації успіху, отримувати задоволення від процесу та результату навчання; забезпечення фізичної активності учнів, задоволення від потреби в рухах; зробити процес навчання творчим, рефлексивним та самоорганізованим (Гура, Рома, 2021).

Здійснений психолого-педагогічний аналіз проблеми виховання рішучості в учнів закладів загальної середньої освіти дає нам змогу узагальнити наукові погляди провідних учених, дослідників й встановити, що досліджуваний феномен є актуальною, недостатньо розробленою проблемою за сучасних умов розвитку освітнього процесу.

Слід наголосити, що в літературі немає єдиних поглядів щодо визначення сутності поняття «рішучість», «виховання рішучості» як вольової якості. Більшість учених розглядають рішучість як вольову якість особистості, яка виявляється в здатності людини самостійно та своєчасно приймати обґрунтовані, відповідальні без коливань рішення і неухильно реалізувати їх у своїй діяльності часто в ускладнених умовах тощо. Також

важливо відмітити, що виховання рішучості як морально-вольової якості дозволяє людині, оптимально керувати своєю поведінкою, досягати намічених цілей при цьому засоби їх досягнення мають не завдавати шкоди іншим тощо (Масол, Тимчик, 2020; Масол, 2020a; Масол, 2020b, Масол, 2021a).

Відтак, ґрунтовний аналіз досліджуваного феномену дає нам можливість визначити поняття *«рішучість особистості»* як морально-вольову якість, яка проявляється в усвідомленому хотінні, яке полягає в невідкладності реалізації поставленої мети та способів її досягнення.

1.2.Вікові особливості старшокласників у процесі виховання рішучості засобами фізичної культури

Рішучість як важлива морально-вольова якість особистості виховується в процесі освітньої діяльності та взаємодії з однолітками й має свою специфіку, яка залежить від урахування вікових особливостей учнівської молоді.

Проблематиці вікових закономірностей учнів 10-11-х класів, особливостям освітньої діяльності учнів старшої школи присвячена значна кількість наукових досліджень. Однак чітких умов організації виховного процесу щодо виховання рішучості старшокласників досі не окреслено, адже дана вікова категорія є дискусійна. Тож, в контексті нашого дослідження необхідним є ґрунтовне вивчення вікових особливостей старшокласників у процесі занять фізичною культурою, а саме:

- з’ясувати сенситивність даного віку щодо виховання рішучості;
- дослідити особливості та основні засади організації освітнього процесу щодо виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою;

- визначити поняття «виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою».

Розглянемо особливості вікового періоду 15-17 років у процесі занять фізичною культурою.

Одним із найважливіших завдань сучасної української школи є зміцнення і збереження здоров'я учнів, формування у них морально-вольових якостей. Особливо це актуально щодо дітей старшого шкільного віку. Висвітленню загальних положень та окремих аспектів цього процесу присвячено численні наукові доробки багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Наприклад, у своїх працях Р. Павелків відмічає, що період юнацького віку становить одну із частин перехідного етапу від підліткового віку до самостійного дорослого життя. Як правило, зазначає дослідник, хронологічні межі юнацтва багатьма психологами визначаються по-різному. Автор уточнює, що межа між підлітковим і юнацьким віком досить умовна, та в деяких схемах періодизації вік 16-17 років представлений як завершення підліткового віку і початок юності. Психологом з'ясовано, що юність належить до самостійного періоду життя людини. Слід наголосити, що в сучасному суспільстві оцінкою дорослішання є не тільки фізичний розвиток особистості, але й опановування загальною культурою, системою необхідних знань, компетентностей, цінностей, норм поведінки, соціальних традицій, підготовленість до дорослого життя, здійснення різних видів діяльності (Павелків, 2015).

Сенситивність даного віку щодо виховання рішучості обґрунтовує у своїх роботах І. Бех. Особливості даного вікового періоду зумовлені інтеграцією мотивів, емоційністю старшокласників, які прагнуть долати труднощі в освітній та спортивній діяльності, оцінюють своє оточення, вчинки та дії однолітків, аналізують власну діяльність, формують під час

занять фізичною культурою та спортом самооцінку та почуття самоцінності тощо (Бех, 2015а).

Як вважає І. Бех, учням старших класів властиве зростання самосвідомості. «Це усвідомлення своїх якостей і можливостей, потреба у звіті про свої вчинки, уявлення про своє місце в житті, усвідомлення себе як особистості. З цим пов'язаний великий інтерес до моральних проблем» (Бех,1998, с.78). У цьому плані можна говорити про вироблення у старшокласників моральної свідомості (Бех,1998).

У своїх наукових працях дослідник стверджує, що найбільш значущою якістю старшокласника виявляється спрямованість, у якій концентруються ставлення людини до оточуючої дійсності, до інших людей і до самої себе. У даному віці характерним є формування духовних якостей та активної життєвої позиції, соціальне самовизначення, самостійність як в особистих справах, так і у розв'язання спільних питань. Також важливою рисою старшокласника, згідно з поглядами психолога, виявляється формування самоповаги, основаної на самооцінці й самовихованні. В цьому віці здобувачі освіти проявляють товариськість, ворожість, принциповість, підвищену вимогливість один до одного (Бех,1998).

Продовження цих тверджень знаходимо у роботах В. Коваля. Учений зазначає, що особливістю даної вікової категорії є виникнення значних труднощів, які пов'язані з інтенсивністю освітнього процесу, достатньо високою емоційною напругою в період обрання майбутньої професії та підготовки до дорослого життя. Крім того, В. Коваль радить під час організації занять фізичною культурою враховувати вікові особливості старшокласників, а саме: морфофункціональні особливості учнів, розвиток фізичних якостей та психічні властивості юнацького віку та інші закономірності (Коваль, 2013).

На думку дослідника, даний віковий етап є сенситивним щодо формування вольових якостей, що є важливим у контексті наукового пошуку.

Учений акцентує, що в учнів 10–11-х класів відбувається бурхливий розвиток вольової сфери, свідоме прагнення до опановування ускладненими та ризикованими фізичними вправами, виявляючи при цьому такі вольові якості як: рішучість та мужність (Коваль, 2013).

Ми погоджуємося з думкою Т. Пашко, що старший шкільний вік є важливим етапом розвитку у житті здобувача освіти. Адже у цей період закінчується морфологічне дозрівання організму та відбуваються важливі особистісні зміни, соціальне та психологічне дорослішання. Учена, досліджуючи психологічні закономірності старшокласників, акцентує увагу на емоціях, які можуть вносити безладдя в життєдіяльність учнів та сприяти виникненню у них внутрішніх криз, що потрібно ураховувати педагогам у процесі організації освітнього процесу (Пашко, 2005).

На важливості урахування вікових закономірностей звертають увагу І. Фриз, Н. Сидоренко. Сучасні дослідники відзначають, що юнацький (старший шкільний) вік є найбільш сенситивним для розвитку вольових якостей особистості. Перш за все це пов’язано з такими новоутвореннями як: усвідомлення старшокласниками своєї індивідуальності, їх рефлексії, потребою в самоствердженні та самовдосконаленні тощо. На думку вчених, важливим у процесі формування вольових якостей здобувачів освіти є внутрішні та зовнішні чинники, а саме: індивідуально-типологічні, вікові, статеві особливості та розвиток самосвідомості, мотивації, моральних якостей, виховання у сім’ї. Учені також вивчали прояв вольових якостей старшокласниками залежно від типів особистостей, виокремлюючи самодостатньо-впевнений, саморегулятивний, рішуче-сміливий та інші (Фриз, Сидоренко,2016).

Корисними для розуміння особливостей старшого шкільного віку стали висновки, зроблені І. Ушаковою. Дослідниця відмічає, що здобувачі освіти даного віку прагнуть позбутися контролю зі сторони батьків та педагогів. При цьому, старшокласники вимагають самостійності й не втручання у

розв’язання особистих проблем, обирають незалежне хобі, потребують емоційної автономії, мають власні норми і цінності. Юнаки прагнуть проводити дозвілля за межами домівки та освітнього закладу, також вважають за необхідність спілкування з однолітками, друзями тощо. У той же час, на відміну від підліткового віку, в старшому шкільному віці зростає рівень свідомого самоконтролю, принципово змінюється ставлення до власної особистості, відбувається формування нової особистості та якостей. Старшокласники усвідомлюють себе як неповторну особистість з власними переживаннями, почуттями та поглядами. Головним новоутворенням даного віку стає особистісне й професійне самовизначення (Ушакова, 2016).

Як засвідчують дослідження М. Андріяш, юнацький вік (15-17 років) є сприятливим для виховання вольових якостей (рішучість, ініціативність, самостійність, завзятість). Однак дослідник відмічає про суперечливість вольової сфери старшокласника, оскільки в даному віці відбувається перебудова структури вольової активності, з’являється можливість короткочасної підтримки вольового зусилля у процесі виконання завдання. М. Андріяш наголошує, що в юнацькому віці відбувається інтенсивне формування власної гідності, самоповаги, самооцінки, бажання відповідати сучасним вимогам оточуючих і власним (Андріяш, 2020).

Схожі положення обґрунтовано і у роботах інших дослідників. Наприклад, згідно з поглядами О. Скрипченко, Л. Долинської, З. Огороднійчук, юнацький вік (старшокласники) сприятливий формуванню вольових якостей, які є важливими компонентами й рисами характеру школярів. Педагоги стверджують, що учням 10–11-х класів характерно відстоювання власних провідних інтересів, у поведінці проявляється стійкість у розподілі вольових зусиль. Досліджуючи проблему виховання вольових якостей авторський колектив з’ясував, що вольова активність старшокласників відповідає суспільним вимогам. При цьому, у процесі виховання вольових якостей учителям слід ураховувати рівні сформованості

досліджуваної категорії та сукупність чинників: перебіг процесу самоствердження школярів, соціальний вибір та самовизначення, самовиховання кожного учня та інше (Скрипченко, Долинська, Огороднійчук та ін. 2019).

Аналогічні судження зустрічаємо і у інших вчених. Наприклад, з'ясовано, що для учнів старшої школи характерний подальший інтенсивний розвиток вольових якостей. Отже, в цей період старшокласники у своїй поведінці проявляють стійкість до розподілу вольових зусиль відповідно до інтересів, які переважають. Тобто, вольові якості на стадії завершеності включаються в структуру характеру особистості здобувача освіти, але все залежить від багатьох обставин тощо (Павелків, 2009).

Корисними для розуміння особливостей старшого шкільного віку стали висновки, зроблені О. Сергєєнковою, О. Столярчуком, О. Кохановою, О. Пасєкою. Дослідники вважать, що учні 10–11-х класів сприймають педагога як старшого товариша, який може допомогти і порадити щодо подальших життєвих планів. Водночас, учні старшої школи традиційно ставлять високі вимоги до особистісних якостей вчителя та визначають їх «базові» якості, а саме: доброзичливість, демократичність, толерантність, любов до учнів, ерудованість, об'єктивність, уміння здійснювати індивідуальний підхід. Вчені зазначають, що юнацький вік є етапом онтогенезу психіки особистості, коли в обмежений час відбуваються глибинні зміни. В юнаків з'являються нові інтереси та прагнення, причому старі втрачають свою актуальність або суттєво змінюються. Також в даному віковому періоді на першому плані є мотиви й наміри, які пов'язані з життєвими планами. Зміни та суперечності, характерні для даного віку, проявляються в потребі здобувачів освіти у самовизначенні. Психологи наголошують, що моральний розвиток учасників освітнього процесу зумовлений прогресивними змінами їх інтелекту. Характерним для старшокласників є високий рівень когнітивного (розумового) розвитку, що

дозволяє їм перейти до рівня, на якому школяр здатний здійснювати певну діяльність самостійно, регулювати свою поведінку та бути моральною особистістю (Сергєєнкова, Столярчук, Коханова, Пасєка, 2012).

Досліджуючи структуру виховання рішучості здобувачів освіти Г. Васильєв визначає дану якість як вміння ухвалювати обдумані, швидкі, вмотивовані, тверді рішення й втілювати їх в практичну діяльність. Є підстави вважати, що рішучість реалізується у виборі мотиву та ефективних засобів досягнення мети. На думку ученого рішучість проявляється у: складних, швидкозмінних умовах, які пов'язані з ризиком; прийнятті своєчасних рішень, коли цього вимагають обставини; енергійному переході від вибору дій до конкретного їх виконання; рішеннях, які потрібують певний час для аналізу (Васильєв, 2022).

Загалом, згідно з науковими дослідженнями, можемо визначити основні вікові особливості старшокласників та сприятливість даного віку щодо виховання рішучості:

- період юнацького віку є одним з перехідних етапів соціального та психологічного дорослішання, який проявляється не лише у фізичному розвитку, а й, в першу чергу, в опануванні культурних норм, системи знань, компетентностей, цінностей, соціальних традицій;
- період юнацького віку характеризується зростанням самосвідомості, усвідомленням власних можливостей та бажань, пошуком свого місця в житті, потребою в самоствердженні та самовдосконаленні;
- у даному періоді активно формується соціальне самовизначення через систему ставлень особистості до оточуючої дійсності, до інших людей і до самої себе;
- формування вольових якостей старшокласників відбувається на фоні активного розвитку переживань та почуттів, що може призводити до виникнення внутрішніх криз, тому в цьому віці особливо яскраво виражена потреба у емоційній автономії;

- відбувається перебудова структури вольової активності особистості, яка проявляється у інтенсивному формуванні власної гідності, самоповаги, самооцінки, рефлексії, здатності ухвалювати вмотивовані рішення, втілювати їх в практичну діяльність;
- сенситивність даного віку щодо виховання рішучості зумовлена інтегративним поєднанням інтенсивного розвитку вольової сфери старшокласників, емоційного дорослішання, їх вмотивованості до дій, прийняття рішень, бажання самореалізуватися та проявити себе.

При цьому, як свідчать результати досліджень українських вчених (Бінецький, 2020), (Дьоміна, Кротов 2016), (Зубалій, 2013), (Касіч, 2020), (Тимошенко, 2011), (Тимчик, 2009) та інші, традиційна система фізичного виховання не гарантує учням освоєння життєво важливих цінностей, навичок та умінь, які формуються засобами фізичної культури через недостатній обсяг рухової активності. Основна причина даної проблеми криється у недостатній мотивації старшокласників до уроків фізичної культури, яка проявляється у відсутності рішучості, цілеспрямованості, самостійності, пасивному ставленні до занять фізичними вправами (Бінецький, 2020; Дьоміна, Кротов; 2016; Зубалій, 2013; Касіч, 2020; Тимошенко, 2011; Тимчик, 2009).

Тому наступним важливим аспектом нашого дослідження стало з’ясування особливостей та основних засад організації освітнього процесу щодо виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

У контексті досліджуваної проблеми цінними є наукові доробки М. Тимчика, який досліджуючи проблему виховання морально-вольових школярів, наголошує, що заняття фізичною культурою, змагальною та ігровою діяльністю у закладах загальної середньої освіти сприяють вихованню рішучості старшокласників (Тимчик, 2009).

Ми погоджуємося з М. Тимчиком, що ефективність виховання фізичної культури та морально-вольових якостей здобувачів освіти залежить від умілого використання змісту, форм і методів. Відповідно до цього освітній процес слід організовувати таким чином, щоб у свідомості старшокласників залишався глибокий слід, формувався інтерес до занять фізичною культурою тощо. Більше того, такий підхід створює сприятливі умови для подолання посильних труднощів у процесі виконання фізичних вправ спортивно-ігрової спрямованості (Тимчик, 2009).

У педагогіці важливе місце у вивченні проблеми виховання рішучості старшокласників займає науковий доробок А. Артюшенка. Дослідник вважає, що прояв рішучості та інших вольових якостей учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти залежить від рівня їх фізичної підготовленості. Тобто чим вищий рівень фізичної підготовленості здобувачів освіти, тим більший прояв вольових якостей. Педагог переконаний, що дієвість виховання рішучості старшокласників залежить від використання фізичних вправ, які пов’язані із труднощами та ризиком, до змісту яких входять: стрибкові фізичні вправи через штучні та природні перешкоди (за умов дотримання правил техніки безпеки), акробатичні вправи, боротьба за верхні м’ячі з рівними та сильнішими суперниками у спортивних іграх та інше. У процесі занять фізичною культурою А. Артюшенко радить використовувати ті ж самі фізичні вправи (завдання), які здійснювалися протягом навчального року для контрольних нормативів. Також педагог наголошує, що дієвим засобом виховання рішучості є систематичні тренування, під час яких створюються ситуації успіху, які мають системний характер, де учні 10–11-х класів самостійно виконують завдання й приймають відповідальні рішення (Артюшенко, 2003; Артюшенко, 2008).

Для розуміння організації процесу виховання рішучості старшокласників під час занять фізичною культурою важливою для нас є дослідження Л. Клочек, М. Дроботуна, В. Зубченка, З. Ржевської-Штефан,

О. Савенка, І. Уличного, О. Шинкаренка. Авторський колектив зазначає, що старшокласники у процесі подолання об'єктивних та суб'єктивних перешкод проявляються вольові якості. Щоб подолати труднощі та досягти цілі, здобувачам освіти потрібно мобілізувати свої когнітивні, фізичні, морально-вольові сили – проявити усвідомлені вольові зусилля. Тому учені акцентують на тому, що під час виховання вольових якостей (рішучості) педагогам слід ураховувати такі вікові закономірності старшокласників як: у здобувачів освіти формуються стійкі життєві ідеали; учні стоять перед вибором особистого життєвого шляху; учні 10–11-х класів оцінюють свої інтереси, здібності, уміння й думають про подальшу професійну діяльність; перевіряють себе у практичній діяльності (продовжується самоствердження); для старшокласників важливими є їх ідеали, взірці, приклади для наслідування, що є важливим методом виховання (Клочек, Дроботун, Зубченко, Ржевська-Штефан, Савенко, Уличний, Шинкаренко, 2011).

Позиція нашого дослідження співпадає з науковими положеннями Ю. Ковальової, яка зазначає, що учні 10–11-х класів проявляють вольові якості не тільки для досягнення власної мети, але й для блага суспільства. В даному випадку вольові вчинки здобувачів освіти розглядаються у контексті загальноприйнятих норм моралі й відповідно стають морально-вольовими. Дослідниця акцентує, що старшокласники здійснюючи морально-вольові вчинки задовольняють свої інтереси та життєві потреби (вимагають загального, громадського визнання). Узагальнюючи наукові праці відомих учених, Ю. Ковальова відмічає про важливість урахування у системі виховання морально-вольових якостей учнів 10–11-х класів таких чинників: накопичення індивідуального досвіду учасників освітнього процесу під впливом соціальної сфери; використання належного змісту, форм і засобів взаємодії школярів із зовнішнім світом; ефективна організація освітньої роботи у закладах загальної середньої освіти щодо морально-вольової підготовки. Ми погоджуємося, що рухові уміння та навички, які формуються

в старшокласників під час уроків фізичної культури, фізкультурно-масової діяльності, сприяють вихованню у них стійких морально-вольових якостей як: самостійності, впевненості у собі, рішучості та інших (Ковальова, 2018).

На важливості виховання морально-вольових якостей в закладах загальної середньої освіти звертають увагу О. Танасієнко та О. Руденко. Дослідники акцентують про необхідність й ефективність виховання морально-вольових якостей на уроках фізичної культури. При цьому виокремлюють існуючі проблеми у закладах загальної середньої освіти щодо досліджуваної категорії: небажання здобувачів освіти формувати морально-вольові якості та відвідувати уроки фізичної культури; у школярів відсутня фізична і психологічна витривалість; недостатній фізичний розвиток тощо. Тому педагоги радять обирати такі види спорту або фізкультурну діяльності, які пов’язані із значним фізичним навантаженням та ризиком, де школярі матимуть змогу проявити вольові якості (Танасієнко, Руденко,2013).

Актуальними для нас стали наукові розвідки, здійснені Т. Полулященком. Автор зосереджує увагу на формуванні вольових якостей на уроках фізичної культури. Загальновідомо, що у процесі виконання фізичних вправ здобувачі освіти захоплюються самим процесом та можуть з інтересом повторювані рухи значну кількість разів поспіль не зважаючи на втому. У процесі спортивно-оздоровчої роботи здобувачі освіти беруть активна участь в практичній діяльності, покращують фізичний розвиток, отримують естетичне й моральне задоволення від запропонованої діяльності тощо. Встановлено, що уміле використання фізичних вправ різної складності сприяє вихованню морально-вольових та особистісних якостей у цілому. Також, досліджуючи умови формування вольових якостей Т. Полулященко, вказує на взаємозв’язку показників рівня фізичної підготовленості учнів та рівнем розвитку вольових якостей. Дослідником встановлено, що на уроках фізичної культури здобувачі освіти, які мають високий рівень фізичної

підготовленості, більш цілеспрямовані, рішучі та сміливі, що вказує на ефективність використання фізкультурної діяльності (Полулященко,2022).

У контексті досліджуваної категорії заслуговують на увагу погляди С. Бобровника. Уроки фізичної культури, на думку автора, сприяють формуванню морально-вольових якостей учнів 10–11-х класів; гармонійному розвитку особистості; зміцненню здоров'я; формуванню когнітивних здібностей щодо закономірностей рухової активності у процесі життєдіяльності; адекватної самооцінки здобувачів освіти та їх моральної самосвідомості. Дослідник вважає, що основними проблемами, які спіткали галузь фізичної культури в закладах загальної середньої освіти є: недоліки у навчальній програмі з фізичної культури для учнів старших класів, відсутність в учасників освітнього процесу мотивації та інтересу до занять фізичною культурою тощо (Бобровник, 2014).

Рішучість як морально-вольова якість, яка ефективно виховується у процесі занять фізичною культурою, розглядається у роботах дослідників Т. Кравченко, Т. Троценко, Н. Базилевич. Рішучість має відповідний освітній вплив на здобувачів освіти, оскільки охоплює не лише фізичну сферу, а й духовну, емоційну тощо. Крім того, у процесі занять фізичною культурою під час вивчення рухів, технічних елементів удосконалюється фізичні здібності старшокласника та розвиваються його морально-вольові якості. Відповідно до цього, важливим у вихованні вольових якостей старшокласників засобами фізичною культурою є використання фізичних вправ, які змушують учнів долати труднощів різної складності, проявляти рішучість. При цьому учені радять учителям здійснювати індивідуальний та диференційований підхід, адже запропоновані фізичні вправи мають відповідати можливостям старшокласників та інші (Кравченко, Троценко, Базилевич, 2019).

Автори наголошують на важливості виховання моральних і вольових якостей здобувачів освіти в єдності. При цьому педагоги акцентують увагу,

що вольові якості можуть розвиватися в учнівської молоді окремо від моральних, адже вольова активність у процесі практичної діяльності може бути цілком аморальною. Дослідники вважають, що старшокласники проявляють вольові якості не лише для досягнення власних намічених завдань, цілей, а й для блага школи, суспільства тощо. Вольова поведінка, дія учасника освітнього процесу повинна оцінюються зі сторони норм моралі, а для цього необхідно створювати педагогічні умови для прояву морально-вольових якостей (Кравченко, Троценко, Базилевич, 2019).

У руслі нашого дослідження заслуговують на увагу погляди Г. Лемка та М. Головатої. Оскільки проблема виховання вольових якостей є актуальною й у різні вікові періоди має свої особливості. На думку вчених, в учнів старшої школи збільшується здатність до терпіння, тому під час роботи їх можна примушувати (спрямовувати) до достатньо тривалої роботи. Разом з тим, даний вік є сприятливим для: прояву високого рівня наполегливості у досягненні поставленої мети; формування морального компоненту волі, який проявляється під впливом ідеї значущості для суспільства. Дослідники зазначають, що для ефективного формування вольових якостей в учнів 10–11-х класів важливо створити такі педагогічні умови, які спрямовані на: усвідомлення учнями мети освітнього процесу; формування впевненості в собі; прагнення до самовдосконалення, здатності до самоконтролю та самооцінки; уміння володіти собою в ситуаціях пов’язаних із ризиком. Також, Г. Лемка та М. Головата звертають увагу на важливості дотримання таких чинників у процесі виховання волі: уміла організація освітнього процесу; сформувати когнітивні здібності (навчати розумної поведінки); створювати ситуації – хороших вчинків; виробляти уміння до тривалої та інтенсивної роботи, долати труднощі; формувати якість бути рішучим та вміння досягати поставленим цілям, долати сторонні бажання, страхи. Тому, виховання рішучості має відбуватися з урахуванням вікових особливостей старшокласників, що сприятиме досягненню необхідних результатів.

Встановлено, що успішність опановування будь-якою діяльністю, уміннями, залежить від рівнів сформованості вольових якостей особистості (Лемко, Головата, 2013).

Цінною для наукового пошуку є думка В. Саєнка та Д. Лисиці. Учені вважають, що єдиноборства та спортивна діяльність є ефективними засобами виховання морально-вольових якостей підростаючого покоління. Проблема виховання морально-вольових якостей у процесі занять єдиноборствами посідає важливе місце, оскільки даний вид роботи є сприятливим для формування рішучості. Дослідники вважають, що у процесі занять карате-до здобувачі освіти формують уміння долати труднощі (виконуючи різні фізичні вправи, навантаження), здатність боротися зі своїми страхами та інше (Саєнко, Лисиця, 2011).

Важливими для нашого дослідження стали наукові пошуки F. Karimova, M. Toshboyeva щодо проблеми виховання вольових якостей учнівської молоді у процесі занять фізичною культурою. Одним з дієвих засобів формування вольових якостей здобувачів освіти є складні фізичні вправи, які адаптовані до кожного учня індивідуально. На думку вчених, формування вольових якостей школярів залежить від виховного й практичного змісту фізичних вправ на уроках фізичної культури. Дослідники вважають, що у процесі виконання фізичних вправ здобувачі освіти долають труднощі, проявляють самовладання, керують власними емоційними та почуттями, формують необхідні вольові якості. Також дієвим засобом формування вольових якостей здобувачів освіти, вчені вважають, є цілющі сили природи, які сприяють активній участі в практичній діяльності, створюючи додаткові труднощі у виконання фізичних вправ. Разом з тим, цілющі сили природи, а саме виконання вправ у лісі чи на березі водойм, активізують біологічні процеси учасників освітнього процесу, підвищують їх працездатність, уповільнюють процес стомлення тощо. При цьому учені вважають, що матеріально-технічне забезпечення закладів загальної

середньої освіти не є ключовими у вихованні вольових якостей здобувачів освіти, але є необхідним для формування і розвитку фізичних якостей (Karimov, Toshboyeva, 2021).

У працях І. Сундукової акцентується увага на тому, що постійні заняття на уроках з фізичної культури спонукають учнів старшої школи до здорового способу життя, здатності адекватно оцінювати власні можливості, виховувати упевненість в собі та розвитку фізичних якостей. Разом з тим, заняття фізичною культурою формують стійкий інтерес й звичку до систематичного виконання фізичних вправ, в процесі яких формуються необхідні морально-вольові якості, а саме: рішучість, сміливість, наполегливість, дисциплінованість та інші (Сундукова, 2019).

У цьому контексті дотичними стали погляди С. Соги, В. Добровольського, В. Михайленка, які переконані, що морально-вольові якості здобувачів освіти розвиваються в єдності під час фізкультурно-оздоровчої, освітньої та тренувальної діяльностей. Вчені зазначають, що для формування морально-вольових якостей необхідним є мотиваційний компонент. Ефективність залежить від використання ефективних педагогічних умов, форм та методів, які допомагають задовольнити прагнення особистості до фізичного вдосконалення, потреби в саморозвитку, формують бажання бути схожими на своїх кумирів, мати високі морально-вольові якості та інше (Сога, Добровольський, Михайленко, 2022).

На підставі аналізу наукових робіт С. Бубки встановлено, що ефективність формування індивідуальних здібностей і відповідно вольових якостей здобувачів освіти залежить від змісту рухових дій. Педагог зазначає, що під час уроків фізичної культури важливо використовувати дієві форми і методи освітньої роботи. Крім того, у процесі виконання фізичних вправ й участі у змаганнях здобувачі освіти мають змогу проявляти вольові якості, творчість, ініціативність, рішучість. Також, учений виявив закономірність,

що рівні вихованості вольових якостей учасників освітнього процесу залежать від їх фізичної підготовленості тощо (Бубка,2001).

На думку Г. Грибана виконання фізичних вправ, гімнастичних комплексів, здача нормативів вимагає від школярів долати посильні труднощі, що відповідно сприяє вихованню необхідних морально-вольових якостей. При цьому, дослідник розділяє труднощі у процесі занять фізичною культурою на об'єктивні й суб'єктивні (Грибан, 2008).

Дослідник I. Mihăilă стверджує, що для збільшення інтересу учнів старшої школи до уроків фізичної культури, варто використовувати доступний зміст, форми організації та методи. Методи, які використовують вчителі фізичної культури повинні повністю відповідати віковим закономірностям та освіті учнівської молоді. На думку вченого, гандбол є специфічним й ефективним засобом виховання старшокласників, емоційною та насиченою спортивною грою (Ion,2013).

Досліджуючи сучасні аспекти фізичного виховання М. Оселедець, А. Слобожанінов, А. Волощук вказують на низку проблем, які наявні в сучасних закладах загальної середньої освіти, а саме: застаріла матеріально-технічна база, відсутність якісного інвентарю, недостатня мотивація вчителів щодо впровадження нового змісту, кадрова неукомплектованість та інші. Вчені пропонують педагогам під час фізкультурно-масової роботи використовувати спортивне орієнтування. Оскільки даний вид діяльності має оздоровчий ефект, сприяє формуванню в здобувачів освіти особистісних якостей, розвитку фізичних та розумових здібностей, вихованню рішучості, сміливості, наполегливості та інших (Оселедець, Слобожанінов, Волощук, 2018).

Цих поглядів дотримується також А. Лайчук, яка наголошує, що формування морально-вольових якостей на уроках фізичної культури є одним з найефективніших впливів на особистість старшокласника. Разом з тим вчена вказує, що використання фізичних вправ сприяє зміцненню

здоров’я, загартуванню, всебічному розвитку особистості, формуванню емоційно-вольової сферу здобувачів освіти (Лайчук, 2018).

Узагальнення низки дослідницьких праць сучасних українських дослідників робить можливим висновок, що одним із найбільш актуальних аспектів у вихованні рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, є виявлення зовнішніх та внутрішні умов, які визначають свідому вольову поведінку здобувачів освіти.

Без ґрунтовного аналізу рівнів сформованості вольових якостей учнів, на думку багатьох вчених, неможливо зрозуміти психологічний механізм та їх поведінку. Вольові якості є необхідними для активної участі старшокласників на уроках фізичної культури, які регулюють перебіг усіх важливих психічних процесів. Автори виокремлюють такі вольові якості як цілеспрямованість, наполегливість та рішучість та інші, які проявляються у процесі виконання фізичних вправ тощо Авторський колектив дійшов згоди, що подолання зовнішніх труднощів під час виконання фізичних вправ сприяє розвитку вольових якостей у здобувачів освіти. У процесі виховання вольових якостей учнівської молоді варто систематизувати труднощі, які виникають під час занять, при цьому слідкувати за самопочуттям школярів. Вчені розділяють труднощі на уроках фізичної культури на дві групи об’єктивні та суб’єктивні тощо (Griban, Kuznietsova, Tkachenko, Oleniev, Khurtenko, Dikhtiarenko, Yeromenko, Lytvynenko, Khatko, Pustoliakova, 2020).

Переконливим підтвердженням важливості вивчення основ виховання морально-вольових якостей здобувачів освіти у процесі занять спортивно-оздоровчою діяльністю є праці A. Laichuk. Вчений наголошує на актуальності цього аспекту, оскільки він зумовлений низькими показниками та рівнями сформованості таких якостей як: рішучість, ініціативність, витривалість, самостійність, мужність, наполегливість тощо. Згідно з положеннями дослідника у процесі виховання морально-вольових якостей учнівської молоді, важливо дбати про розвиток сукупності якостей (цілісної

особистості), розвивати її мотиви, які мають соціальну спрямованість. Вольова діяльність є необхідною складовою організації й проведення освітньо-тренувальної роботи. Слід відмітити, що спортивно-оздоровча діяльність сприяє прояву вольових якостей, розвитку емоційної сфери, умінню адекватно оцінювати свої дії. Дослідник вважає, що дієвим засобом формування морально-вольових якостей здобувачів освіти є спортивно-оздоровча діяльність, яка сприяє взаємодії суб'єктів діяльності, які входять до освітньої системи «учень-педагог». Відповідно, важливим в процесі даної взаємодії є створення умов, які сприятимуть розвитку рішучості, цілеспрямованості, ініціативності та відповідальності. Наявність вище перерахованих якостей визначає розвиток інших морально-вольових якостей особистості (морально-вольової зрілості). Вчений підкреслює, що під час виховання рішучості та інших якостей, слід розвивати у здобувачів освіти уміння формулювати життєві цілі, співвідносити їх з моральними цінностями суспільства, приймати обдумані рішення, проявляти морально-вольову готовність долати труднощі (Laichuk,2017).

Відповіді на ці виклики знаходимо і у роботах N. Vysochinoi, A. Vorobiova, M. Vasylenka, F. Vysochina. Вчені зазначають, що для розвитку та виховання вольових якостей учнівської молоді необхідним є: створення в освітньому процесі умов, які передбачають систематичне подолання труднощів та навантажень в процесі спортивно-оздоровчої діяльності. До універсальних вольових якостей, які необхідні для формування успішної особистості у різних видах діяльності вчені відносять рішучість, сміливість, відповідальність, впевненість у собі, дисциплінованість, терпіння, самовладання (Vysochina, Vorobiova, Vasylenko,Vysochin, 2018).

Як стверджує І. Дудник, рівень прояву здобувачами освіти вольових напружень і їхні зміни під впливом прийомів зовнішньої стимуляції з боку педагога перебувають у певній залежності від рівнів фізичної підготовленості. Педагогу вдалося з'ясувати, що розвитку рішучості сприяє

створення змагально-ігрової ситуації на заняттях з фізичної культури. Адже, підвищує ініціативність, упевненість у власних силах, яка виникає в міру опанування матеріалу. І. Дудник переконана, що для підвищення впевненості на перших етапах освітньої діяльності доцільно давати посильні завдання й надавати допомогу старшокласникам та пам'ятати, що дівчата в небезпечній ситуації виявляють більшу нерішучість, ніж хлопці (Дудник, 2013).

На думку вчених, ефективним щодо виховання рішучості старшокласників є різностороння освітня робота педагога, який є взірцем для учнів старшої школи, завданням якого є залучення учнів до творчої, самостійної діяльності (дискусії на теми про мораль, етику, справедливість та честь). Зміст діяльності учителів повинен бути спрямований на розкриття сутності морально-вольових якостей старшокласників, що сприяє формуванню необхідних особистісних характеристик, волі й набуттю нових компетентностей (Belozertsev., Mishchenko., Sed, 2016).

Особливої уваги заслуговують наукові доробки Є. Жуковського та Л. Шищука. Вчені акцентують увагу на важливості використання учителями фізичної культури методу переконання, який є дієвим у процесі виховання морально-вольових якостей, оскільки будь-яка освітня діяльність повинна викликати в здобувачів освіти інтерес до занять. Автори вважають, що особливе місце у вихованні морально-вольових якостей учасників освітнього процесу займає вміння самостійно, рішуче приймати вважливі рішення на шляху до досягнення мети. Адже, під час прийняття самостійних рішень здобувачі освіти проявляють кращі якості, з інтересом вивчають новий освітній матеріал, формують вміння доводити розпочату справу до кінця тощо. На переконання Є. Жуковського та Л. Шищука для покращення рівнів вихованості морально-вольових якостей учнівської молоді учителям фізичної культури слід використовувати послідовні методи освітньої роботи. При цьому дослідники акцентують увагу на ефективності використання

оздоровчих фізичних вправ у контексті досліджуваного феномену (Жуковський, Шищук, 2014).

Продовження думки про дієвість фізкультурної діяльності знаходимо у роботі В. Рогозовського. Дослідник зазначає, що уроки фізичної культури в закладах загальної середньої освіти повинні забезпечити сприятливі умови для розвитку фізичних, духовних і морально-вольових якостей учнів старшої школи. На переконання учених, морально-вольові якості особистості не є вродженими, а формуються під час освітньої діяльності та протягом життя у цілому. Базовими принципами виховання морально-вольових якостей старшокласників виступають поєднання вольових дій з світоглядом, мораллю та традиціями тощо. Також, вчений зазначає, що вік 15-17 років співпадає з періодом фізіологічного зростання, формуванням дорослої особистості, самооцінки. Автор зосереджує увагу на впровадженні педагогами в освітній процес обґрунтованої методики виховання морально-вольових якостей старшокласників у процесі занять фізичною культурою: використання виховних концепцій, дієвого змісту, форм і методів (похвала та нагородження переможців, створення ситуацій успіху, здійснення індивідуального підходу та інше), що стимулює учнів до активної діяльності, відвідування занять, прояву волі на уроках фізичної культури (Рогозовський, 2013).

Загалом, згідно з науковими дослідженнями, відзначимо, що заняття фізичною культурою сприяють формуванню в старшокласників вольових, морально-вольових та фізичних якостей тощо. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що старший шкільний вік є важливим в житті кожного здобувача освіти й активно впливає на подальше його життя. Зібраний і проаналізований фактичний матеріал дозволяє встановити, що у даному віці ефективно формуються такі вольові якості як рішучість, цілеспрямованість, витримка, сміливість та інші.

Отже, завдяки вивченню вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури (А. Артюшенко (2003, 2008), М. Андріяш (2020), І. Бех (1998, 2015), Д. Бінецький (2020), С. Бобровник (2014), Г. Васильєв (2022), І. Дудник (2013) Є. Жуковський, Н. Касіч (2020), В. Коваль (2013), Г.Лемко, М.Головата (2013), Р. Павелків (2009), Т. Пашко (2005), І. Фриз, Н. Сидоренко(2016), І. Ушакова (2016), М. Тимчик (2009), Ю. Ковальова (2018), В. Рогозовський (2013), Т. Полулященко (2022), Л. Шищук (2014), Belozertsev., Mishchenko., Sed, (2016), О. Танасієнко, О. Руденко (2013) та інші) вдалося визначити основні вікові закономірності старшокласників та особливості виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою.

Завдяки аналізу наукових джерел встановлено, що в освітньому процесі з учнями 10-11-х класів педагогам доцільно ураховувати й використовувати такі характеристики та аспекти: у даному віці ефективно формуються такі вольові якості як рішучість, цілеспрямованість, витримка, сміливість; відбувається у старшокласників інтеграція мотивів, які прагнуть долати труднощі в освітній та спортивній діяльності; здобувачі даного віку емоційні, оцінюють своє оточення, вчинки та дії однолітків, аналізують власну поведінку; формується самооцінка та самоцінність, пізнавальні інтереси, моральні ідеали, уміння будувати життєві плани; виявляється спрямованість, у якій концентруються ставлення людини до оточуючої дійсності, до інших людей і до самої себе; характерним для учнів 10-11-х класів є формування духовних якостей та активної життєвої позиції; проявляється самостійність як в особистих справах, так і у розв’язання спільних питань; закінчується морфологічне дозрівання організму та відбуваються важливі особистісні зміни; формується усвідомлення своєї індивідуальності, потреба в самоствердженні та самовдосконаленні; старшокласники потребують емоційної автономії, мають власні норми і цінності; відбувається інтенсивне формування власної гідності, самооцінки; у поведінці проявляється стійкість у розподілі вольових зусиль. Отже, даний вік є сенситивним щодо

формування морально-вольових якостей, що є важливим у контексті наукового пошуку.

Вивчення і аналіз наукових джерел з проблематики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою зумовили обрання дослідницьких підходів до організації освітнього процесу у ЗЗСО:

- заняття фізичною культурою, змагальною та ігровою діяльністю у закладах загальної середньої освіти сприяють вихованню рішучості старшокласників;
- ефективність освітнього процесу в контексті виховання морально-вольових якостей здобувачів освіти залежить від умілого використання змісту, форм і методів роботи;
- організація освітнього процесу має організовуватися таким чином, щоб у свідомості старшокласників формувався інтерес до занять фізичною культурою як можливості для саморозвитку та самовдосконалення;
- на уроках фізичної культури важливо створювати сприятливі умови для подолання посильних труднощів у процесі виконання фізичних вправ спортивно-ігрової спрямованості;
- рівень фізичної підготовленості старшокласників має безпосередній вплив на розвиток та прояв морально-вольових якостей, зокрема, рішучості;
- дієвість виховання рішучості старшокласників залежить від використання фізичних вправ, які пов’язані із подоланням труднощів;
- дієвим засобом виховання рішучості є систематичні тренування, де учні 10–11-х класів самостійно виконують завдання й приймають відповідальні рішення, долають об’єктивні та суб’єктивні перешкоди, в результаті чого створюються ситуації успіху, які мають системний характер;

- уроки фізичної культури дають можливість старшокласникам для перевірки себе у практичній діяльності, прояву усвідомлених вольових зусиль, які сприяють вихованню вольових якостей (рішучості);
- створення на уроках фізичної культури та фізкультурно-масової діяльності відповідних умов для здійснення морально-вольових вчинків сприяє задоволенню інтересів старшокласників та їхніх життєвих потреб;
- відсутність оновлення змісту навчальних програм з фізичної культури для учнів старших класів провокує відсутність мотивації та інтересу у старшокласників до занять фізичною культурою;
- ефективним засобом виховання рішучості старшокласників є різностороння освітня робота педагога, який є взірцем для учнів старшої школи, завданням якого є залучення учнів до творчої, самостійної діяльності. Зміст такої діяльності учителів повинен бути спрямований на розкриття сутності морально-вольових якостей старшокласників, що сприяє формуванню необхідних особистісних характеристик, волі й набуттю нових компетентностей;
- для виховання рішучості старшокласників важливим є наявність оновленого змісту, форм і методів (похвала та нагородження переможців, створення ситуацій успіху, здійснення індивідуального підходу та інше), що стимулює учнів до активної діяльності, відвідування занять, прояву волі на уроках фізичної культури.

Здійснений аналіз психолого-педагогічної, методичної та спортивної літератури досліджуваної категорії та вивчення вікових особливостей учнів 10-11-х класів щодо виховання рішучості у процесі занять фізичною

культурою уможливив зробити спробу визначити «*виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою»* як цілеспрямований освітній процес, спрямований на набуття старшокласниками у процесі занять фізичною культурою усвідомленого хотіння, яке полягає в невідкладності реалізації поставленої мети та способів її досягнення, здатності самостійно та своєчасно приймати обґрунтовані, відповідальні рішення і неухильно реалізувати їх.

Висновки до першого розділу

Вивчення та аналіз психолого-педагогічної літератури уможливив визначення у досліджуваному феномені важливих висновків.

З'ясовано, що категорія «рішучість» має міждисциплінарний характер та є предметом вивчення різних наук: філософії (як важлива складова у поєднанні розумових, моральних та вольових якостей особистості), психології (як вольова якість, яка має комплексну структуру, поєднує в собі ціннісні, моральні, вольові, інтелектуальні, емоційні компоненти, проявляється в здатності людини приймати й реалізовувати рішення), педагогіки (як необхідний елемент у вихованні особистості, який формує характер та індивідуальність особистості).

Доведено, що змістове наповнення виховання рішучості учнівської молоді спрямовується на поглиблення знань школярів про рішучість як важливу вольову якість; вибір мети та способу її досягнення; здійснюється через формування мотивації та навички прийняття обдуманих рішень та їх реалізації у практичній діяльності.

Визначено поняття *«рішучість особистості»* як морально-вольову якість, яка проявляється в усвідомленому хотінні, яке полягає в невідкладності реалізації поставленої мети та способів її досягнення.

Охарактеризовано структуру феномену *«Виховання рішучості учасників освітнього процесу»* через компонентнопроцесуальну модель сходження особистості (когнітивний; емоційно-ціннісний; довільного імпульсу; діяльнісно-практичний та самоціннісний компоненти).

Окреслено основні вікові особливості старшокласників та сприятливість даного віку щодо виховання рішучості (перехід до соціального та психологічного дорослішання, опанування норм, знань, компетентностей, цінностей, соціальних традицій; зростання самосвідомості; потреба в самоствердженні та самовдосконаленні; перебудова структури вольової активності особистості, яка проявляється у інтенсивному формуванні самоповаги, самооцінки, рефлексії, здатності ухвалювати вмотивовані рішення, втілювати їх в практичну діяльність).

Доведено, що сенситивність даного віку щодо виховання рішучості зумовлена інтегративним поєднанням інтенсивного розвитку вольової сфери старшокласників, емоційного дорослішання, їх вмотивованості до дій, прийняття рішень, бажання самореалізуватися та проявити себе.

Встановлено, що у процесі занять фізичною культурою з учнями 10-11-х класів педагогам доцільно ураховувати такі аспекти: у старшокласників відбувається інтеграція мотивів, вони прагнуть долати труднощі в освітній та спортивній діяльності; закінчується морфологічне дозрівання організму та відбуваються важливі особистісні та фізичні зміни.

Доведено, що ефективність виховання рішучості здобувачів освіти залежить від: використання інноваційного змісту, форм і методів роботи на заняттях фізичної культури; спрямування діяльності на формування інтересів та мотивації старшокласників; створення умов для прояву старшокласниками рішучості та інших вольових якостей; накопичення індивідуального досвіду прийняття рішень; формування у старшокласників впевненості в собі; прагнення до самовдосконалення, здатності до самоконтролю та самооцінки.

З’ясовано, що ефективними формами та методами виховання рішучості можуть бути: виконання фізичних вправ різної складності, діяльність різних гуртків та секцій, змагання, використання фізичних вправ, які пов’язані із труднощами та потребують зусиль у досягненні цілей; системні тренування на основі індивідуального та диференційованого підходів, під час яких створюються ситуації успіху; спортивні ігри, які є емоційно насиченими.

Визначено поняття *«Виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою»* як спрямоване набуття старшокласниками під час занять фізичною культурою усвідомленого хотіння пов’язаного з невідкладністю реалізації поставленої мети та способів її досягнення, здатності самостійно приймати обґрунтовані рішення та вчасно реалізувати їх.

Матеріали першого розділу «Виховання рішучості учнів в закладах загальної середньої освіти як психолого-педагогічна проблема» відображено в таких публікаціях (Масол, Тимчик, 2020a; Масол 2020b; Масол 2020c, Masol,2023b).

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДЖЕННЯ ВИХОВАНОСТІ РІШУЧОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Організація та методика дослідження вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою

Представлена дослідницька робота щодо виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичної культури проводилася у 2019–2022 рр. і здійснювалася в три етапи: констатувальний, формувальний та узагальнювальний.

На першому етапі дослідження (констатувальному: 2019–2020 рр.) здійснено аналіз джерельної бази щодо виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою; досліджено та узагальнено специфіку вікових особливостей старшокласників, їх сенситивність у контексті виховання рішучості; проаналізовано програмно-методичне забезпечення закладів освіти (навчальні програми з фізичної культури для учнів 10–11-х класів) щодо виховання рішучості; визначено сутність і зміст ключових понять дослідження, їх структуру («рішучість особистості», «виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою»); визначено категоріальний апарат; охарактеризовано компоненти, критерії, показники та рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою; розроблено план формувального етапу дослідження.

На другому етапі дослідження (формувальному: 2020–2021рр.) обрано діагностичний інструментарій вихованості рішучості старшокласників відповідно до критеріїв та показників; здійснено аналіз отриманих результатів констатувального етапу; визначено основні виховні напрями виховання рішучості учнів 10–11-х класів у процесі занять фізичною

культурою; обґрунтовано педагогічні умови і методику виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою; розроблено педагогічний інструментарій у процесі виховання рішучості старшокласників; впроваджено дієві спортивно-оздоровчі види діяльності такі як: софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі.

На третьому етапі (узагальнювальному: 2021–2022 рр.) здійснено узагальнення та аналіз отриманих результатів експериментальної роботи на констатувальному та формувальному етапах; обробку отриманих даних за допомогою методів математичної статистики; перевірку дієвості методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою та педагогічних умов, узагальнено результати дослідження.

Метою констатувального етапу експерименту було з'ясування рівнів вихованості рішучості старшокласників, що було реалізовано через виконання наступних завдань:

- добір діагностичних методик відповідно до компонентів, критеріїв і показників вихованості рішучості старшокласників;
- розроблення або адаптування авторських анкет;
- проведення пілотного опитування;
- узагальнення та аналіз отриманих результатів.

У експериментальній роботі щодо виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою брали участь учасники освітнього процесу (учні 10–11-х класів) ЗЗСО: м. Києва, Чернігіської, Житомирської та Київської областей. Дані заклади освіти обиралися з урахуванням рівності умов освітнього процесу, матеріально-технічного забезпечення, наявності спортивних майданчиків й відповідно були визначені ЕГ (137 старшокласників) та КГ (134 старшокласників).

Відтак на основі аналізу літератури . (Бех, 2017; Журба, 2019; Захарків, 2021; Касіч, 2019; Коломоєць, 2021 та ін.) та визначення структури

досліджуваного поняття, було схарактеризовано компоненти виховання рішучості особистості, а саме (Масол,2020а):

- *когнітивний* (знання про рішучість та виховання рішучості, усвідомлення змісту і сенсу рішучості в життєдіяльності особистості);
- *емоційно-ціннісний* (усвідомлений інтерес здобувачів освіти та емоційно позитивне сприйняття рішучості як вольової якості, виявлення бажання до прояву рішучості);
- *довільного імпульсу* (виявлення духовної рішучості, готовність до прояву рішучості, вольове прагнення брати участь у процесі занять фізичною культурою);
- *діяльнісно-практичний* (готовність втілювати рішучість у практичну діяльність у процесі занять фізичною культурою; уміння бути творчим, самостійно виконувати доручення);
- *самоціннісний* (самоцінність як ставлення учасника освітнього процесу до самого себе (самоставлення); діяльність здобувачів освіти змістом якої є самоцінність).

На основі вивчення та аналізу напрацювань вчених з проблеми виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, стану роботи закладів загальної середньої освіти та визначеної структури виховання рішучості учасників освітнього процесу, нами було розроблено критерії та показники вихованості рішучості у процесі занять фізичною культурою (Табл. 2.1) (Масол,2021а).

Когнітивний критерій «Знання про рішучість» відображається у таких показниках (Масол,2021а):

- знання сутності рішучості як усвідомленого хотіння, розуміння змісту і сенсу виховання рішучості;

- розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури;
- усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою.

Емоційно-ціннісний критерій «Бажання виявляти рішучість» відображається у таких показниках (Масол,2021а):

- інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти;
- приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою;
- прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Критерій довільного імпульсу «Готовність до рішучості» відображається у таких показниках (Масол,2021а) :

- готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури;
- прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою;
- зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Діяльнісно-практичний критерій «Здатність до рішучості» відображається у таких показниках (Масол,2021а):

- здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою;
- систематичність занять фізкультурною діяльністю й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення;

- активна участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Самоціннісний критерій «Ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій» відображається у таких показниках (Масол,2021а):

- самозадоволення та самосхвалення у процесі виховання рішучості;
- самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою;
- радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Таблиця 2.1

Критерії вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою та їх показники

Критерії	Показники
Когнітивний критерій «Знання про рішучість»	Знання сутності рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості. Розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури. Усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою.
Емоційно-ціннісний критерій «Бажання виявляти рішучість»	Інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти. Приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою. Прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)

Продовж.табл.2.1

Критерій довільного імпульсу «Готовність до рішучості»	Готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури. Прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою. Зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)
Діяльнісно-практичний критерій «Здатність до рішучості»	Здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою. Систематичність занять фізкультурною діяльністю й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення. Активна участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).
Самоціннісний критерій «Ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій»	Самозадоволення та самосхвалення у процесі виховання рішучості. Самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою. Радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Відтак, завдяки розробленим й уточненим компонентам, критеріям та показникам нами було визначено рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, а саме: низький, середній та високий (Масол,2021а).

Старшокласники з *низьким рівнем* вихованості рішучості у процесі занять фізичною культурою не мають належних знань щодо рішучості як усвідомленого хотіння, не розуміють сенс виховання рішучості та важливість бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, не усвідомлюють зміст виховання рішучості, як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою.

Відповідно, в учнів 10–11-х класів цього рівня відсутній інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти, школярі не виявляють приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою, не проявляють прагнення досягати мети, успіху, в них відсутнє бажання відвідувати уроки фізичної культури та не беруть активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

В старшокласників відсутня готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, вони не проявляють вольових зусиль під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою, не мають єдиної мети – відповідно й способів її досягнення, безініціативні й не долучаються до процесу виховання рішучості засобами спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

В здобувачів освіти з низьким рівнем вихованості рішучості відсутня здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою, вони не відвідують заняття з спортивно-оздоровчої діяльності або є пасивними учасниками освітнього процесу й, відповідно, не уміють реалізовувати поставлену мету, не знають способів її досягнення.

Такі старшокласники не беруть активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Учні 10–11-х класів не проявляють позитивні емоції та самосхвалення у процесі виховання рішучості, в них відсутня самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою, вони не проявляють радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Учні старшої школи з *середнім рівнем* вихованості рішучості у процесі занять фізичною культурою недостатньо володіють знаннями щодо рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості, не в повній мірі розуміють важливість бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, вибірково усвідомлюють зміст виховання рішучості, як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою.

Старшокласники частково виявляють інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти, проявляють ситуативні позитивні емоції, переживання на шляху реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою, не докладають достатньо зусиль для досягнення мети, успіху, іноді проявляють бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі.

Варто відмітити, що старшокласники, віднесені до *середнього рівня* вихованості рішучості вибірково проявляють готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, не проявляють вольові зусилля в повній мірі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою, мають нестабільну зосередженість на єдиній меті та можливостях її досягнення.

Здобувачі освіти іноді проявляють активність до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Слід відмітити, що учні 10–11-х класів не завжди здатні до рішучості у процесі занять фізичною культурою, не систематично беруть участь в фізкультурній діяльності, частково реалізують поставлену мету (не закінчують розпочату справу й відповідно не завжди досягають цілі, мети) та спосіб її досягнення, не часто беруть активну участь в різних видах

спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Старшокласники із середнім рівнем вихованості рішучості не завжди задоволені результатами своєї освітньої діяльності та критично оцінюють власну роботу та дії, у зв'язку невиконанням поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою. Також дана категорія учнів 10–11-х класів частково проявляє радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Старшокласники з *високим рівнем* вихованості рішучості у процесі занять фізичною культурою, володіють ґрунтовними знаннями щодо рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості, розуміють важливість бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, усвідомлюють зміст виховання рішучості, як важливу складову приємних переживань у процесі занять фізичною культурою.

В учнів 10–11-х класів активно проявляється інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти, відчувають приємні переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою. Ці школярі відзначаються стійким прагненням досягати мети, успіху, в повній мірі проявляють бажання відвідувати уроки фізичної культури та беруть активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Старшокласники, віднесені до високого рівня вихованості рішучості готові до її виявлення у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури та прояву волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою. Нарешті, є зосередженість на єдиній меті та способу її досягнення, вони активно долучаються до виховання рішучості у

процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Учні з високим рівнем вихованості рішучості мають здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою та систематично відвідують заняття з фізичної культури, реалізовують поставлену мету та володіють способами її досягнення, приймають активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі). Разом з тим, вони отримують задоволення від результатів власної діяльності, володіють прийомами самосхвалення у процесі виховання рішучості та реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою, радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Констатувальний етап експерименту щодо виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою здійснювався за чіткою спланованою освітньою роботою у взаємодії з учнями 10–11-х класів, їх батьками та членами родини та з педагогами експериментальних закладів загальної середньої освіти тощо.

Згідно з цим, визначення рівнів вихованості рішучості учнів 10–11-х класів у процесі занять фізичною культурою здійснювалося за допомогою відповідних діагностичних методів: (табл. 2.2) (Masol, 2023b).

Таблиця 2.2

Діагностичні методи дослідження виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою

Критерії	**Діагностичні методи та методики**
Когнітивний «Знання про рішучість»	Анкетування, метод незавершених речень, бесіди, опитування та онлайн-опитування, диспути, психологічні тестування.

Продовження табл. 2.2.

Емоційно-ціннісний «Бажання виявляти рішучість»	Групові та індивідуальні бесіди, анкетування, диспути, тестові завдання, метод незавершених речень, метод змагання, педагогічне спостереження, аналіз проблемних ситуацій, метод узагальнення незалежних характеристик
Довільного імпульсу «Готовність до рішучості»	Диспути, анкетування, психологічні тестування, педагогічне спостереження, метод проблемних ситуацій, метод незавершених речень, метод змагання, опитування (старшокласників, учителів, батьків).
Діяльнісно-практичний «Здатність до рішучості»	Педагогічне спостереження, метод змагання, опитування, онлайн-опитування, метод проблемних ситуацій, метод узагальнення незалежних характеристик.
Самоціннісний «Ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій»	Анкетування, педагогічне спостереження, метод проблемних ситуацій, опитування, метод узагальнення незалежних характеристик.

Використані методи є взаємодоповнювальними й давали змогу:

- оцінити поінформованість старшокласників щодо сутності рішучості та основних складових даного феномену, характеристики рішучої особистості, усвідомленість важливості виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою;
- виявити наявність інтересу до занять фізичною культурою, спортивних традицій освітнього закладу, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності;
- охарактеризувати готовність старшокласників до реалізації поставленої мети, вибір способів її досягнення, прагнення докладати зусилля та працювати на результат;

- з’ясувати систематичність занять фізкультурною діяльністю, активність в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності, здатність старшокласників до рішучості у процесі занять фізичною культурою;
- спостерігати прояви старшокласниками самоповаги та самосхвалення у процесі виховання рішучості, радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Таким чином, обраний діагностичний інструментарій використовувався відповідно до описаних вище критеріїв.

Метод анкетування. За допомогою цього методу визначалися рівні знань про рішучість, розуміння змісту і сенсу виховання рішучості, важливість бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури. Були використані авторські анкети та опитувальники, розроблені на основі тесту життєстійкості С.Мадді, Мельбурнського опитувальника прийняття рішень (МОПР). Також анкетування допомогло з’ясувати ставлення старшокласників до занять спортивно-оздоровчою діяльністю та до софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі та інші чинники (додаток А 1).

Окрім анкет для старшокласників було створено анкету для учителів з фізичної культури. За допомогою запитань анкети було вивчено готовність педагогів здійснювати освітню роботу у контексті виховання рішучості старшокласників у процесі занять спортивно-оздоровчою діяльністю, визначено розуміння вчителями необхідності формування ключових компетентностей та виховання рішучості старшокласників; їхні знання та уміння використовувати дієві виховні методи в освітній діяльності щодо виховання рішучості учнів 10-11-х класів у процесі занять фізичною культурою; уточнено зміст занять уроків (варіативність модулів) на основі

інтересівта бажань старшокласників; об'єктивні та суб'єктивні причини, які заважають ефективності освітнього процесу (додаток А 2).

Метод незавершених речень. Учням 10-11-х класів пропонувалося закінчити речення, які потрібно було доповнити письмовими коментарями за короткий проміжок часу, а саме: «Рішучість – це…», «Виховувати в собі рішучість означає…», «Бути рішучим важливо…», «Рішучість допомагає в житті, тому що…» тощо. Старшокласники самостійно називали ті аспекти, які їх найбільш цікавлять або не цікавлять. Аналіз отриманих відповідей допоміг визначити рівні вихованості рішучості, ціннісні орієнтації, уявлення учнів 10-11-х класів щодо рішучості, основні характеристики досліджуваної категорії засобами фізичної культури (додаток А 3).

Метод бесіди. Застосування даного методу допомогло глибше зрозуміти ставлення старшокласників до виховання рішучості, фізичної культури, спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі) тощо. Прикладом можуть слугувати бесіди на теми: «Що таке рішучість», «Рішучість у прийнятті рішень та досягненні цілей», «Як стати рішучою людиною», «Уроки фізичної культури: можливості і виклики», «Спорт як філософія життя». У ході бесід було з'ясовано рівні обізнаності респондентів щодо виховання рішучості, розуміння важливості бути рішучим у процесі занять фізичною культурою. Бесіда як ефективний метод допомогла отримати важливу інформацію у контексті досліджуваного феномену, яку нам не вдалося б отримати за допомогою інших методів. Адже під час бесід ми мали змогу уточнювати й видозмінювати запитання залежно від попередніх відповідей старшокласників, просити деталізувати або пояснення більш конкретно, щоб з'ясовуючи потрібну інформацію. В ході бесід з учнями старшої школи були уточнені результати експериментально-дослідницької роботи та внесені відповідні корективи тощо (додаток А 4).

Диспути. Учням 10-11-х класів пропонувалася тематика диспутів, яка передбачала варіативність суджень, інтелектуальне напруження через

застосування запитань та контрзапитань. Здобувачі освіти мали можливість проявити логічне та аналітичне мислення, знання, ерудицію, досвід щодо проявів рішучості у процесі занять фізичною культурою. Наприклад, було проведено диспути на теми: «Рішучими народжуються чи стають?», «Що краще: рішучість чи виваженість? Якби у вас був вибір, якій якості ви б надали перевагу?», «Що допомагає досягти успіху у житті: розум чи характер?», «Для прийняття рішення аналітичне мислення важливіше ніж рішучість: це завжди так?», «Хто відповідальний за виховання рішучості: батьки, школа, суспільство, сама людина?», «Такі якості як рішучість, наполегливість, сила волі неможливо «прокачати» як м'язи. Вони або є або немає», «Бути рішучим важливіше, ніж бути сміливим?» тощо (додаток А 5).

Опитування та онлайн-опитування. Здійснювались для доповнення результатів відповідей респондентів та оцінки рівнів вихованості рішучості у процесі занять фізичною культурою. Аналіз результатів опитування дав змогу з'ясувати рівні знань про рішучість, спортивно-оздоровчу діяльність та усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою; бажання проявляти рішучість та інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти; готовності проявляти рішучість на уроках фізичної культури; здатність до рішучих дій й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення та інше.

Метод педагогічного спостереження. Здійснювався разом з вчителями фізичної культури для вивчення поведінки учнів 10–11-х класів під час проведення уроків фізичної культури. Даний метод передбачав цілеспрямоване та ситуативне спостереження за старшокласниками в процесі виконання фізичних вправ різної складності, доручень, взаємодії в спортивному колективі.

Метод педагогічного спостереження сприяв виявленню розуміння респондентами важливості бути рішучою особистістю у противагу

нерішучій; інтересу до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти; прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності; готовності старшокласників до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури; самозадоволення та самосхвалення, радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності та інше.

Спостереження допомогло уточнити вже отримані дані щодо рівнів вихованості рішучості старшокласників, узагальнити висновки, проаналізувати уроки з фізичної культури та спортивно-оздоровчі гуртки. За допомогою даного методу було проаналізовано необхідну інформацію щодо досліджуваної категорії, яка сприяла уточненню методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, визначенню педагогічних умов; підтверджувала або спростовувала результати анкетних даних респондентів.

Ситуативні завдання, тестування. Дали змогу визначити рівні підготовленості старшокласників щодо самоаналізу, готовність до прояву рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності, вміння робити вибір в швидкозмінних ігрових умовах та брати на себе відповідальність для досягнення мети, розуміти мотиви поведінки учасників освітнього процесу, працювати в спортивній команді долаючи перешкоди та інше.

Метод проблемних ситуацій. Спонукав старшокласників до прояву рішучості, ініціативності, самостійного вирішення проблемної ситуації, пошуку адекватного рішення у процесі створеної ігрової ситуації, доводити розпочату справу (заплановане завдання) до кінцевої цілі, що допомогло об’єктивно визначити рівні вихованості досліджуваної категорії, а саме: бажання виявляти рішучість, готовність до рішучих дій, здатність до рішучості, ставлення школяра до себе і до результатів власних рішучих дій у процесі занять фізичною культурою (додаток А 6).

Метод змагання. Дослідження включало в себе змагальні заходи в процесі виконання завдань на уроках фізичної культури. Метод змагання дозволив проаналізувати взаємодію в спортивному колективі та виявлені тенденції (дотримання правил *Fair Play* – «чесної гри»), інформацію про готовність старшокласників брати участь в різних формах спортивно-оздоровчої діяльності, проявляти рішучість та інші морально-вольові якості. Мали змогу визначити здатність здобувачів освіти самостійно приймати рішення, які спрямовані на перемогу, досягнення цілі; уміння брати на себе відповідальність проявляючи рішучість, спробувати себе в різних ролях; інтерес учнів 10–11-х класів до уроків фізичної культури, участі в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Метод узагальнення незалежних характеристик. Даний метод допоміг узагальнити отримані результати про досліджуваних старшокласників, що були нами здобуті у процесі взаємодії з учителями фізичної культури, тренерами спортивних гуртків, педагогами інших дисциплін, які мали змогу здійснювати освітній процес із учнями 10-11-х класів (спостерігати за школярами протягом декількох років в різних обставинах) тощо. Метод узагальнення незалежних характеристик дозволив конкретизувати відомості та інформацію про здобувачів освіти, сприяв об’єктивності в загальній оцінці.

Загалом, різноманітність взаємодоповнювальних діагностичних методик сприяла ґрунтовному дослідженню та виявленню рівнів вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

2.2. Стан виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою та результати констатувального етапу

Для вивчення стану вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою проводилася експериментальна робота у таких ЗЗСО: Середньої загальноосвітньої школи № 35 м. Києва (довідка № 2 від 30.01.2023 р.); Середньої загальноосвітньої школи №281 м. Києва (довідка № 12 від 10.02.2023 р.); Остерського ліцею № 1 Остерської міської ради Чернігівської області (довідка № 6 від 09.01.2023 р.); Остерського ліцею № 2 Остерської міської ради Чернігівської області (довідка № 3 від 09.01.2023р.); Рейського ліцею Гришковецької селищної ради Бердичівського району Житомирської області (довідка № 52 від 11.08.2023р.).

Середньої загальноосвітньої школи № 205 м. Києва. додати ще школу.

Зміст діяльності констатувального етапу передбачав дослідження реального стану вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою відповідно до визначених критеріїв та їх показників. Це дозволило нам об’єктивно оцінити й визначити рівні досліджуваної категорії, з’ясувати, які аспекти та умови потребують уточнення щодо покращення змісту уроків фізичної культури та освітнього процесу у цілому.

Вивчення стану вихованості рішучості учнів 10-11-х класів у процесі занять спортивно-оздоровчою діяльністю мало на меті визначити рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за розробленими критеріями (когнітивний «Знання про рішучість», емоційно-ціннісний «Бажання виявляти рішучість», довільного імпульсу «Готовність до рішучості», діяльнісно-практичний «Здатність до рішучості», самоціннісний «Ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій») та відповідними показниками.

Робота зі старшокласниками передбачала встановити:

- рівні знань про рішучості як усвідомлене хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості;

- розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури;
- усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою;
- прояв інтересу до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти; приємних переживань від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою;
- прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі);
- готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури;
- прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою;
- зосередженість на єдиній меті та способах її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі);
- здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою;
- уміння реалізовувати поставлену мету та способи її досягнення;
- активність в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі);
- самозадоволення та самосхвалення у процесі виховання рішучості; самоповаги від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою;
- позитивні емоції за себе в різних видах спортивно-оздоровчої

діяльності.

Окрім того, виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою потребувало вивчення основних аспектів та тенденцій, які склалися у закладах загальної середньої освіти щодо змістового наповненя уроків фізичної культури та фізкультурно-масової діяльності, а саме засоби та види робіт, які є набільш цікавими для старшокласників під час занять фізичною культурою та спортивно-оздоровчої діяльності.

В результаті опитування виявилося, що традиційні заняття футболом, волейболом, баскетболом зацікавлюють лише близько чверті респондентів (26%); аеробіку, степ-аеробіку, фітнес, черлідинг набрали приблизно аналогічна кількість відповідей (25%). Гімнастику та художню хореографію обрали лише 15% старшокласників.

Певною мірою, такий вибір респондентів зумовлений традиційними уявленнями про «чоловічі» та «жіночі» види спорту (що засвідчив гендерний розподіл відповідей старшокласників) та відсутністю вибору інших видів занять. У ході опитування було з’ясовано, що більше третини респондентів (34%) надають перевагу іншим видам занять (серед перелічених варіантів найбільше зацікавлення було проявлено до занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі). Це свідчить про інтерес старшокласників до пізнання нового та їхнє бажання освоювати різноманітні види спорту.

Аналіз відповідей на запитання щодо видів робіт, які найбільш приваблюють старшокласників під час спортивно-оздоровчої діяльності виявив, що найбільшу перевагу респонденти надають самостійному вибору, в той час як спортивні змагання обрали лише 19% респондентів, а фізкультурні гуртки та секції – 34%. Це свідчить про певну зацікавленість старшокласниками заняттями фізичною культурою, проте вважаємо, що якби вибір альтернативних варіантів спортивних занять буль більш широкий, цей показник міг бути вищим. Узагальнені дані опитування старшокласників представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Використання засобів та видів фізичної культури та фізкультурно-масової діяльності в освітній роботі з учнями 10–11-х класів щодо виховання рішучості

№ з/п	Зміст занять уроків фізичної культури та фізкультурно-масової діяльності	%
Які засоби та види роботи найбільш привабливі під час занять фізичною культурою?		
1	Заняття футболом, волейболом, баскетболом.	26
2	Аеробіка, степ-аеробіка, фітнес, черлідинг.	25
3	Гімнастика, художня хореографія	15
4	Все не подобається. Свій варіант.	34
Які засоби та види роботи найбільш привабливі під час спортивно-оздоровчої діяльності?		
1.	Змагання з різних видів спорту.	19
2.	Спортивні, фізкультурні гуртки та секції.	34
3.	Самостійна робота.	47

Також важливо було з’ясувати ставлення педагогів до важливості виховання рішучості та наповнення занять фізичною культурою методами та прийомами, які б сприяли її вихованню у старшокласників.

Зазначимо, що переважна більшість педагогів (94,7,%) переконана у важливості виховання рішучості та вважають її якістю, яка домопоже старшокласникам у подальшому житті. 82,1 % опитаних вважають, що саме уроки фізичної культури сприятимуть вихованню вольових якостей особистості, таких як рішучість, наполегливість, цілеспрямованість. Проте, лише 9% респондентів зазначили, що на своїх уроках здійснюють цільову освітню роботу, спрямовану на виховання рішучості. Частково така робота проводиться у 39% опитаних; 52% відповіли, що така діяльність здійснюється оглядово або не використовується взагалі.

Серед труднощів, з якими стикаються педагоги під час проведення уроків фізичної культури у старших класах, респонденти визначили низький рівень мотивації старшокласників (72,4%), застарілу матеріально-технічну базу (68,1%), обмежений арсенал спортивно-ігрової діяльності (32,9%).

Такі відповіді можуть бути результатом того, що у педагогів, не дивлячись на розуміння важливості виховання рішучості як морально-вольової якості особистості, відсутній відповідний методичний інструментарій, який сприяв би організації уроків відповідно до діючих програм, при цьому впроваджуючи різноманітні види ігрової та спортивно-оздоровчої діяльності. Таким чином, можемо дійти висновку про необхідність створення відповідних умов та розроблення форм та методів роботи, які будуть спрямовані на виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Узагальнивши та проаналізувавши відповіді, поведінку респондентів, дані, отримані в ході спостережень, охарактеризуємо специфіку уявлень старшокласників щодо вихованості рішучості відповідно до кожного з критеріїв.

У таблиці 2.4 подано рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за ***когнітивним критерієм «Знання про рішучість»*** та відповідними показниками (табл. 2.4).

Наведемо дані відповідно до критеріїв по кожному з показників. Узагальнені дані щодо прояву критерію «Знання про рішучість» вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізично культурою за показником «Знання рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості» засвідчують, що лише 8,8% респондентів ЕГ та 9,7% старшокласників КГ віднесені до високого рівня, тобто проявляють якісні знання про сутність і зміст рішучості, розуміють його значення тощо. Показники середнього рівня, які визначені у відсотковому розділі, становлять 37,9 % респондентів ЕГ та 38,8 % КГ, так як у відповідях вони проявляли

амбівалентне ставлення до рішучості, невизначеність та неузгодженість в уявленнях про рішучість та її змістові характеристики. Значну частину старшокласників віднесено до низького рівня – 53,3 %ЕГ та 51,5 % КГ, так як респонденти не проявили цілісне розуміння рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості, мають розмиті знання щодо досліджуваного показника.

Таблиця 2.4

Рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм «Знання про рішучість» на констатувальному етапі

Показники	Групи	Рівні					
		Високий		Середній		Низький	
		абс	%	абс	%	абс	%
Знання рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості.	ЕГ	12	8,8	52	37,9	73	53,3
	КГ	13	9,7	52	38,8	69	51,5
Розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури.	ЕГ	17	12,4	54	39,4	66	48,2
	КГ	16	11,9	52	38,8	66	49,3
Усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою.	ЕГ	16	11,7	56	40,9	65	47,4
	КГ	19	14,2	58	43,3	57	42,5

Згідно отриманих даних високий рівень вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за показником «*Розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури*» притаманний для 12,4 % респондентів ЕГ та 11,9 % КГ. Результати

діагностики показали, що середній рівень вихованості даного показника у старшокласників становить 39,4 % у ЕГ та 38,8 % у КГ відповідно. До низького рівня вихованості рішучості віднесено 48,2 % учнів 10–11-х класів ЕГ та 49,3% КГ. Такі дані свідчать про недостатню сформованість у старшокласників розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури.

Дані вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за показником «*Усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою*» засвідчують, що до високого рівня віднесено 11,7 % респондентів ЕГ та 14,2 % учасників освітнього процесу КГ. Разом з тим здобувачі освіти старших класів із середнім рівнем, вибірково усвідомлювали зміст виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою, а саме: учнів ЕГ мали 40,9 % і 43,3 % КГ. Низький рівень за даним показником продемонструвала найбільша кількість респондентів, а саме 47,4% в ЕГ та 42,5 % в КГ.

Варто зазначити, що до високого рівня вихованості рішучості у процесі занять фізичною культурою за *критерієм «Знання про рішучість»* зараховувалися лише ті респонденти, які зрозуміло й логічно розкривали поняття «рішучість як усвідомлене хотіння», проявляли розуміння змісту і сенсу виховання рішучості; усвідомлювали важливість бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури; розуміли роль рішучості, як важливої складової приємних переживань у процесі занять фізичною культурою.

Наведемо приклади відповідей старшокласників з високим рівнем вихованості за когнітивним критерієм: «Рішучість – це вольова якість, яка передбачає розв’язання поставлених завдань без страху та вагань»; «Рішучість це морально-вольова якість, яка полягає в прийнятті рішення в

обмежений час для досягнення мети»; «Рішучість – це швидке прийняття рішення на шляху до досягнення мети»; «Бути рішучим – це уміння бути впевненим у собі, цілеспрямованим, досягати мети та успіху»; «Завдяки рішучості людина досягає кращих результатів у спорті, професійній діяльності» та інші.

До середнього рівня вихованості рішучості у процесі занять фізичною культурою за когнітивним критерієм відносилися школярі, які не завжди були логічними та послідовними у відповідях, вагалися, недостатньо володіли знаннями про рішучість як усвідомлене хотіння; брали під сумнів розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури; не завжди проявляли розуміння щодо рішучості, як важливої складової приємних переживань у процесі занять фізичною культурою. Це засвідчують приклади відповідей старшокласників, віднесених до середнього рівня: «У моєму розумінні рішучість – це швидке прийняття рішень, але не думаю, що це знадобиться у процесі навчання в школі»; «На мою думку рішучість – це коли учень себе проявляє ініціативно, впевнено, уміє долати труднощі»; «Як на мене, рішучий – це той, хто не боїться ризикувати»; «На мою думку, рішучість проявляється в швидкозмінних ситуаціях»; «Можливо, бути рішучим добре, але не думаю, що це допоможе мені у житті» та інші.

Учні 10–11-х класів з низьким рівнем вихованості рішучості у процесі занять фізичною культурою не мають належних знань щодо рішучості як усвідомленого хотіння, не розуміють зміст виховання рішучості та важливість бути рішучою особистістю, не усвідомлюють причинно-наслідкові зв’язки між рішучістю та досягненням результатів. Як приклад, старшокласники давали такі відповіді: «Рішучий учень – це коли він нормальний у поведінці, лідер»; «Рішучість – це коли ти робиш те, що хочеш, не зважаючи на думку інших»; «Спортсмени часто досягають високих

результатів завдяки інтенсивним тренуванням, при цьому не проявляють рішучість».

Рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за ***емоційно-ціннісний критерієм «Бажання виявляти рішучість»*** на констатувальному етапі експерименту подано у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм «Бажання виявляти рішучість» на констатувальному етапі

Показники	Групи	Рівні					
		Високий		Середній		Низький	
		абс	%	абс	%	абс	%
Інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти.	ЕГ	17	12,4	55	40,2	65	47,4
	КГ	15	11,2	51	38,1	68	50,7
Приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою.	ЕГ	20	14,6	47	34,3	70	51,1
	КГ	19	14,2	45	33,6	70	52,2
Прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)	ЕГ	14	10,2	54	39,4	69	50,4
	КГ	16	11,9	51	38,1	67	50

Аналіз даних щодо прояву критерію «*Бажання виявляти рішучість*» вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за показником «*Інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти*» засвідчує, що високий рівень продемонстрували 12,4 % респондентів ЕГ та 11,2 % КГ.

Варто акцентувати, що значну кількість учасників експерименту було віднесено до середнього рівня вихованості досліджуваного показника, які проявляли епізодичний інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій – 40,2% учнів 10-11-х класів ЕГ і 38,1 % школярів КГ. До низького рівня віднесено 47,4 % респондентів ЕГ і 50,7 % учнів КГ, що свідчить про відсутність у майже половини учасників освітнього процесу інтересу до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти.

Отримані результати щодо рівнів вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм «*Бажання виявляти рішучість*» щодо показника «*Приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою*» представлено у таблиці 2.5. Зібраний і проаналізований матеріал дозволяє зробити висновки, що до високого рівня за даним показником можна віднести 14,6 % старшокласників ЕГ та 14,2 % учнів КГ; до середнього рівня – 34,3 % старшокласників ЕГ та 33,6 % учнів КГ. Крім того, у значної частини респондентів прослідковується низький рівень вихованості рішучості щодо досліджуваного показника – 51,1 % учнів ЕГ і 52,2 % КГ. Учнів 10–11-х класів з низьким рівнем не виявляють приємного переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою.

Матеріали здійсненого дослідження дозволяють уточнити, що вихованість емоційно-ціннісного критерію щодо показника «*Прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)*» в ЕГ та КГ, знаходиться на недостатньому рівні. Із таблиці 2.5 можна помітити, що високий рівень мають 10,2 % старшокласників ЕГ та 11,9 % респондентів КГ. Відповідно – 39,4 % учнів ЕГ і 38,1 % школярів КГ мали середній рівень

вихованості даного показника. Відповідним чином 50,4 % здобувачів освіти 10–11-х класів ЕГ та 50,0 % КГ учнів були віднесені до низького рівня. Як свідчать отримані дані, більшість старшокласників експериментальних та контрольних груп не проявляють прагнення досягати мети, успіху, в них відсутнє бажання відвідувати уроки фізичної культури, брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності.

Визначити високий рівень вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм *«Бажання виявляти рішучість»* допомогли дії учнів, які чітко та зрозуміло проявляли рішучість, інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти, проявляли приємні переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою. Ці школярі відзначаються стійким прагненням досягати мети, успіху, в повній мірі проявляють бажання відвідувати уроки фізичної культури та беруть активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності. Підтвердження таких установок відображено і у їхніх відповідях: «Мені цікаво відвідувати уроки фізичної культури, вивчати нові модулі, види спорту, які викликають в мене інтерес»; «Я позитивно ставлюся до уроків фізичної культури та секційних занять, так як розумію про користь для здоров’я»; «В мене є бажання займатися фізкультурною діяльністю, оскільки під час змагань маю змогу продемонструвати кращі якості та отримати задоволення від перемоги», «Я хочу бути рішучою і докладаю для цього сили» та інші.

До середнього рівня вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм *«Бажання виявляти рішучість»* відносилися старшокласники, які частково проявляють інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти. Проте позитивні емоції та переживання на шляху реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною

культурою вони проявляють ситуативно. Не докладають достатньо зусиль для досягнення мети, успіху.

Бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності проявляють час від часу, залежно від ситуативної вмотивованості. Такі прояви підтверджувалися їхніми відповідями: «Мені подобається спортивно-оздоровча діяльність, але я вважаю, що бадмінтон, гімнастика, легка атлетика – нецікаві види спорту, інша справа спортивні ігри»; «Мені подобається відвідувати уроки фізичної культури, адже є змога порухатися, пограти. Але коли бажання немає, то краще відпочити»; «Я ходжу на уроки фізичної культури лише для того, щоб не отримати незадовільну оцінку» та інші.

Здобувачі освіти з низьким рівнем вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм *«Бажання виявляти рішучість»* не проявляють інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій, школярі не виявлять приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою, не проявляють прагнення досягати мети, успіху, в них відсутнє бажання відвідувати уроки фізичної культури тощо. Тому старшокласники давали такі відповіді як: «Я нерішучий на уроках фізичної культури, оскільки це небезпечно, травматично»; «Мені не подобаються уроки фізичної культури тому, що там нецікаво, шумно, сильне потовиділення»; «Відвідую заняття з фізичної культури та інші спортивно-оздоровчі заходи лише заради оцінки»; «Я вважаю софтбол, гандбол, футбол, регбі небезпечними видами спорту, тому не приймаю участь в іграх»; «Фізична культура не викликає в мене приємних переживань, тому не бачу сенсу ставити собі якусь мету у процесі занять» та інші.

Далі подано результати діагностування рівнів вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за ***критерієм довільного імпульсу «Готовність до рішучості»*** представлено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм довільного імпульсу на констатувальному етапі

Показники	Групи	Рівні					
		Високий		Середній		Низький	
		абс	%	абс	%	абс	%
Готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури.	ЕГ	13	9,5	55	40,1	69	50,4
	КГ	15	11,2	52	38,8	67	50
Прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою.	ЕГ	16	11,7	57	41,6	64	46,7
	КГ	14	10,5	55	41	65	48,5
Зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)	ЕГ	15	10,9	55	40,2	67	48,9
	КГ	14	10,4	51	38,1	69	51,5

За допомогою визначених методів дослідження вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за показником «*Готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури*» було виявлено що 9,5 % здобувачів освіти ЕГ та 11,2 % КГ мали високий рівень; 40,1 % старшокласників ЕГ і 38,8 % учнів КГ мали середній рівень вихованості. Відповідно – 50,4 % респондентів ЕГ та 50,0 % КГ мали низький рівень вихованості даного показника. Як свідчать дані більшість старшокласників експериментальних груп та контрольних груп не проявляють готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури.

Згідно даних, було визначено вихованість в старшокласників ЕГ та КГ показника *«Прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою*». Отже, 11,7% учнів 10–11-х класів ЕГ та 10,5 % учнів КГ мали високий рівень; 41,6 % учнівської молоді ЕГ і 41 % старшокласників КГ мали середній рівень вихованості даного показника; 46,7 % учнів ЕГ та 48,5 % КГ мали низький рівень вихованості прояву волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою.

Результати здобуті на початку експерименту дозволили визначити вихованість у старшокласників ЕГ та КГ показника «*Зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)*», а саме: 10,9% старшокласників ЕГ та 10,4% КГ були віднесені до високого рівня, відповідно 40,2 % здобувачів освіти ЕГ та 38,1 % учнів КГ мали середній рівень, 48,9 % старшокласників ЕГ й 51,5 % старшокласників КГ мали низький рівень.

Охарактеризуємо рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм *«Готовність до рішучості».* До високого рівня було віднесено тих учнів, які проявляли рішучість, витримку, самовладання, впевненість у собі під час занять фізичною культурою та спортивно-оздоровчою діяльністю. Ці школярі відзначаються стійким прагненням досягати мети, в повній мірі проявляють вольові якості, беруть активну участь у спортивно-оздоровчої діяльності, що підтверджується їхніми діями та відповідями: «Я хочу перемагати, тому готовий до труднощів», «Я розумію, що для того, щоб чогось досягти, треба докласти зусиль. Тому я переконана, що цілеспрямованість і рішучість – важливі якості, які допоможуть у житті»; «Я проявляю вольові якості на уроках фізичної культури тому, що хочу досягти мети»; «Я рішучий, оскільки хочу бути фізично досконалим», «Уроки фізкультури – це хороший тренажер для прокачки характеру. Я готовий випробувати себе» та інші.

Також старшокласники з високим рівнем вихованості досліджуваного критерію проявляли високу готовність до рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності та на уроках фізичної культури.

До середнього рівня вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм *«Готовність до рішучості»* відносилися старшокласники, які частково проявляють готовність до рішучості та вольові якості у процесі занять фізичною культурою. Ці школярі відзначаються нестійким прагненням досягати мети, не у повній мірі проявляють вольові якості, спорадично беруть активну участь у спортивно-оздоровчої діяльності. Наведемо деякі приклади відповідей учнів 10–11-х класів, віднесених до середнього рівня: «Я проявляю вольові якості лише тоді, коли мені потрібно покращити оцінку»; «Я готовий проявляти рішучість на уроках фізичної культури у тих випадках, коли мені цікаво на занятті»; «Я не завжди проявляю рішучість на уроках, бо є страх отримати травму» та інші.

До низького рівня вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм *«Готовність до рішучості»* відносилися старшокласники, які не проявляють готовність до рішучості, вольові якості та зосередженість на єдиній меті у процесі занять фізичною культурою. Ці школярі відзначаються відсутністю прагнень досягти результатів, не проявляють вольові якості, не беруть активної участі у спортивно-оздоровчої діяльності, не проявляють вольових зусиль, не мають єдиної мети – відповідно й способів її досягнення тощо. Це проявлялося і у їхніх відповідях: «Мені це не потрібно»; «Я не готовий проявляти рішучість на уроках фізичної культури, оскільки дані заняття мені не цікаві»; «Ми просто на кожному занятті граємо у волейбол, там не потрібно бути рішучим» та інші.

Також важливим було з'ясувати рівні вихованості рішучості учнів 10–11-х класів у процесі занять фізичною культурою за ***діяльнісно-практичним критерієм «Здатність до рішучості»,*** які представлені в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за діяльнісно-практичним критерієм на констатувальному етапі

Показники	Групи	Рівні					
		Високий		Середній		Низький	
		абс	%	абс	%	абс	%
Здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою.	ЕГ	21	15,3	53	38,7	63	46
	КГ	22	16,4	48	35,8	64	47,8
Систематичність занять фізкультурною діяльністю й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення.	ЕГ	23	16,8	50	36,5	64	46,7
	КГ	20	14,9	48	35,8	66	49,3
Активна участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).	ЕГ	20	14,6	54	39,4	63	46
	КГ	20	14,9	53	39,6	61	45,5

Згідно даних таблиці 2.7 щодо рівнів вихованості рішучості старшокласників за діяльнісно-практичним критерієм за показником «*Здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою*» помітно, що даний показник сформований в учнів 10–11-х класів недостатньо, оскільки лише 15,43% ЕГ та 16,4 % респондентів КГ мали високий рівень прояву рішучості у процесі занять фізичною культурою, відповідно 38,7 % ЕГ й 35,8 % КГ учасників освітнього процесу мали середній рівень; 46 % учнів 10–11-х класів ЕГ й 47,8 % КГ мали низький рівень.

Вихованість рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за показником «*Систематичність занять фізкультурною*

діяльністю й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення», наведено в таблиці 2.7. Так, із одержаних результатів помітно, що незначна кількість респондентів 10–11-х класів мають високий рівень, а саме: 16,8 % ЕГ та 14,9 % здобувачів освіти КГ систематично відвідують заняття з фізичної культури, реалізовують поставлену мету та володіють способами її досягнення; до середнього рівня віднесено 36,5 % старшокласників ЕГ та 35,8 % до КГ; 46,7 % учнів ЕГ та 49,3 % КГ було зараховано до низького рівня.

Вихованість рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою в ЕГ та КГ за показником «*Активна участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)*» подано у наступних показниках: до високого рівня віднесено 14,6% учнів ЕГ і 14,9 % КГ, які беруть активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (та хочуть брати участь у таких видах як софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі). Виявлено, що 39,4 % старшокласників ЕГ і 39,6 % КГ мали середній рівень, які не систематично беруть участь в фізкультурній діяльності, частково реалізують поставлену мету (хоча і не завжди досягають цілі), частково беруть активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності. За допомогою застосування методики діагностування рівнів вихованості визначено, що здебільшого старшокласники мають низький рівень, а саме: 46 % респондентів ЕГ та 45,5 % КГ. Учні 10–11-х класів з низьким рівнем нерішучі у процесі занять фізичною культурою, вони рідко відвідують заняття зі спортивно-оздоровчої діяльності та є пасивними учасниками освітнього процесу; не уміють реалізовувати поставлену мету та не знають способів її досягнення, не беруть активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Варто зазначити, що до високого рівня вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм

«*Здатність до рішучості*» було віднесено тих учнів, які проявляли рішучість під час занять фізичною культурою та спортивно-оздоровчою діяльністю, систематично відвідували заняття з фізичної культури та проявляли активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі), що відображено у їхніх відповідях: «Я рішучий та впевнений у собі на усіх заняттях з фізичної культури, завжди націлений на перемогу»; «Я систематично відвідую уроки фізичної культури, різні спортивні гуртки й беру активну участь в їх організації»; «Люблю спортивні заняття, займаюся різними видами спорту» та інші. Також старшокласники з високим рівнем вихованості досліджуваного критерію проявляли уміння прояву рішучості у процесі практичної діяльності тощо.

До середнього рівня вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм «*Здатність до рішучості*» відносилися старшокласники, які частково проявляли рішучість під час занять фізичною культурою та спортивно-оздоровчою діяльністю, не систематично відвідували заняття з фізичної культури та ситуативно проявляли активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі): «Я здатний проявити рішучість, якщо впевнений у безпечному виконанні вправи на уроці фізкультури»; «Я не систематично відвідую уроки фізичної культури тому, що віддаю перевагу іншим видам діяльності»; «Я не завжди буру активну участь у різних спортивних секціях, оскільки не завжди цікаво, до того ж додатково відвідую інші секційні заняття» та інші.

До низького рівня вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм «*Здатність до рішучості*» відносилися старшокласники, які не здатні до рішучих дій під час занять фізичною культурою та спортивно-оздоровчою діяльністю, практично не відвідували заняття з фізичної культури та відповідно не проявляли активну

участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі) тощо.

Підтвердженням такої поведінки стали і відповіді респондентів: «Я не проявляю рішучих дій на уроках фізкультури, адже цей вид діяльності мені це цікавий та не приносить задоволення»; «Я намагаюся пропускати уроки фізичної культури, оскільки дані заняття мені не цікаві, не хочу носити спортивну форму, переодягатися та пітніти»; «Не проявляю рішучість, оскільки практично не відвідую заняття», «Не хочу цим займатися, це нічого мені не дає» та інші.

Також старшокласники з низьким рівнем вихованості досліджуваного критерію не проявляли рішучості у процесі практичної діяльності, оскільки більшість школярів під час уроку з фізичної культури воліють за краще спостерігати за іншими, ніж самим брати участь у вправах та завданнях.

Результати дослідження рівнів вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за ***самоціннісним критерієм «Ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій»*** наведені у таблиці 2.8.

Аналіз результатів констатувального етапу дослідження виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою щодо самоціннісного критерію показав, що до високого рівня вихованості рішучості за показником «*Самозадоволення та самосхвалення у процесі виховання рішучості*» віднесено 8,8 % респондентів ЕГ старшокласників та 9,7 % учнів КГ. Середній рівень досягли 38,6 % старшокласників ЕГ та 37,3 % учнів КГ. Разом з тим, 52,6 % учнів 10–11-х класів ЕГ та 53 % КГ віднесені до низького рівня вихованості рішучості за досліджуваним показником.

За показником «*Самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою*» визначено, що до високого рівня вихованості належать лише 10,2% респонденти ЕГ та 9%

КГ; до середнього рівня віднесено 37,2% учнів 10–11-х класів ЕГ і 37,3% здобувачів освіти КГ. Найбільшу кількість респондентів віднесено до низького рівня вихованості даного показника, а саме 52,6 % – ЕГ та 53,7 % старшокласників – КГ.

Таблиця 2.8

Рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за самоціннісним критерієм на констатувальному етапі

Показники	Групи	Рівні					
		Високий		Середній		Низький	
		абс	%	абс	%	абс	%
Самозадоволення та самосхвалення у процесі виховання рішучості.	ЕГ	12	8,8	53	38,6	72	52,6
	КГ	13	9,7	50	37,3	71	53
Самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою.	ЕГ	14	10,2	51	37,2	72	52,6
	КГ	12	9	50	37,3	72	53,7
Радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).	ЕГ	16	11,7	56	40,9	65	47,4
	КГ	17	12,7	54	40,3	63	47

Результати дослідження дають змогу визначити рівні вихованості показника «*Радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)*» за самоціннісним критерієм на констатувальному етапі. Так, зафіксовано, що лише 11,7 % респонденти ЕГ та 12,7 % учнів КГ мали високий рівень сформованості даного показника, 40,9 % школярів ЕГ та 40,3% КГ мали середній рівень вихованості радості за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності;

відповідно 47,4% учнів старшої школи ЕГ та 47% учнів КГ мали низький рівень.

Отримані дані за критерієм *«Ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій»* ґрунтуються на отриманих у ході спостереження та дослідження відповідей та проявах поведінки респондентів. Так, до високого рівня вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за було віднесено тих учнів, які проявляли позитивні емоції та самосхвалення, самоповагу від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою; проявляли радість за себе та партнерів по команді в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі): «Я радію, коли у мене щось виходить, можу себе похвалити, чому ні?»; «Я відчуваю самоповагу, коли досягаю бажаного результату, оскільки усвідомлюю значимість власних дій. Особливо, якщо це було непросто»; «Отримую задоволення від спортивної та змагальної діяльності, тут я можу проявити свої лідерські якості, реалізувати інтереси», «Коли я перемагаю, то відчуваю радість перемоги, мені це подобається» та інші.

До середнього рівня вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за критерієм *«Ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій»* було віднесено старшокласників, які частково проявляли самозадоволення та самосхвалення, самоповагу від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою; ситуативно проявляли радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі): «Я рідко перемагаю, тому не завжди проявляю самозадоволення»; «Не завжди отримую задоволення від спортивної та змагальної діяльності, оскільки не завжди можу проявити свої сили», «Я не лідер, хоча намагаюся проявляти себе. Якщо в мене це виходить, то я задоволена собою» та інші.

Низький рівень вихованості рішучості за критерієм *«Ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій»* продемонстрували старшокласники, які не готові проявляти самозадоволення та самосхвалення, самоповагу від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою; не проявляли радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі): «Я не проявляю позитивних емоцій на уроках фізичної культури тому, що рідко відвідую заняття і мені не цікаво»; «Не отримую задоволення від спортивної діяльності, адже це не моє захоплення», «Не люблю змагання, не бачу в них сенсу» тощо.

Таким чином, на основі визначених критеріїв (когнітивний *«Знання про рішучість»*, емоційно-ціннісний *«Бажання виявляти рішучість»,* довільного імпульсу *«Готовність до рішучості»,* діяльнісно-практичний *«Здатність до рішучості»,* самоціннісний *«Ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій»)* та відповідних показників, а також за допомогою діагностичного інструментарію, було визначено рівні вихованості старшокласників рішучості у процесі занять фізичною культурою (високий, середній та низький).

Узагальнені результати розподілу респондентів за рівнями представлено у таблиці 2.9.

Отримані результати дослідження щодо рівнів вихованості рішучості у процесі занять фізичною культурою на констатувальному етапі в ЕГ та КГ засвідчують, що: 11,8 % учнів 10–11-х класів ЕГ мали високий рівень та 12,3 % учнів КГ; 38,9 % старшокласників ЕГ мали середній рівень та 38,3 % КГ; 49,3 % респондентів ЕГ мали низький рівень та 49,5 % учнів КГ. Суттєвої різниці виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою між дівчатами та хлопцями ми не помітили.

Таблиця 2.9

Рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою на констатувальному етапі, %

Рівні / Критерії	ЕГ – 137			КГ – 134		
	Високий	**Середній**	**Низький**	**Високий**	**Середній**	**Низький**
Когнітивний	11,0	39,3	49,7	12,2	40,2	47,6
Емоційно-ціннісний	12,3	38,2	49,7	12,7	36,5	50,8
Довільного імпульсу	10,1	40,4	49,5	10,5	39,4	50,1
Діяльнісно-практичний	15,2	38,0	46,8	15,5	37,1	47,4
Самоціннісний	10,3	38,6	51,0	10,5	38,1	51,4
Середнє	11,8	38,9	49.3	12,3	38,3	49,5

Графічну інтерпретацію узагальнених результатів рівнів вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою у експериментальній і контрольній групах на початок експерименту представлено на рис. 2.1 та 2.2 відповідно.

Рис. 2.1. Діаграма рівнів вихованості рішучості старшокласників у експериментальній групі на початок експерименту, %

Рис. 2.2. Діаграма рівнів вихованості рішучості старшокласників у контрольній групі на початок експерименту, %

Як бачимо з вище наведених таблиць та графіків результати у експериментальній та контрольній групах дещо відмінні.

Щоб визначити, чи є ці відмінності статистично значущими та, чи не порушують вони чистоти експерименту, було використано χ^2-критерій для непараметричних методів.

Обчислення здійснювали за формулою:

$$\chi^2 = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^{c=3} \frac{(n_1 P_{2i} - n_2 P_{1i})^2}{P_{1i} + P_{2i}} \qquad (2.1)$$

де n_1 – кількість старшокласників експериментальної групи,

n_2 – кількість старшокласників контрольної групи,

c – кількість рівнів вихованості рішучості,

P_{1i} – кількість старшокласників експериментальної групи, яким притаманний i-тий рівень вихованості рішучості,

P_{2i} – кількість старшокласників контрольної групи, яким притаманний i-тий рівень вихованості рішучості.

При цьому до уваги брався критерій $\chi^2_{\text{критичне}}$ (таблична величина критерію при $\alpha = 0{,}05$ і $\alpha = 0{,}01$, тобто при імовірності $p = 0{,}95$ і $p = 0{,}99$ відповідно) і вирахуваний за даними експерименту критерій $\chi^2_{\text{фактичне}}$.

Визначивши за формулою (3.1) $\chi^2_{\text{фактичне}}$ (див. табл. 2.10) порівнюємо його з табличною величиною $\chi^2_{\text{критичне}}$. Якщо $\chi^2_{\text{фактичне}} < \chi^2_{\text{критичне}}$, то приймається нульова гіпотеза. Якщо $\chi^2_{\text{фактичне}} > \chi^2_{\text{критичне}}$, тоді приймається альтернативна гіпотеза з відповідною імовірністю.

За результатами обчислення бачимо, що $\chi^2_{\text{фактичне}}$ (максимальне значення 0,78) $< \chi^2_{\text{критичне}} = 5{,}99$ при $\alpha = 0{,}05$, тобто при вірогідності допустимої помилки менше 5%, або $p = 0{,}95$. Це означає, що відмінності в результатах обстеження старшокласників контрольної та експериментальної груп за усіма критеріями не є статистично значущими. Отже, обрані нами групи можуть бути використані як контрольна й експериментальна групи для подальших досліджень, не порушуючи чистоти експерименту.

Таблиця 2.10

Значення $\chi^2_{\text{фактичне}}$ на початок експерименту для експериментальної та контрольної груп

критерій	Когнітивний			Емоційно-ціннісний			Довільного імпульсу			Діяльнісно-практичний			Самоцінніс ний		
показник	1.1	1.2	1.3	2.1	2.2	2.3	3.1	3.2	3.3	4.1	4.2	4.3	5.1	5.2	5.3
χ^2_{ϕ}	0,12	0,03	**0,78**	0,31	0,04	0,22	0,22	0,14	0,18	0,25	0,25	0,01	0,1	0,13	0,06
$\chi^2_{\text{критичне}} = 5,99$ при $\alpha = 0,05$															
$\chi^2_{\text{критичне}} = 9,21$ при $\alpha = 0,01$															

По завершенню формувального експерименту було проведено контрольний зріз. Оцінювання результативності розробленої методики здійснювалось за тим же діагностичним інструментарієм, що і на констатувальному етапі.

Отже, зазначимо, що *високий рівень* вихованості рішучості учнів 10–11-х класів (11,8 % ЕГ та 12,3 % учнів КГ) проявили старшокласники, які володіють ґрунтовними знаннями щодо рішучості, розуміють важливість бути рішучою особистістю, усвідомлюють зміст виховання рішучості, активно проявляють інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти, відзначаються стійким прагненням досягати мети, успіху, в повній мірі проявляють бажання відвідувати уроки фізичної культури та беруть активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності.

Середній рівень вихованості рішучості (38,9 % старшокласників ЕГ та 38,3 % КГ) засвідчив про недостатнє володіння тсаршокласниками знань щодо рішучості, розуміння важливості бути рішучою особистістю, вибіркове усвідомлення змісту виховання рішучості, частковий інтерес до занять

фізичною культурою, вибіркові прояви готовності до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, нестабільну зосередженість на єдиній меті та можливостях її досягнення.

Низький рівень вихованості рішучості (49,3 % у ЕГ та 49,5 % у КГ) засвідчив про відсутність у старшокласників належних знань щодо рішучості, нерозуміння сенсу виховання рішучості та важливості бути рішучою особистістю, брак інтересу до занять фізичною культурою, небажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності, відсутність готовності до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, неготовність до проявів вольових зусиль, пасивність тощо.

Узагальнення результатів дослідження стану виховання рішучості старшокласників в закладах загальної середньої освіти уможливило висновки стосовно того, що:

- кількість учнів, віднесених до низького та середнього рівня вихованості рішучості свідчить про необхідність привернення уваги педагогів до даного питання;
- уявлення старшокласників про поняття «рішучість», його змістове наповнення та прояви у практичній діяльності потребують поглиблення через включення учнів у відповідні форми роботи у процесі занять фізичною культурою;
- процес виховання рішучості старшокласників як важливої морально-вольової якості вимагає систематизації та відповідного методичного забезпечення;
- змістове наповнення занять фізичною культурою та спортивно-оздоровчою діяльністю у контексті виховання рішучості старшокласників має акцентуватися на: розширення знань учнів про рішучість, розуміння змісту і сенсу виховання рішучості; розуміння важливості бути рішучою людиною у процесі

реалізації поставленої мети; усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань; виявлення інтересу до занять фізичною культурою; прагнення досягати мети, успіху; бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності.

Отже, за результатами дослідження було з'ясовано стан виховання рішучості старшокласників під час занять фізичною культурою, що є підґрунтям для визначення педагогічних умов виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Висновки до другого розділу

Визначено та уточнено критерії та показники виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою *«знання про рішучість»* (знання рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості, розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою); *«бажання виявляти рішучість»* (інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти, приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою, прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі); *«готовність до рішучості»* (готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою, зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання

рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі); *«здатність до рішучості»* (здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою, систематичність занять фізкультурною діяльністю й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення, активна участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі); *«ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій»* (самозадоволення та самосхвалення у процесі виховання рішучості, самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою, радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Охарактеризовано рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою (високий, середній, низький).

Здійснено підбір комплексу діагностичних методик та діагностування вихідного стану виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за розробленими критеріями й показниками.

З'ясовано ставлення педагогів до важливості виховання рішучості учнів 10-11-х класів та наповнення занять фізичною культурою методами та прийомами, які б сприяли її вихованню у старшокласників. Виявлено, що у 9% випадках здійснюється цільова освітня робота на уроках фізичної культури, спрямована на виховання рішучості; частково така робота проводиться у 39% випадках; у 52% така діяльність здійснюється оглядово або не проводиться взагалі.

Узагальнено результати констатувального етапу експерименту щодо рівнів вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. Виявлено, що на констатувальному етапі в ЕГ та КГ 11,8 % учнів 10–11-х класів ЕГ мали високий рівень та 12,3 % учнів КГ; 38,9 % старшокласників ЕГ мали середній рівень та 38,3 % КГ; 49,3 % респондентів ЕГ мали низький рівень та 49,5 % учнів КГ.

Обґрунтовано, що причиною низького рівня вихованості рішучості старшокласників є невикористання повною мірою потенціалу уроків з фізичної культури, непідготовленість педагогів до відповідної виховної діяльності, неефективність (відсутність) форм і методів виховання рішучості на уроках фізичної культури та інше.

Доведено, що результати дослідження є підґрунтям для визначення педагогічних умов виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Основні наукові результати другого розділу «Дослідження вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою в закладах загальної середньої освіти» опубліковано у працях автора (Масол, 2021a; Масол, 2021b; Масол,2021c; Масол, 2022a; Masol,2022b).

РОЗДІЛ 3
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ І МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ РІШУЧОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФИЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ

3.1.Педагогічні умови виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою

Формувальний етап експерименту мав на меті: визначення основних виховних аспектів виховання рішучості учнів 10–11-х класів у процесі занять фізичною культурою та спортивно-оздоровчої діяльності; визначення та обґрунтування педагогічних умов та методики виховання рішучості старшокласників; розробку відповідного педагогічного інструментарію виховання рішучості старшокласників; впровадження дієвих спортивно-оздоровчих видів діяльності (таких як: софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі), які сприятимуть вихованню рішучості у старшокласників.

Ґрунтовне вивчення психолого-педагогічної літератури щодо виховання рішучості старшокласників та уточнення понять «рішучість особистості», «виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою» дозволило нам з’ясувати особливості освітнього процесу із школярами 10-11-х класів.

На основі аналізу інтересів старшокласників, чинної навчальної програми з фізичної культури та іншої документації було визначено ефективні види спортивно-оздоровчої діяльності, а саме: софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі.

Таким чином, під час наукового пошуку було визначено дієвий зміст уроків фізичної культури та ефективність використання спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі та інші) щодо виховання рішучості старшокласників. Визначено компоненти

виховання рішучості особистості, розроблено критерії, показники та рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою; проаналізовано стан виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою та результати констатувального етапу, що в сукупності дало змогу визначити ефективні педагогічні умови досліджуваного феномену.

Для цього нами було розглянуто сутність і зміст поняття «педагогічна умова». Так, В. Шинкаренко (2018) вважає, що під педагогічною умовою слід розуміти спрямованість на вдосконалення взаємодії учасників освітнього процесу у вирішенні конкретних завдань, сукупність факторів, які забезпечують організацію педагогічного процесу для досягнення поставленої мети (Шинкаренко, 2018)

За твердженням О. Єжової (2014), педагогічні умовами слід розглядати як певну сукупність взаємопов’язаних обставин, які у процесі освітньої діяльності забезпечують досягнення запланованої мети й стосуються управління педагогами та їх професійною діяльністю, а також учнями та їх діяльністю (Єжова, 2014).

Погоджуємося з думкою О. Пономарьової (2018), що педагогічні умови це комплекс обставин, які ефективно впливають на досягнення поставленої мети тощо (Пономарьова, 2018).

Як свідчать даніиС. Захарківа (2021), Н.Касіч (2013а) та М.Тимчика (2019) під час виховання морально-вольових якостей (рішучість, дисциплінованість, цілеспрямованість та інші) засобами фізкультурної діяльності, слід уміло добирати освітні педагогічні умови, зміст, форми й методи, оскільки від цього залежить виховний результат. У зв’язку з викладеним вище, педагоги пропонують використовувати під час занять фізичною культурою такі педагогічні умови як: підготовка вчителів і тренерів до впровадження розроблених виховних методик; впровадження доцільного змісту та методів виховання досліджуваної категорії з

урахуванням віку респондентів; забезпечення взаємодії школи та сім'ї у процесі експериментальної роботи; використання виховного потенціалу фізкультурної діяльності в освітньому процесі ЗЗСО та інші. Також, дослідники радять використовувати у сукупності із педагогічними умовами такі форми фізкультурно-оздоровчої роботи: оздоровче плавання; фітнес; спортивно-ігрова діяльність та змагання, які передбачають урахування інтересів та бажань старшокласників. В той же час слід зазначити, що використання даних форм буде ефективнішим у поєднанні з такими методами виховання рішучості як: переконання, створення ситуацій успіху та долання труднощів, дискусії, заохочення, доручення тощо (Захарків, 2021; Касіч, 2019; Тимчик, 2013а).

Далі з'ясуємо, які педагогічні умови виховання рішучості здобувачів освіти у процесі занять фізичною культурою є ефективними. Орієнтуючись на наукові праці Д. Бінецького (2019), який досліджував проблему виховання морально-вольових якостей школярів засобами фізичної культури, встановлено, що дієвими в освітньому процесі є такі організаційно-педагогічні умови, як підвищення мотивації здобувачів освіти до самостійності в процесі занять спортивними іграми; удосконалення змісту, методів та організаційних форм спортивно-ігрової діяльності школярів для формування рішучості, самостійності в процесі занять спортивними іграми; набуття здобувачами освіти практичного досвіду самостійних занять спортивними іграми та розвитку в них активності до таких занять тощо (Бінецький, 2019).

Дослідження наукових джерел з проблематики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, уточнення понять «виховання рішучості», «виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою», вікових особливостей учнів 10–11-х класів, аналіз експериментальних матеріалів, отриманих на констатувальному етапі дослідження, вивчення стану виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою дозволили визначити ефективні педагогічні

умови виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою та спортивно-оздоровчою діяльністю, а саме:

1. Підготовка вчителів фізичної культури до впровадження методики виховання рішучості старшокласників.

2. Впровадження педагогічно доцільного змісту, видів та методів виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою спортивно-оздоровчої спрямованості.

3. Організація змагальної діяльності з метою формування у старшокласників мотивації до прояву рішучості у процесі занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі.

Кожна з визначених педагогічних умов передбачала відповідні аспекти роботи, які забезпечували її змістове підґрунтя. Охарактеризуємо сутність кожної з визначених умов.

Педагогічна умова *«Підготовка вчителів фізичної культури до впровадження методики виховання рішучості старшокласників»* передбачала розширення знань вчителів фізичної культури щодо впровадження методики виховання рішучості старшокласників у процесі фізичною культурою, підвищення їх професійних умінь та навичок.

Було запропоновано лекторій для педагогів («Важливі аспекти виховання рішучості старшокласників», «Урахування вікових особливостей старшокласників під час виховання рішучості»), що допомогло їм розширити знання щодо важливості виховання рішучості як морально-вольової якості, з’ясувати, якими методами та прийомами слід користуватися в освітній діяльності зі старшокласниками; узгодити стратегію виховної діяльності під час занять спортивно-оздоровчою роботою; набути належні уміння організації занять з фізичної культури у контексті виховання рішучості учнів старших класів; використати існуючий досвід проведення спортивно-оздоровчої роботи у процесі узгодження експериментальної методики;

розширити знання про виховання рішучості старшокласників засобами спортивно-оздоровчої роботи та інше (додаток Б 1).

Ефективним у роботі з педагогами було використання науково-методичних матеріалів з проблеми дослідження. Було дібрано наукові джерела та педагогічні дослідженння (добірки «Морально-вольові якості особистості», «Психологія старшокласників», «Виховання особистості», «Теорія і практика виховання рішучості», «Нормативно-правове забезпечення освітнього процесу», «Спортивно-ігрова діяльність») для опрацювання, що сприяло оволодінню теорією виховання рішучості учнів старших класів у процесі занять фізичною культурою (додаток Б 2).

Також за допомогою проведення тренінгів, показових виступів, проведення відкритих уроків було доповнено освітній процес належним змістом щодо виховання рішучості старшокласників у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (круглі столи «Види спортивно-оздоровчої діяльності на уроках фізичної культури», «Планування та організація уроків фізичної культури із впровадженням софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі», «Цінність софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі, як засобів спортивно-оздоровчої діяльності»; семінари «Методика виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою», «Сучасні форми та методи для проведення уроків фізичної культури»; конференції «Виховання рішучості старшокласників: кращі практики», «Інновації на уроках фізичної культури», «Виховний потенціал змагання на уроках фізичної культури»; практикуми «Відкриті уроки для вчителів фізичної культури з нововведеними видами спортивно-оздоровчої діяльності», «Технології створення ситуації успіху на уроках фізичної культури», «Алгоритми створення виховних ситуацій на уроках фізичної культури» тощо) (додаток Б 3).

Велика увага була приділена практичні реалізації запропонованої умови. Наприклад, на практичних заняттях були продемонстровані приклади

проведення сучасної спортивно-оздоровчої роботи (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі) з використанням відповідних методів, підходів та принципів освітньої роботи, спрямованих на виховання рішучості старшокласників. Дискусії та бесіди були ефективними для уточнення набутих знань та умінь, педагоги ділилися здобутками та вирішувалися проблемні ситуації, які виникали під час впровадження методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Зазначимо, що наша увага зосереджувалася у роботі з учителями фізичної культури на ключових аспектах виховання рішучості учнів 10–11-х класів; вирішенні освітніх завдань, теорії, та яким чином використати набуті знання, уміння та навички у процесі занять софтболом (додаток В 1), гандболом (додаток В 2), бадмінтоном (додаток В 3), безконтактним регбі (додаток В 4).

Отже, спільно з вчителями фізичної культури ми розробили план дій (стратегію) щодо виховання рішучості старшокласників в процесі спортивно-оздоровчої діяльності через оновлення її змістового наповнення (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі). Педагоги підтримали ініціативу щодо впровадження розробленої методики виховання рішучості старшокласників та з захопленням імплементували в освітній процес запропоновані спортивно-оздоровчі ігри, що сприяло ефективності здійсненої роботи.

Разом з тим, за допомогою практикумів для вчителів фізичної культури, нам вдалося проаналізувати виховний потенціал навчально-методичних та діючих робочих програм щодо проблеми виховання рішучості старшокласників й відповідно удосконалити план-конспекти уроків фізичної культури.

Також важливим було проведення з педагогами круглих столів з наочною демонстрацією успішних практичних занять (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі) щодо виховання рішучості учнів 10–11-х

класів засобами фізкультурної діяльності, які були спрямовані на розширення знань з досліджуваної проблеми й формуванню необхідних умінь проведення спортивно-оздоровчої діяльності.

Також на круглому столі обговорювалися питання щодо упровадження в освітній процес із старшокласниками особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів в закладах загальної середньої освіти; пошуку переваг та сприятливих умов для вирішення проблеми виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою та інше.

Варто зазначити, що були проведені відкриті уроки для вчителів фізичної культури з нововведеними видами спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі), під час яких вчителі мали можливість: уточнити правила спортивних ігор та об'єктивність суддівства, прийняти участь в дискусіях щодо проблемних питань, зрозуміти принцип організації даних занять й поділитися власним баченням щодо впровадження в освітній процес продемонстрованих видів спортивно-оздоровчої діяльності тощо.

Також в експериментальних закладах загальної середньої освіти було проведено онлайн конференцію для вчителів фізичної культури на тему: «Виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою», під час якої педагоги мали можливість поділитися власним досвідом та труднощами з якими зштовхнулися. Онлайн конференція була організована таким чином, щоб в ній брали участь не тільки вчителі фізичної культури, а й класні керівники, адміністрація школи тощо.

За результатами проведених лекцій, відкритих уроків, бесід, тренінгів, круглих столів, науково-методичних заходів щодо виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою учителі отримали належну підготовку, яка мала на меті розширити у них знання та практичні уміння, а саме:

- необхідність впровадження методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою;
- умілий добір видів спортивно-оздоровчої діяльності та освітніх методів з урахуванням інтересів учнів 10-11-х класів;
- особливості використання софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі у процесі виховання рішучості старшокласників;
- урахування вікових аспектів учнів старших класів під час використання софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі та інших видів спортивно-оздоровчої діяльності;
- уміння планувати та організовувати уроки дотримуючись діючих програм, при цьому впроваджуючи софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі;
- необхідність виховання рішучості у старшокласників у процесі виконання фізичних вправ;
- оволодіння ефективними методами виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою;
- застосування різновидів спортивно-ігрової діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі) у процесі виховання рішучості старшокласників з урахуванням вікових аспектів;
- уміння мотивувати учнів 10-11-х класів займатися спортивно-оздоровчою діяльністю та формувати морально-вольові якості;
- уміння реагувати на конфліктні та проблемні ситуації під час занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі поважаючи гідність кожного старшокласника;
- уміння створювати ситуації успіху для кожного здобувача освіти під час занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі тощо.

Таким чином, підготовка учителів фізичної культури щодо реалізації методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою (софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі) передбачала: корекцію знань, розширення практичних умінь, узгодження науково-методичного забезпечення уроків фізичної культури та спортивно-оздоровчої діяльності щодо вихованості рішучості старшокласників та інше.

Застосування педагогічної умови *«Впровадження педагогічно доцільного змісту, видів та методів виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою спортивно-оздоровчої спрямованості»* мало на меті: уточнення змісту, видів, форм і методів освітньої роботи для збагачення уявлень старшокласників про сутність основних понять досліджуваного феномену; підбір педагогічного інструментарію для формування у старшокласників бажання займатися спортивно-оздоровчою діяльністю, проявляти рішучість; формування необхідних знань та умінь, які характеризують рішучу, цілеспрямовану особистість через залучення старшокласників до участі в спортивно-оздоровчій діяльності.

Зміст даної педагогічної умови полягав в змістово-методичному забезпеченні уроків фізичної культури: відбір ефективних сучасних видів, форм і методів виховної роботи з врахуванням вікових закономірностей учнів 10–11-х класів, що сприяло активному спілкуванню, обговоренню проблемних ситуацій, вирішення шляхів досягнення мети, осмислення отриманих результатів спільної освітньої роботи (додаток Г).

Для реалізації цієї умови було проведено ряд виховних заходів для здобувачів освіти старшої школи. Наведемо приклади: у процесі розгляду теми «*Бути рішучим*» учні 10–11-х класів розуміли необхідність досліджуваної якості; мали змогу розповісти або показати приклади рішучості; розширювали знання, яким чином рішучість допомагає успішним спортсменам. Респонденти, за допомогою інформаційних технологій

здійснювали пошук цікавого, інформативного змісту про рішучість, види спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі та інші). Дієвими методами були: спостереження, дискусії, переконання, доручення, метод пошуку й творчих завдань.

Метою теми *«Взаємодія з однолітками в непередбачуваних ігрових ситуаціях»* було важливим досягти від старшокласників розуміння важливості прояву морально-вольових якостей у процесі занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі. Проводилося ознайомлення учасників освітнього процесу із перевагами рішучих дій під час занять визначених нами видів спортивно-оздоровчої діяльності. Обговорювалися прояви рішучої, але при цьому обміркованої, свідомої поведінки, обговорювалася рішучість як чинник досягнення мети.

На організованих заняттях з обраної теми учні 10–11-х класів разом із учителями фізичної культури здійснювали ґрунтовний аналіз педагогічних ситуацій, де слід було аргументувати власну думку: як і чому в конкретному випадку потрібно проявляти рішучість або інші морально-вольові якості (на прикладах із життя відомих спортсменів). При цьому, акцентувалася увага на розрізненні свідомої рішучості, спрямованої на користь спортивної команди (для досягнення позитивного результату) й агресивної – коли рішення приймалося на емоційному фоні, для самопохвали, на показ перед однолітками. Дієвими методами були: спостереження, опитування, дискусії, переконання, доручення, метод пошуку й творчих завдань.

Під час опрацювання теми *«Стратегії поведінки»* старшокласники знайомилися з модельованими непередбачуваними ігровими ситуаціями, які можуть виникати під час занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі) та уроків фізичної культури. Далі здобувачам освіти демонструвалося, у яких конкретних випадках слід проявити рішучість, витримку, самовладання. На початку занять з обраних видів спорту учні називали складні, важко прогнозовані ігрові ситуації, після чого намагалися

відтворити на практиці отримані знання й проявити рішучість. При цьому старшокласники допомагаючи один одному (здійснювали страховку партнерів) виконували доручені завдання й фізичні вправи. Дієвими методами були: бесіди, роз'яснення, показ, метод змагання, метод відкритості, доручення, метод творчих завдань.

Аналіз психолого-педагогічної літератури допоміг встановити, що використання спортивно-ігрової діяльності сприяє формуванню у старшокласників стійкого інтересу до занять фізичною культурою, рухових вмінь, навичок та всебічному розвитку особистості. Тому, під час занять *софтболом* старшокласники мали змогу проявити кращі фізичні та морально-вольові якості, рішучість, вміння контролювати власні дії у швидкозмінних умовах та об'єктивно оцінювати власні можливості. У процесі занять фізичною культурою було підтверджено, що софтбол є дієвим видом спортивно-оздоровчої діяльності, який формує в учнів старшої школи впевненість в своїх силах, рішучість, вміння самостійно приймати рішення, бути потрібним членом команди тощо.

Встановлено, що ефективним видом спортивно-ігрової діяльності щодо виховання рішучості старшокласників є *безконтактне регбі*. Безконтактне регбі (Тег-регбі) є цікавою безкомпромісною й напруженою грою, яка наповнена несподіваними комбінаціями, вимагає постійної колективної боротьби, прояву рішучості, дисциплінованості, наполегливості. Разом з тим, в процесі ігрової діяльності учням старшої школи доводиться долати втому, страх, проявляти витримку, чітко дотримуватись встановлених правил гри, вміти взаємодіяти з учасниками гри та приймати відповідальні, самостійні рішення.

Отже, регбі – це гра яка сприяє формуванню поваги до однолітків, гармонійному розвитку всього організму, формує відповідальність за прийняті в грі рішення і їх виконання. Заняття регбі під час уроків фізичною культурою допомагають знаходити правильні рішення, долати страх,

сприяють формуванню внутрішньої моральної опори, твердості власних переконань в досягненні життєвих цілей.

Спортивно-оздоровча гра *гандбол* сприяла розподілу старшокласників за інтересами, свідомому прояву рішучості та подоланню труднощів.

Уміле застосування гандболу сприяло формуванню у старшокласників стійкої потреби в систематичних заняттях фізичною культурою. В умовах занять гандболом, як контактного виду спорту, на уроках фізичної культури старшокласники мали змогу проявити рішучі дії, витримку. Під час гри в гандбол ми намагалися змінювали склади команд за кількістю, інтересами, гендерним розподілом, що давало змогу створити більш широке та ефективне виховне середовище.

Також, в процесі занять гандболом учителі фізичної культури об'єднували учнів 10–11-х класів за принципом взаємокомпенсації, тобто старшокласників з низьким рівнем вихованості рішучості ставили в одну команду із школярами з високим рівнем тощо. Заняття гандболом сприяли формуванню рішучості через долання посильних труднощів та перешкод, загартовували характер та волю учасників освітнього процесу.

Варто зазначити, що заняття з гандболу на уроках фізичної культури викликали інтерес в учасників освітнього процесу, оскільки старшокласники мали змогу реалізувати свої ідеї, проявити стратегічне мислення. Також, послідовність виконання фізичних вправ, характер ведення гри в захисті та нападі сприяли активній участі старшокласників в освітній діяльності щодо досліджуваного феномену. Під час гри в гандбол учні старшої школи досягали поставлених цілей і завдань, розвивали рухові, фізичні показники та морально-вольові якості, набували спеціальних вмінь та навичок, необхідні в майбутній професійній діяльності тощо. Ефективність виховання рішучості старшокласників засобами гандболу полягала у здійсненні індивідуального та диференційованого підходів. Учителями був здійснений адекватний добір

змісту, форм і методів, що дозволило вірно дозувати фізичне й розумове навантаження для школярів з урахуванням їх вікових особливостей.

Також дієвим у вихованні рішучості старшокласників було використання такого виду спорту як *бадмінтон*. Даний засіб спортивно-оздоровчої діяльності дозволяв учням 10–11-х класів формувати необхідні морально-вольові якості, удосконалювати й проявляти фізичні якості, зміцнювати здоров'я, керувати власними емоціями, проявляти ініціативу у процесі організації занять та активно включатися в фізкультурно-оздоровчі та спортивні заходи в закладі загальної середньої освіти та за його межами.

Опираючись на рекомендації С. Крошки та К. Варфоломєєвої, ми намагалися перетворити вид спорту бадмінтон на виховний засіб. Адже емоційність ігрових ситуацій та виконання вправ з бадмінтону сприяють прояву та вихованню в старшокласників морально-вольових якостей (рішучість, самостійність, дисциплінованість тощо). Дана спортивно-оздоровча діяльність сприяла формуванню вмінь налагоджувати взаємовідносини з однолітками, розвивала інтелектуальні здібності та інше. Безсумнівно, комплексний підхід у процесі занять бадмінтоном впливав на виховання рішучості здобувачів освіти, формування особистісних та фізичних якостей, інтересу та мотивації до занять фізичною культурою (Крошка, Варфоломєєва, 2015).

Як зазначалося у попередніх параграфах старший шкільний вік є сприятливим періодом для виховання рішучості старшокласників у процесі занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі. Разом з тим, у процесі занять фізичною культурою формуються пізнавальні інтереси, моральні ідеали, самосвідомість, уміння будувати життєві плани тощо. Тому під час організації експериментальної роботи щодо виховання рішучості старшокласників у процесі фізичною культурою (софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі) на основі ґрунтовного аналізу навчальної

програми для старшокласників, конспектів уроків, планів освітньої роботи та іншої документації нами було уточнено зміст традиційних уроків, а саме:

- доповнення змісту уроків фізичної культури новими видами спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі) тощо;
- використання дієвих методів (метод особистого прикладу, метод змагання (з таких видів спорту як софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі), метод переконання, уподібнення та інші) з врахуванням інтересів учнів старших класів;
- організація колективних (групових) занять з паралельними класами та учнями основної школи з використанням елементів софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі та змагальної діяльності;
- взаємодія учителів фізичної культури з ініціативними батьками із залученням їх до освітнього процесу, змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі;
- залучення учнів старших класів до проведення та організації уроків, змагань софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі, фізкультурних хвилинок, проведення підготовчої частини уроку, виконання обов’язків суддів (вивчення правил з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі) та помічників учителів тощо;
- створення педагогами освітніх ситуацій, які спрямовані на подолання труднощів (допомога старшокласників учителям у процесі підготовки необхідного спортивного інвентаря; сприяння вирішенню проблемних ситуацій, які виникають під час змагальної та ігрової діяльності, що спонукає школярів до прийняття обдуманого рішення);

- уточнення самостійної роботи учнів старших класів на уроках фізичної культури, що сприяло забезпеченню формування активної моральної позиції школярів;
- планування майбутнього уроку фізичної культури з врахуванням інтересів старшокласників та їх активної залученості до цього процесу;
- добір ефективних та спеціалізованих фізичних вправ з елементами софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі.

Таким чином, дієвість даної педагогічної умови щодо виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою полягала у впровадженні учителями ефективних виховних методів, а саме: метод особистого прикладу (приклад учителя фізичної культури, запрошеного спортсмена, військового, кращих учнів та випускників ЗЗСО тощо), методу доручення та уподібнення, змагання (з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі та інших видів спорту), методу педагогічної вимоги та переконання, створення ситуації успіху на заняттях з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі, вправляння у поведінці та переконання тощо.

Педагогічна умова «*Організація змагальної діяльності з метою формування у старшокласників мотивації до прояву рішучості у процесі занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі*» спрямовувалася на формування в учнів 10–11-х класів позитивного ставлення до уроків фізичної культури та їх готовність проявляти рішучість.

Під час організації змагальної діяльності, з метою формування у старшокласників мотивації до прояву рішучості у процесі занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі, учителі та тренери створювали умови, у процесі яких старшокласники мали змогу розширити

знання про рішучість, проявити волю до перемоги, закріпити міжособистісні зв’язки у спортивно-оздоровчій діяльності.

Ефективним у вихованні рішучості була участь старшокласників в змаганнях різних рівнів з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі. Під час організації змагань та освітньої діяльності вчителі фізичної культури дотримувалися таких чинників: урахування рівнів вихованості рішучості; аналіз труднощів, з якими зіткнулися школярі та шляхи їх вирішення; реалізація індивідуального та диференційованого підходів до кожного учня; залучення старшокласників до суддівства у змаганнях, дотримання правил *Fair Play* – «чесної гри» та інші (додаток Д).

В процесі організації змагальної спортивно-оздоровчої діяльності (з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі) старшокласники долали труднощі та ускладнені завдання різної спрямованості; проводили підготовку інвентарю та брали участь в розробленні програми змагань з обраного виду спорту; залучали до спортивно-ігрової діяльності учнів з паралельних класів; разом з вчителями фізичної культури здобувачі освіти брали участь в об’єктивному розподілі команд, враховуючи індивідуальні особливості кожного учасника; старшокласники були залучені до суддівської колегії, де мали можливість ознайомитись з протоколами та статистикою змагань, підбити підсумки тощо.

Організація змагальної діяльності передбачала формування у старшокласників мотивацію до прояву рішучості у процесі занять фізичною культурою та до занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі. Під час організації даного виду діяльності педагоги створювали сприятливі освітні умови, за яких учні 10–11-х класів формували необхідні знання, інтерес та бажання займатися спортивно-оздоровчою роботою, звичку до систематичних занять фізичною культурою та доводити розпочату справу до кінця; старшокласники набували уміння свідомо проявляти вольові якості в процесі долання труднощів, які виникали під час занять софтболом,

гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі; якісніше виконували запропоновані учителями фізичні вправи, адже школярі ЕГ розуміли й усвідомлювали необхідність та оздоровче значення даних вправ; учні 10–11-х класів обирали за інтересами свої улюблені види спортивно-оздоровчої діяльності, що сприяло формуванню мотивації до фізичної культури тощо.

Важливими чинниками виховання рішучості старшокласників у процесі організації й участі у змагальній діяльності був контроль та настанови вчителів фізичної культури під час планування спільно із старшокласниками спортивно-оздоровчих занять (змагань), де школярі мали змогу:

- *здобути необхідні знання* (розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на конкретних змаганнях; усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі змагальної діяльності та інші),
- *формувати мотивацію до рішучих дій* (формувати інтерес до занять фізичною культурою та змагальною діяльністю, спортивних традицій школи; отримувати приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення; прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі);
- *формувати волю до перемоги* (готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на змаганнях; прояв волі під час змагань з різних видів спорту; зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до організації спортивно-оздоровчої діяльності);
- *розвивати уміння проявляти рішучість під час змагань* (здатність

до рішучості у процесі змагальної діяльності; уміння реалізовувати поставлену мету та способи її досягнення; активна участь в різних видах змагань тощо);

- *проявляти самопідтримку та самозадоволення від особистих результатів* (самосхвалення у процесі організації та участі в змаганнях; самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі змагань; радість за себе в різних видах змагань та їх результатів тощо).

Ефективність виховання рішучості старшокласників засобами змагальної спортивно-оздоровчої діяльності була можлива за умов здійснення диференціації, розподілу навантаження учнів старшої школи, яке відповідає їхнім індивідуальним та віковим особливостям.

Таким чином, було доведено, що ефективність освітнього процесу щодо виховання рішучості старшокласників у процесі занять спортивно-ігрової діяльності залежить від впровадження та використання уміло дібраних педагогічних умов з урахуванням традицій школи, вікових аспектів учнів, наявної матеріально-технічної бази та інших чинників.

Формувальний етап експерименту був спрямований на з’ясування ефективності визначених педагогічних умов виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. Також, завданням даного етапу було встановлення динаміки змін у рівнях вихованості рішучості у старшокласників.

3.2. Методика виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою

Вивчення психолого-педагогічної літератури щодо проблематики виховання рішучості засобами спортивно-оздоровчої діяльності, ознайомлення з вивчення досвіду морально-вольового виховання

старшокласників в закладах загальної середньої освіти та аналіз педагогічної діяльності вчителів фізичної культури дозволили нам відокремити комплекс педагогічних умов виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою засобами спортивно-оздоровчої діяльності, створити виховні ситуації, що сприяли вихованню рішучості старшокласників.

Відповідно, було розроблено *методику виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою*, зміст якої полягає у використанні сукупності дієвого у контексті досліджуваного феномену, *змісту* (впровадження оновлених уроків з фізичної культури, використання видів спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі) та інше, *форм* (індивідуальні спортивно-оздоровчі вправи, групові та колективні фізичні (ігрові) вправи з елементами прояву рішучих дій) та *методів*, спрямованих на реалізацію наведених вище педагогічних умов (Масол, 2023с).

Метою розробленої методики є виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Освітній процес у сенсі виховання рішучості старшокласників було побудовано на основі таких *підходів*: особистісно-орієнтований, діяльнісний, проблемного навчання; та *принципів*: наочності, доступності, гармонійного розвитку, змагання, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, взаємозв'язку ігрової та неігрової діяльності, саморегуляції, системності, активності та динамічності.

Принцип **доступності** є базовим у процесі вихованні рішучості старшокласників на уроках фізичної культури. Під час використання даного принципу педагоги враховували рівні вихованості рішучості та фізичної підготовленості кожного учня. Відповідно, учителі фізичної культури давали учням 10-11-х класів завдання, які були посильними для даної вікової категорії з урахуванням індивідуальних особливостей кожного старшокласника.

Слід зазначити, що використання принципу **підтримки ігрової атмосфери** сприяло формуванню інтересу до занять фізичною культурою, нового змісту та видів спортивно-оздоровчої діяльності, спортивних традицій; стимулюванню емоційної складової у процесі виховання рішучості старшокласників засобами софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі); включенню учнів 10-11-х класів в ігровий процес, активній участі в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності.

Використання **принципу змагання** допомагало вихованню в старшокласників рішучості шляхом здорового суперництва у процесі змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі); спонукало до активної участі в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності, самостійної та командної взаємодії, індивідуальної та командної відповідальності за спортивний результат, прийняття виважених самостійних рішень у складних змагально-ігрових обставинах тощо.

Принцип активності та динамічності полягав в активній участі старшокласників в різних видах освітньої та спортивної діяльності; умінні реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення; готовності школярів до рішучості у процесі занять фізичною культурою. Це сприяло проявам кращих фізичних якостей та фізичної підготовленості; інтелектуальних зусиль у процесі змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі) та конкурсів; рішучої, вольової позиції кожного школяра.

Використання в освітньому процесі **принципу суб'єкт-суб'єктної взаємодії** передбачало визнання старшокласників як рівноправних партнерів освітнього процесу. Важливим у процесі організації спортивно-оздоровчої діяльності щодо виховання рішучості було: поважне й гідне ставлення до школярів, урахування думок й побажань учнів 10-11-х класів, спільна рівноправна взаємодія учителя фізичної культури з учнями старших класів – без моралізаторства тощо.

Методика виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою передбачає реалізацію чотирьох етапів з відповідними завданнями:

- *перший етап* спрямований на розширення знань про рішучість та розуміння необхідності виховання даної морально-вольової якості у процесі занять фізичною культурою та у повсякденному житті;
- *другий етап* акцентувався на розвитку мотиваційної сфери старшокласників, а саме: формування бажання займатися фізичною культурою та спортивно-оздоровчою роботою;
- *третій етап* полягає у напрацюванні здатності приймати (прояв) вольові рішення (рішучість, цілеспрямованість, сміливість, наполегливість, витримка) та умінні самостійно виконувати заплановану спортивно-оздоровчу діяльність;
- *четвертий етап* передбачав уміння старшокласниками здійснювати практичну спортивно-оздоровчу діяльність, проявляючи рішучість.

Також, методика виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою передбачала використання сукупності дієвих у контексті досліджуваного феномену:

- *змісту* (впровадження оновлених уроків з фізичної культури, рухливих ігор з елементами софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі), організація, проведення й участь у змішаних змаганнях та інший);
- *видів спортивно-оздоровчої діяльності* (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)), ігрова та змагальна діяльність з урахуванням інтересів учнів старших класів;

- *форм* (індивідуальні спортивно-оздоровчі вправи, групові та колективні фізичні (ігрові) вправи з елементами прояву рішучих дій);
- *методів* (інтерактивні лекції, інтелектуальні змагання, самоаналіз та самооцінювання, створення ситуації успіху, доступності, уподібнення, метод творчих завдань, переконання, схвалення, створення проблемних ситуацій, педагогічної вимоги, заохочення, змагання та інші) та *педагогічних умов* (підготовка вчителів фізичної культури до впровадження методики виховання рішучості старшокласників; впровадження педагогічно доцільного змісту, видів та методів виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою спортивно-оздоровчої спрямованості; організація змагальної діяльності з метою формування у старшокласників мотивації до занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі) (Масол, 2021b).

Відповідно до цього, у процесі спортивно-оздоровчої діяльності ми дотримувались вже визначених нами критеріїв та показників виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. За основу ми взяли п’ятиетапну схему сходження особистості запропоновану психологом І. Бехом (Бех, 2017).

Під час експериментальної роботи ми дотримувалися таких критеріїв (когнітивний «знання про рішучість», емоційно-ціннісний «бажання виявляти рішучість», довільного імпульсу «готовність до рішучості», діяльнісно-практичний «здатність до рішучості», самоціннісний «ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій») та показників виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Вирішення завдань виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою щодо *когнітивного критерію «знання про*

рішучість відбувалося через засвоєння старшокласниками знань про рішучість, як усвідомлене хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості; розуміння учнями важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури; усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою (Масол, 2021а).

Також педагоги намагалися дати необхідні знання та уявлення про: софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі; важливість дотримання безпечної поведінки на заняттях софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі, при умовах дотримання правил даних видів спортивно-оздоровчої діяльності; необхідність прояву морально-волових якостей під час фізкультурної та змагальної діяльності; важливість діяти на користь спортивної команди проявляючи рішучість, поважати суперників тощо.

Учні 10-11-х класів мали змогу зрозуміти, що саме рішучість є потрібною якістю для досягнення мети під час освітнього процесу, уроків фізичної культури, змагань тощо; отримати знання про те, що проявляючи рішучість, людина позбавляється власних страхів щодо виконання тієї чи іншої вправи, складних фізичних елементів; про важливість щоденної фізичної культури та виконання фізичних вправ за межами школи, в домашніх умовах. Для наочності та усвідомлення змісту виховання рішучості учням старшої школи були розроблені мультимедійні презентації на тему: «Морально-вольові якості та їх важливість у житті, фізичній культурі та спорті».

Вирішення завдань виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою щодо *емоційно-ціннісного критерію «Бажання виявляти рішучість»* відбувалося через формування в старшокласників інтересу до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти; приємного переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою;

прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі) (Масол, 2021а).

Зміст занять з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі був спрямований на виховання у старшокласників бажання систематично (свідомо) займатися спортивно-оздоровчою діяльністю. На відкриті уроки були запрошені відомі українські спортсмени, які своїм прикладом мотивували школярів до занять фізичною культурою. Уроки фізичної культури планувалися таким чином, щоб учні 10–11-х класів самостійно відпрацьовували практичні вміння та навички. Педагоги завжди враховували інтереси старшокласників, більшість залучених учасників освітнього процесу висловлювали зацікавленість в розробці та впроваджені в практику оновленого змісту та методики виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою. Також педагоги формували бажання відвідувати уроки фізичної культури через позитивні емоції, які проявляли старшокласники у процесі виконання нових модулів тощо.

На формувальному етапі дослідження була організована екскурсія до начальної бази «Софтбол» м. Пуща Водиця, де учні старшої школи відвідали тренування з софтболу. Також була організована зустріч з представниками федерації регбі України, під час якої тренери з безконтактного регбі проводили практичні заняття для учасників освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти № 35 м. Києва.

Для наочного показу одного із засобів спортивно-оздоровчої діяльності (гандбол), була організована поїздка до Київського спортивного ліцею інтернату де старшокласники мали можливість спостерігати за змаганнями з гандболу відомої команди «Спартак 2».

Вирішення завдань виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за допомогою *критерію довільного імпульсу «Готовність до рішучості»* відбувалося через формування готовності до

рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, прояву волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою, зосередженості на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі). Реалізація даного критерію сприяла прояву старшокласниками рішучості у практичній спортивно-оздоровчій діяльності. Учителями створювалися умови, за допомогою яких учні 10-11-х класів проявляли вольові та лідерські якості (подолати страх, але виконати вправу; бути капітаном спортивної команди; виступити в ролі учителя-тренера; брати відповідальність та ініціативність у суперечливих ігрових ситуаціях; уміння контролювати негативні емоції під час стресових ситуацій тощо).

Вирішення завдань виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за допомогою *діяльнісно-практичного критерію «Здатність до рішучості»* відбувалося через здатності старшокласників до рішучості у процесі занять фізичною культурою; систематичність відвідування занять з фізкультури й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення; активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі). Педагоги створювали умови, за яких учні 10-11-х класів демонстрували уміння самостійно проявляти свідому рішучість виконуючи доручення різної складності; свідомо брали участь у змаганнях з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі; виконували індивідуальні завдання, програми для покращення фізичної підготовленості; здійснювали саморегуляцію поведінки для досягнення цілі тощо.

Вирішення завдань виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за допомогою *самоціннісного критерію* «*Ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій»* відбувалося через навички самосхвалення у процесі виховання рішучості;

прояви самоповаги від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою; радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі). Педагоги створювали умови, за яких учні 10-11-х класів демонстрували уміння радіти власним та командним спортивним успіхам (отримували дипломи, грамоти, медалі, кубки та інші заохочувальні призи); отримували позитивні емоції від досягнення поставленої мети на різних етапах підготовки тощо.

Ефективність виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою полягала у злагоджених діях учителів фізичної культури та старшокласників (рис. 3.1).

Слід акцентувати увагу на важливості спільної освітньої роботи учителів фізичної культури, школярів та активних батьків у процесі виховання рішучості засобами спортивно-оздоровчої діяльності.

Рис. 3.1 Виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Уточнений зміст уроків фізичної культури щодо виховання рішучості старшокласників полягав в умілому використанні виховного потенціалу софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі.

Визначено наступний зміст спортивно-оздоровчої діяльності (рис. 3.2). А саме:

Софтбол:

- ознайомлення з історією гри; розвиток софтболу в Україні;
- аналіз важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на заняттях з софтболу;
- вивчення загальної характеристики гри, відмінності від бейсболу та у яких тактико-технічних діях необхідно проявляти рішучість;
- дотримання правил безпеки життєдіяльності під час занять софтболом (дотримання правил *Fair Play* – «чесної гри»);
- ознайомлення з основними видами та прийомами гри в софтбол та у яких ігрових діях слід проявляти рішучість та інші морально-вольові якості;
- напрацювання практичних навичок: вправи на розвиток швидкісних якостей, види подач «фаст-пітч» (швидка подача), «слоу-пітч» (повільна подача) і «модіфай-пітч» (середня подача);
- напрацювання морально-вольових якостей: вправи для розвитку витривалості, рішучості, самоконтролю під час занять софтболом;
- участь у змагальній діяльності, спрямованої на виховання рішучості та прояв вольових якостей; (ігри, турніри, змагання з софтболу)

Гандбол:

- ознайомлення з історією гри; розвиток гандболу в Україні;

- вивчення загальної характеристики гри, розучування гандболу та його елементів та у яких випадках проявляється рішучість;
- дотримання правил безпеки життєдіяльності під час занять гандболом (дотримання правил *Fair Play* – «чесної гри»);
- ознайомлення з основними видами та прийомами гри в гандбол та у яких ігрових діях необхідно проявляти рішучість;
- напрацювання практичних навичок: вправи на пересування, зупинки, ведення, передачі, кидки м'яча при зустрічному русі; вправи на розвиток сили, швидкість пересування, вихід з-під заслонів; готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети;
- напрацювання морально-вольових якостей: вправи для розвитку наполегливості, рішучості, самоконтролю під час занять гандболом; вправи на подолання страху (прояв рішучості) під час контактних дій у гандболі, взаємодія команди у нападі;
- участь у змагальній діяльності, спрямованої на виховання рішучості та прояв вольових якостей; (ігри, турніри, змагання з гандболу), здатність до рішучості у процесі занять гандболом.

Бадмінтон:

- ознайомлення з історією гри; розвитку українського бадмінтону;
- вивчення загальної характеристики гри та аналіз розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на заняттях з бадмінтону;
- дотримання правил безпеки життєдіяльності під час занять бадмінтоном (дотримання правил *Fair Play* – «чесної гри»);
- ознайомлення з основними тактико-технічними прийомами гри в бадмінтон та у яких діях необхідно проявляти рішучість;
- напрацювання практичних навичок: тримання (хватка) ракетки різними способами, подачі, удари, пересування, вправи з

воланами; вправи для розвитку вибухової сили; координації рухів та інші;

- напрацювання морально-вольових якостей: вправи для розвитку витривалості, сили, рішучості, самоконтролю;
- участь у змагальній діяльності, спрямованої на виховання рішучості та прояв вольових якостей; (ігри, турніри, змагання з бадмінтону)

Безконтактне регбі (Тег-регбі):

- ознайомлення з історією виникнення гри, започаткування регбійного спорту в Україні; видами сучасного регбі;
- ознайомлення зі специфікою гри, вивчення загальної характеристики гри та важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на заняттях;
- дотримання правил безпеки життєдіяльності під час занять безконтактним регбі (Тег-регбі) (дотримання правил *Fair Play* – «чесної гри»);
- вивчення основних елементів безконтактного регбі та у яких випадках слід проявляти рішучість;
- напрацювання практичних навичок: стійка гравця, утримання, передача, прийом м’яча, пас, довга / коротка передача, гра в пас на місці та в русі, комбінації, відпрацювання підбору та приземлення м’яча, уміння долати труднощі й проявляти волю;
- напрацювання морально-вольових якостей: вправи на командну взаємодію у тактичних діях, прояв рішучості під час змагань з Тег-регбі;
- участь у змагальній діяльності, спрямованої на виховання рішучості та прояв вольових якостей; (естафети на, турніри, змагання з Тег-регбі).

Рис. 3.2. Види спортивно-оздоровчої діяльність старшокласників щодо виховання рішучості

Добір даних видів спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі (Тег-регбі)) зумовлений інтересами й зацікавленістю учнів 10-11-х класів; потребою залучення старшокласників до фізкультурної діяльності, яка максимально дієва щодо виховання рішучості як морально-вольової якості, стимулює до свідомих рішучих дій, сприяє самоствердженню, умінню самостійно долати страхи.

Також сукупність обраних видів спортивно-оздоровчої діяльності сприяли прояву волі під час виховання рішучості; формуванню в старшокласників готовності до рішучості у процесі реалізації поставленої мети; прояву самозадоволення, самосхвалення, самоповаги у процесі виховання рішучості.

Отже, за такого цілеспрямованого підходу освітній процес для учасників освітнього процесу експериментальних груп набував особистісно-орієнтованого змісту тощо. Акцентуємо увагу, що впровадження софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі) сприяло підвищенню рівнів вихованості рішучості старшокласників.

Ефективність виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою спортивно-оздоровчої спрямованості була зумовлена використанням учителями дієвих методів.

Ефективним методом виховання рішучості старшокласників засобами спортивно-оздоровчої діяльності у процесі занять фізичною культурою став метод **доручення.** Учасники освітнього процесу мали можливість самостійно і командно виконувати завдання, які були спрямовані на розширення знань про рішучість, розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури. У процесі освітньої діяльності вчителі фізичної культури приділяли значну увагу індивідуальним та віковим особливостям старшокласників; направляли учнів на позитивні вчинки та дії; сприяли прояву вольових якостей та здатності до рішучості у процесі виконання

доручення. Даний метод відповідав можливостям старшокласників, під час яких здобувачі освіти могли усвідомити важливість та значення отриманого доручення та дозволив конкретизувати обов'язки перед колективом, спонукати до прояву рішучості як морально-вольової якості.

Одним з дієвих методів виховання рішучості старшокласників був метод **створення виховних ситуацій,** який полягав в якісній організації занять з фізичної культури. Вчителі фізичної культури добирали виховні ситуації, які були потужними стимулами у вихованні рішучості старшокласників. Тому педагоги дотримувалися таких чинників:

- оцінка та аналіз створеної виховної ситуації під час спортивно-оздоровчої діяльності;
- формування в учнів старшої школи уміння контролювати власну поведінку у процесі занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі (Тег-регбі);
- створення нової цілеспрямованої ситуації або ситуації, яка виникла безпосередньо (спонтанно) на уроці фізичної культури;
- ведення відкритого діалогу з учнями 10-11-х класів та демонстрація прикладів поведінки у вирішенні конфліктних, суперечливих ситуації, які часто виникають у процесі проведення спортивної, змагальної діяльності;
- підбиття підсумків у вирішенні виховних ситуації в освітньому процесі тощо.

Метод створення виховних ситуацій на уроках фізичної культури сприяв залученню старшокласників до цікавої, нової спортивно-оздоровчої діяльності, зміцненню віри у власні сили. Під час використання даного методу організовувались різноманітні конкурси та естафети, які викликали в старшокласників зацікавленість та бажання відвідувати уроки фізичної

культури, брати участь у змаганнях з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі).

Очевидні переваги засвідчує використання методу **переконання,** як інструмент виховання рішучості старшокласників, метою якого є формування позитивних морально-вольових якостей у процесі спортивно-оздоровчої діяльності. Педагоги за допомогою даного методу спонукали старшокласників до прояву волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою; здатності до рішучих дій у процесі занять з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі); активної участі в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності. Дієвість методу переконання залежала від урахування учителями інтересів та приємних переживань учнів 10-11-х класів у процесі фізкультурної діяльності. Педагоги також мали змогу акцентовано донести старшокласникам потрібні знання про необхідність виховання рішучості, дієвість та важливість кожного із видів спортивно-оздоровчої діяльності та інше.

Метод особистого **прикладу** був доступним та зрозумілим для старшокласників та позитивно впливав на їх свідомість. Застосовуючи метод прикладу, вчителі фізичної культури наводили як позитивні приклади, так і негативні, що допомагало учням приймати виважені рішення на уроках фізичної культури. Позитивні та наочні приклади рішучих дій стимулювали старшокласників наслідувати учителів й самостійно виконувати фізичні вправи, проявляючи вольові якості.

Змагання як метод виховання особистості, був спрямований на забезпечення умов для виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, формування морально-вольових якостей шляхом здорового суперництва у процесі спортивно-оздоровчої діяльності. Даний метод дав можливість старшокласникам проявити здатність до рішучості, лідерські якості, бажання досягти мети, активність у різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне

регбі), переживання радості за себе та спортивну команду. Вміле використання методу змагання дозволило нам створити сприятливі умови на уроках фізичної культури, які стимулювали старшокласників проявляти під час виконання фізичних вправ рішучість, самоствердження, віру в себе, позитивні емоції тощо. Педагогами у процесі змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі) створювалися умови гарантованої перемоги, здійснювався індивідуальний та диференційований підхід до кожного старшокласника.

Метод **заохочення** як спосіб педагогічного впливу, закріплював позитивні вміння та навички учнів старших класів, сприяв прояву рішучості, впевненості у собі, наполегливості, викликав додатковий інтерес до спортивно-оздоровчої діяльності та зміцнював рівень відповідальність старшокласників на уроках фізичної культури. Під час організації занять з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі) нами використовувалися такі заохочення як: приклади відомих спортсменів, українських воїнів, які проявляють рішучість для досягнення мети; похвала та подяка; вручення дипломів, грамот, цінних подарунків. Даний метод дозволив вчителям фізичної культури визначити моральну спрямованість старшокласників, проаналізувати реакцію учасників освітнього процесу на заохочення, їхнє ставлення до занять, зрозуміти справжні мотиви діяльності й спрямованості школярів.

Метод **створення ситуації успіху** підтвердив свою ефективність, адже під час занять з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі) та іншої спортивної діяльності учителями фізичної культури були створенні передумови де кожен учасник освітнього процесу мав можливість перемагаючи у змаганнях, відчути віру у власні сили, радість за себе від досягнення мети, самозадоволення, самоповагу та самосхвалення у процесі виховання рішучості.

Метод **педагогічної вимоги** сприяв прояву старшокласниками вольової готовності до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури; формуванню уміння зосередитись на єдиній меті та способах її досягнення, долучитися до процесу виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Дієвим під час виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою був метод **створення проблемних ситуацій**, який спонукав старшокласників до ініціативності, самостійного подолання труднощів без допомоги дорослих, прояву волі та рішучих дій, вирішення створеної проблемної ситуації, концентруючись на основній меті, відповідальності за спортивну команду тощо. Тому педагогами створювали посильні ситуації, що давало змогу учням експериментальних класів відчути самозадоволення, самоповагу та самосхвалення у процесі виховання рішучості, радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Таким чином, запропонована методика дала змогу педагогам здійснювати потужні виховні впливи на учнів 10-11-х класів, використовуючи широкий потенціал таких видів спорту як софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі, залучати батьків до організації змагань, бути активними учасниками освітнього процесу, бути уболівальниками тощо. За допомогою використання сукупності різних видів спорту (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі) у поєднанні з традиційною програмою фізичної культури педагоги мали можливість привчати старшокласників до обміркованих рішучих дій, прояву волі, виконання існуючих правил; формувати в здобувачів освіти звичку ведення здорового способу життя, стійку потребу займатися спортивно-оздоровчою та фізкультурно-масовою діяльністю; покращувати фізичну підготовленість, розвивати фізичні якості;

формувати бажання досягати мети через прояв рішучих дій, вчинків у процесі занять фізичною культурою.

3.3 Аналіз результатів дослідження рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою

Порівняльний аналіз результатів дослідження на формувальному етапі експерименту був спрямований на з'ясування ефективності методики та визначених педагогічних умов виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. Разом з тим, завданням даного етапу було встановлення динаміки змін у рівнях вихованості рішучості старшокласників у процесі експериментальної роботи.

Оцінювання змін у рівнях вихованості рішучості старшокласників (високий, середній, низький) відбувалося за допомогою визначених нами критеріїв та показників за п'ятиетапною компонентною моделлю сходження особистості за І. Бехом.

По завершенню формувального експерименту було проведено контрольний зріз. Оцінювання результативності розробленої методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою здійснювалось за тим же діагностичним інструментарієм, що і на констатувальному етапі.

Узагальнені результати рівнів вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою у експериментальній групі на кінець експерименту представлено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою у експериментальній групі на кінець експерименту

Рівні	Високий		Середній		Низький	
Показники	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Когнітивний критерій						

Продовження табл. 3.1

Знання рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості	23,0	16,8	76,0	55,5	38,0	27,7
Розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури.	26,0	19,0	75,0	54,7	36,0	26,3
Усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою.	26,0	19,0	82,0	59,9	29,0	21,2
Емоційно-ціннісний критерій						
Інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти.	31,0	22,6	72,0	52,6	34,0	24,8
Приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою.	32,0	23,4	76,0	55,5	29,0	21,2
Прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)	29,0	21,2	73,0	53,3	35,0	25,5
Критерій довільного імпульсу						
Готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури.	25,0	18,2	76,0	55,5	36,0	26,3
Прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою.	23,0	16,8	79,0	57,7	35,0	25,5
Зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)	22,0	16,1	75,0	54,7	40,0	29,2
Діяльнісно-практичний критерій						
Здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою.	33,0	24,1	70,0	51,1	34,0	24,8
Систематичність занять фізкультурною діяльністю й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення.	34,0	24,8	72,0	52,6	31,0	22,6

Продовження табл. 3.1

Активна участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).	32,3	23,6	70,3	51,3	34,3	25,1
Самоціннісний критерій						
Самозадоволення та самосхвалення у процесі виховання рішучості.	23,0	16,8	73,0	53,3	41,0	29,9
Самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою.	25,0	18,2	78,0	56,9	34,0	24,8
Радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).	24,3	17,8	74,7	54,5	38,0	27,7

Узагальнені результати рівнів вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою у контрольній групі на кінець експерименту представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою у контрольній групі на кінець експерименту

Рівні	Високий		Середній		Низький	
Показники	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Когнітивний критерій						
Знання рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості	16,0	11,9	56,0	41,8	62,0	46,3
Розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури.	20,0	14,9	55,0	41,0	59,0	44,0
Усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою.	21,0	15,7	61,0	45,5	52,0	38,8
Емоційно-ціннісний критерій						
Інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти.	18,0	13,4	55,0	41,0	61,0	45,5

Продовження табл. 3.2

Приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою.	24,0	17,9	50,0	37,3	60,0	44,8
Прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)	19,0	14,2	55,0	41,0	60,0	44,8
Критерій довільного імпульсу						
Готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури.	18,0	13,4	55,0	41,0	61,0	45,5
Прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою.	16,0	11,9	59,0	44,0	59,0	44,0
Зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)	16,0	11,9	54,0	40,3	64,0	47,8
Діяльнісно-практичний критерій						
Здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою.	24,0	17,9	51,0	38,1	59,0	44,0
Систематичність занять фізкультурною діяльністю й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення.	22,0	16,4	50,0	37,3	62,0	46,3
Активна участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).	23,0	17,2	57,0	42,5	54,0	40,3
Самоціннісний критерій						
Самозадоволення та самосхвалення у процесі виховання рішучості.	16,0	11,9	53,0	39,6	65,0	48,5
Самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою.	15,0	11,2	53,0	39,6	66,0	49,3
Радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).	18,0	13,4	56,0	41,8	60,0	44,8

Графічну інтерпретацію рівнів вихованості рішучості старшокласників у експериментальній та контрольній групах на кінець експерименту представлено на рис. 3.3 і 3.4 відповідно.

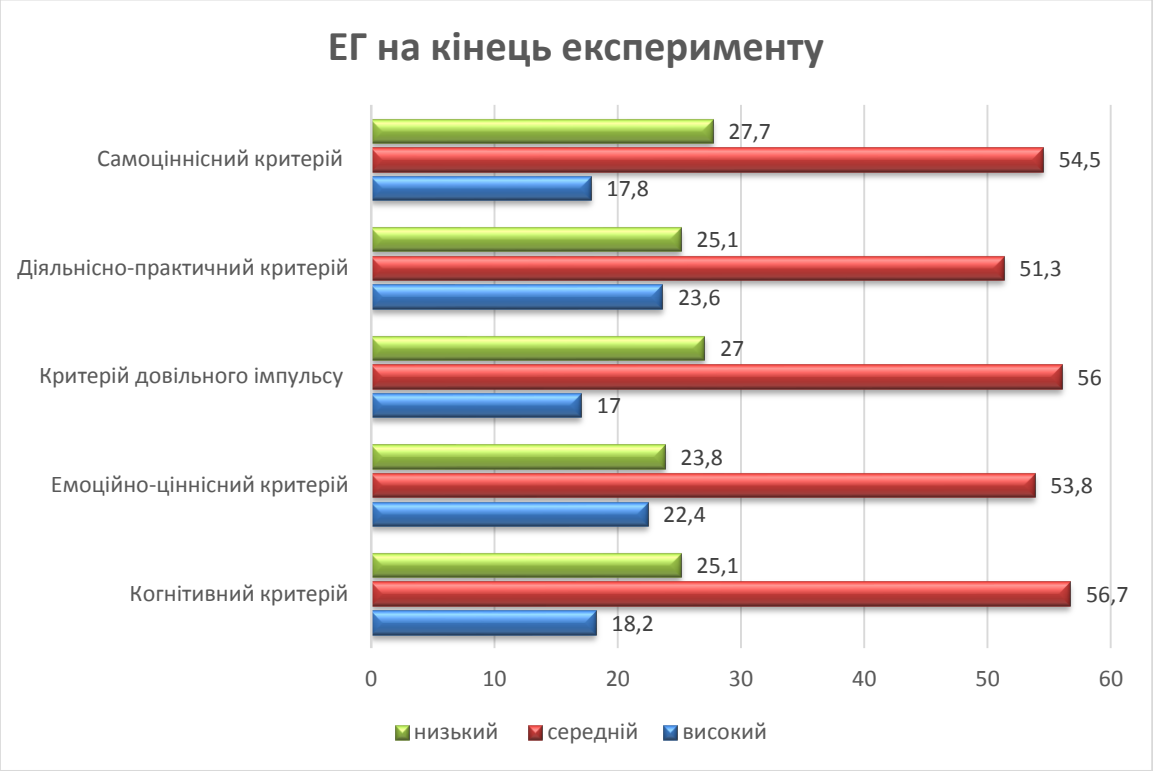

Рис. 3.3. Діаграма рівнів вихованості рішучості старшокласників у експериментальній групі на кінець експерименту, %

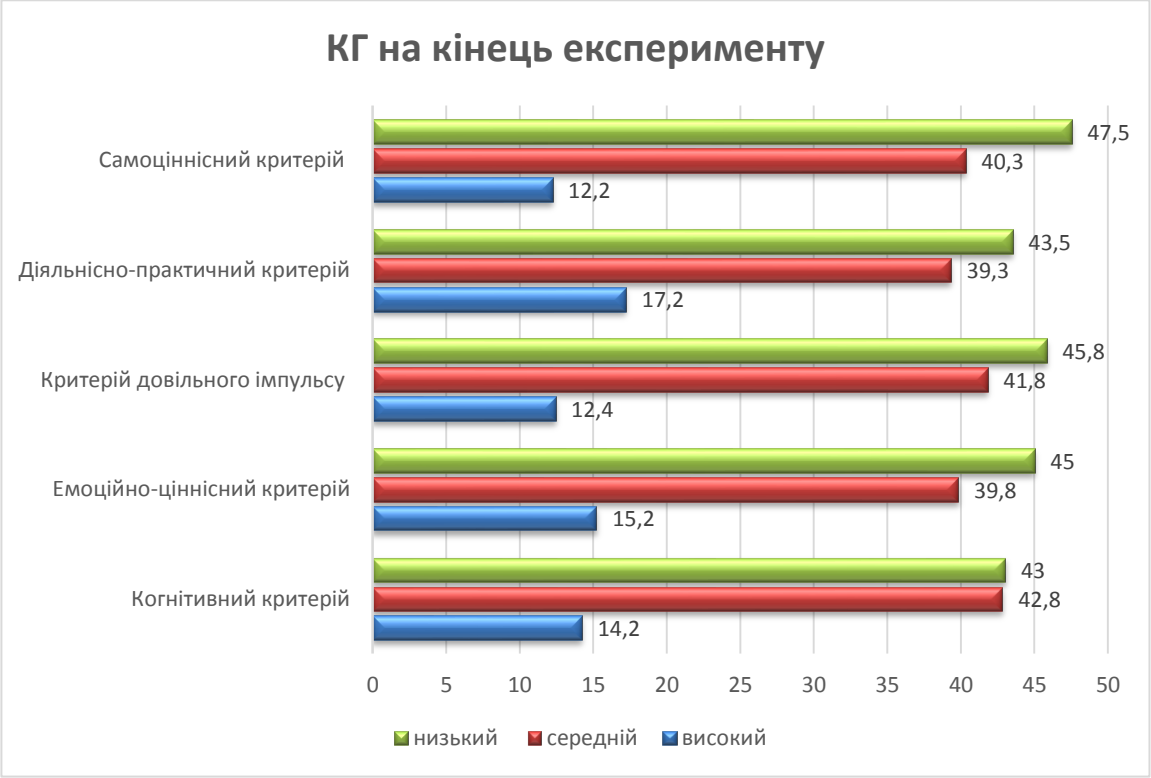

Рис. 3.4. Діаграма рівнів вихованості рішучості старшокласників у контрольній групі на кінець експерименту, %

За результатами дослідження за критеріями (когнітивним «Знання про рішучість», емоційно-ціннісним «Бажання виявляти рішучість», довільного імпульсу «Готовність до рішучості», діяльнісно-практичним «Здатність до рішучості», самоціннісним «Ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій») та їх показниками щодо вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою було визначено рівні вихованості рішучості досліджуваних респондентів.

Зміни щодо когнітивного критерію *«Знання про рішучість»* визначалися через аналіз змін у показниках (знання рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості; розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури; усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою). Визначення відбувалося за допомогою методів анкетування, метод незавершених речень, бесіди, опитування та онлайн-опитування, диспути, психологічні тестування та інших.

Динаміку вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою у експериментальній та контрольній групі за когнітивним критерієм «Знання про рішучість» подано у таблиці 3.3. (табл. 3.3).

Перевірка рівнів вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за показником *«знання рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості»* засвідчує, що високий рівень вихованості у респондентів ЕГ зріс з 8,8 % до 16,8 %; середній рівень у школярів ЕГ також зріс з 37,9% до 55,5%; відповідно низький рівень в старшокласників ЕГ зменшився з 53,3 % до 27,7 %.

Таблиця 3.3

Динаміка кількісних показників вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за когнітивним критерієм «Знання про рішучість», %

Показники	групи	Рівні вихованості								
		Високий		Динаміка	Середній		Динаміка	Низький		Динаміка
		До	Після		До	Після		До	Після	
1.1.	Е	8,8	16,8	8,0	37,9	55,5	17,6	53,3	27,7	-25,6
	К	9,7	11,9	2,2	38,8	41,8	3,0	51,5	46,3	-5,2
1.2.	Е	12,4	19	6,6	39,4	54,7	15,3	48,2	26,3	-21,9
	К	11,9	14,9	3,0	38,8	41,1	2,3	49,3	44	-5,3
1.3.	Е	11,7	19	7,3	40,9	59,8	18,9	47,4	21,2	-26,2
	К	14,2	15,7	1,5	43,3	45,5	2,2	42,5	38,8	-3,7
середнє	Е	11	18,2	7,2	39,4	56,7	17,3	49,6	25,1	-24,5
	К	11,9	14,2	2,3	40,3	42,8	2,5	47,8	43	-4,8

Примітка

1.1. Знання рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості

1.2. Розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури.

1.3. Усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою.

Слід зазначити, що респонденти ЕГ порівняно з початком наукового дослідження, проявили значно кращі знання про рішучість; розуміли, що рішучість це морально-вольова якість, яка характеризується вчасним, свідомим прийняттям рішенням, усвідомленим хотіння; продемонстрували усвідомлення важливості рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності та у житті людини у цілому. Старшокласники із високим рівнем вихованості даного показника відмічали, що рішучість є необхідною морально-вольовою якістю для досягнення мети кожного успішного

школяра, людини. Також учні 10-11-х класів аналізували наведені аргументи, демонстрували творчий підхід у дискусійних питаннях, проявляли критичне мислення тощо.

В старшокласників КГ високий рівень вихованості показника «знання рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості» наприкінці дослідження зафіксували у 11,9%; середній рівень – 41,8%; низький рівень – 46,3 %. Одержані результати свідчать, що зміни є незначними, тобто учні КГ мали практично ті ж знання про рішучість як і на початку дослідження.

Також наприкінці експерименту було виявлено в КГ та ЕГ рівні вихованості когнітивного критерію «Знання про рішучість» за показником *«Розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури».*

У респондентів ЕГ значно поглибилось розуміння про важливість бути рішучої особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, а саме: високий рівень вихованості в старшокласників ЕГ збільшився з 12,4 % до 19 %; середній рівень зріс з 39,4 % до 54,7 %; низький рівень зменшився з 48,2 % до 26,3 %. Респонденти ЕГ порівняно з початком експерименту продемонстрували більш поглиблене розуміння рішучості у процесі досягнення встановленої цілі під час занять з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі) та уроків фізичної культури. Старшокласники із високим рівнем вихованості даного показника відмічали про необхідність формувати рішучість як морально-вольову якість та бути рішучим; наводили приклади рішучих дій у противагу нерішучих з власного життєвого досвіду. Також учасники освітнього процесу брали активну участь у обговореннях, дискутували, наводили обґрунтовані аргументи тощо.

В здобувачів освіти КГ рівні вихованості рішучості за показником *«розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у*

процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури» відбулися несуттєві зміни в порівнянні із початковими даними, а саме: високий рівень у респондентів КГ зріс з 11,9 % до 14,9 %; середній зріс з 38,8 % до 41,1 %; низький рівень несуттєво зменшився з 49,3 % до 44 %.

Результати діагностування за третім показником *«Усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою»* засвідчили, що високий рівень у респондентів зріс з 11,7% до 19 %; середній рівень зріс з 40,9% до 59,8%; низький рівень зменшився з 47,4 % до 21,2%. Акцентуємо увагу, що учні 10-11-х класів ЕГ порівняно з початком експерименту, продемонстрували значно краще розуміння запропонованої методики щодо виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою та усвідомленість важливості рішучості як підґрунтя приємних переживань. Старшокласники із високим рівнем вихованості даного показника відмічали, що рішучість – це не лише підґрунтя приємних переживань, але й якість, яка необхідна у професійній та спортивній діяльності, майбутнім захисникам України; здобувачі освіти наводили приклади рішучих дій відомих спортсменів, військових тощо.

Діагностика рівнів вихованості рішучості КГ за показником *«Усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою»* засвідчила, що високий рівень у старшокласників зріс з 14,2 % до 15,7 %; середній зріс з 43,3% до 45,5 %; низький зменшився з 42,5% до 38,8%. Зафіксовані дані свідчать про незначні зміни у рівнях вихованості.

Результати дослідження щодо виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за показниками когнітивного критерію *«Знання про рішучість»,* після експерименту підтверджують, що рівні вихованості рішучості за цими показниками в ЕГ мають значні зрушення.

Загалом, аналіз когнітивного критерію «Знання про рішучість» за рівнями прояву вихованості рішучості учнів 10–11-х класів дозволив

встановити наступні зміни: високий рівень появу вихованості рішучості старшокласників ЕГ зріс з 11,0% до 18,2% (+7,2%); середній рівень учасників освітнього процесу ЕГ зріс з 39,4% до 56,7% (+17,3%); низький рівень зменшився з 49,6% до 25,1% (-24,5%). Дані порівняння результатів експерименту у контрольній групі свідчать про незначні зміни.

Узагальнені дані порівняння результатів експерименту *за емоційно-ціннісним критерієм «Бажання виявляти рішучість»* представлено у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Динаміка кількісних показників вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за емоційно-ціннісним «Бажання виявляти рішучість» критерієм, %

Показники	Групи	Рівні вихованості								
		Високий		Динаміка	Середній		Динаміка	Низький		Динаміка
		До	Після		До	Після		До	Після	
2.1.	Е	12,4	22,6	10,2	40,2	52,6	12,4	47,4	24,8	-22,6
	К	11,2	13,4	2,2	38,1	41,1	3,0	50,7	45,5	-5,2
2.2.	Е	14,6	23,3	8,7	34,3	55,5	21,2	51,1	21,2	-29,9
	К	14,2	17,9	3,7	33,6	37,3	3,7	52,2	44,8	-7,4
2.3.	Е	10,2	21,2	11,0	39,4	53,3	13,9	50,4	25,5	-24,9
	К	11,9	14,2	2,3	38,1	41	2,9	50	44,8	-5,2
середнє	Е	12,4	22,4	10,0	38	53,8	15,8	49,6	23,8	-25,8
	К	12,4	15,2	2,8	36,6	39,8	3,2	51	45	-6,0

Примітка

2.1. Інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти.

2.2. Приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою.

2.3. Прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)

Перевірка рівнів вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою за показником *«Інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти»* засвідчує, що високий рівень вихованості у респондентів ЕГ зріс з 12,4 % до 22,6 %; середній рівень – з 40,2 % до 52,6 %; низький рівень вихованості даного показника зменшився з 47,4 % до 24,8 %. Важливо, що учні 10-11-х класів ЕГ порівняно з початком експерименту активніше проявляли інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти; з ентузіазмом відвідували заняття з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі).

Результати діагностування за показником *«Інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти»* в КГ засвідчили що, високий рівень зріс у старшокласників з 11,2 % до 13,4 %; середній рівень – з 38,1 % до 41,1 %; відповідно низький рівень зменшився з 50,7 % до 45,5 %.

Позитивні зміни відбулися за показником *«Приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою»*. У старшокласників ЕГ високий рівень зріс з 14,6 % до 23,3 %; середній рівень зріс з 34,3,7 % до 55,5 %. Зменшилась кількість респондентів з низьким рівнем, а саме з 51,1 % до 21,2 %. Результатом таких змін стали прояви позитивних емоцій від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою; учні з бажанням відвідували заняття з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі).

Натомість, за результатами діагностування даного показника у КГ з’ясовано, що в старшокласників відбулись незначні зміни у вихованості рішучості, а саме: високий рівень зріс з 14,2 % до 17,9 %; середній рівень – з 33,6% до 37,3 %; низький рівень зменшився з 52,2 % до 44,8 %.

Завдяки ґрунтовному аналізу одержаних результатів дослідження щодо вихованості рішучості за показником *«Прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)»* встановлено, що високий рівень у старшокласників ЕГ зріс з 10,2 % до 21,2 %; середній рівень зріс з 39,4 % до 53,3 %; низький зменшився з 50,4% до 25,5 %. Учні 10-11-х класів ЕГ порівняно з початком експерименту проявляли прагнення до досягнення мети та успіхів під час уроків фізичної культури та змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі); з бажанням відвідувати уроки фізичної культури та брали активну участь в організації та проведенні спортивно-оздоровчої діяльності.

В старшокласників КГ відбулись незначні зміни у вихованості рішучості за зазначеним показником.

Таким чином, динаміка рівнів прояву вихованості рішучості за усіма показниками *критерію «Бажання виявляти рішучість»* у старшокласників експериментальної групи є наступною: високий рівень появу вихованості рішучості учнів 10–11-х класів ЕГ зріс з 12,4% до 22,4% (+10,0%); середній рівень учасників освітнього процесу ЕГ зріс з 38,0% до 53,8% (+15,8%); низький рівень в ЕГ значно зменшився – з 49,6% до 23,8 (-25,8%). Дані порівняння результатів експерименту у контрольній групі щодо даного критерію свідчать про незначні зміни тощо. Такі показники є свідченням слабкої динаміки змін у КГ через відсутність оновленого змісту, форм і методів на уроках фізичної культури.

Узагальнені дані порівняння результатів експерименту за *критерієм довільного імпульсу «Готовність до рішучості»* представлено у таблиці 3.5.

Позитивним свідченням дієвості запропонованої методики є динаміка рівнів прояву вихованості рішучості за *показником «Готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної*

культури» у старшокласників ЕГ: високий рівень зріс з 9,5% до 18,2 %; середній рівень зріс з 40,1 % до 55,5%; низький рівень зменшився з 50,4% до 26,3%. Учні 10-11-х класів ЕГ порівняно з початком експерименту значно краще проявляли вольові якості під час занять фізичною культурою, були готові до прояву рішучих дій у процесі реалізації поставленої мети; проявляли готовність до рішучості у процесі занять та змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі). Динаміка змін у старшокласників КГ є незначною.

Таблиця 3.5

Динаміка кількісних показників вихованості рішучості старшокласників за критерієм довільного імпульсу «Готовність до рішучості», %

Показники	Групи	Рівні вихованості								
		Високий		Динаміка	Середній		Динаміка	Низький		Динаміка
		До	Після		До	Після		До	Після	
3.1.	Е	9,5	18,2	8,7	40,1	55,5	15,4	50,4	26,3	-24,1
	К	11,2	13,4	2,2	38,8	41,1	2,3	50	45,5	-4,5
3.2.	Е	11,7	16,8	5,1	41,6	57,7	16,1	46,7	25,5	-21,2
	К	10,5	12	1,5	41	44	3,0	48,5	44	-4,5
3.3.	Е	10,9	16,1	5,2	40,2	54,7	14,5	48,9	29,2	-19,7
	К	10,4	11,9	1,5	38,1	40,3	2,2	51,5	47,8	-3,7
середнє	Е	10,7	17	6,3	40,6	56	15,4	48,7	27	-21,7
	К	10,7	12,4	1,7	39,3	41,8	2,5	50	45,8	-4,2

Примітка.

Показники критерію довільного імпульсу «Готовність до рішучості»:

3.1. Готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури.

3.2. Прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою.

3.3. Зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

За результатами діагностування за *показником «Прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою»* встановлено, що у старшокласників ЕГ високий рівень зріс з 11,7% до 16,8%; середній рівень зріс з 41,6% до 57,7%; низький рівень зменшився з 46,7 до 25,5%. Учні 10-11-х класів ЕГ порівняно з початком експерименту з бажанням проявляли волю до перемоги; значно краще проявляли рішучість під час занять фізичною культурою та змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі).

В старшокласників КГ показники лишилися в межах констатувального етапу експерименту, що представлено таблиці 3.5.

Тенденції до зростання виявилися за *показником «Зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)»*. У старшокласників ЕГ високий рівень зріс з 10,9% до 16,1%; середній рівень зріс з 40,2% до 54,7%; низький рівень зменшився з 48,9% до 29,2%. Учні 10-11-х класів ЕГ порівняно з початком експерименту проявляли уважність та зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення; проявляли витримку, наполегливість й інші вольові якості під час занять фізичною культурою та змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі).

Отже, середні показники рівнів прояву вихованості рішучості *за критерієм довільного імпульсу «Готовність до рішучості»* у старшокласників експериментальної групи значно покращилися, натомість зміни в здобувачів освіти контрольної групи є незначними, а саме: відбулося збільшення високого рівня з 10,7% до 17,0% (+6,3%) у ЕГ та з 10,7% до 12,4% (+1,7%) у КГ; зростання кількості учнів 10–11-х класів, які проявили середній рівень з 40,6% до 56,0% (+15,4%) у ЕГ та з 39,3% до 41,8% (+2,5%)

у КГ. Також відбулося зменшення проявів низького рівня з 48,7% до 27,0% (-21,7%) у ЕГ та з 50,0% до 45,8% (-4,2%) у КГ.

Узагальнені дані порівняння результатів експерименту за *діяльнісно-практичним критерієм «Здатність до рішучості»* представлено у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Динаміка кількісних показників вихованості рішучості старшокласників за діяльнісно-практичним критерієм «Здатність до рішучості», %

Показники	групи	Рівні вихованості								
		Високий		Динаміка	Середній		Динаміка	Низький		Динаміка
		До	Після		До	Після		До	Після	
4.1.	Е	15,3	24,1	8,8	38,7	51,1	12,4	46	24,8	-21,2
	К	16,4	17,9	1,5	35,8	38,1	2,3	47,8	44	-3,8
4.2.	Е	16,8	21,9	5,1	36,5	50,4	13,9	46,7	27,7	-19,0
	К	14,9	16,4	1,5	35,8	37,3	1,5	49,3	46,3	-3,0
4.3.	Е	14,6	24,8	10,2	39,4	52,6	13,2	46	22,6	-23,4
	К	14,9	17,2	2,3	39,6	42,5	2,9	45,5	40,3	-5,2
Середнє	Е	15,6	23,6	8,0	38,2	51,3	13,1	46,2	25,1	-21,1
	К	15,4	17,2	1,8	37,1	39,3	2,2	47,5	43,5	-4,0

Примітка.

Показники діяльнісно-практичного критерію:

4.1. Здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою.

4.2. Систематичність занять фізкультурною діяльністю й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення.

4.3. Активна участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Рівні вихованості рішучості старшокласників за діяльнісно-практичним критерієм визначалися через аналіз змін показника *«Здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою»*. Отримані дані дозволили виявити

позитивну динаміку в учнів 10–11-х класів ЕГ, а саме: високий рівень зріс з 15,3% до 24,1 %; середній рівень зріс з середній рівень зріс з 38,7 % до 51,1%; низький рівень зменшився з 46% до 24,8% відповідно. Старшокласники ЕГ порівняно з початком експерименту значно краще проявляли здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою; проявляли рішучі дії у процесі занять та змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі).

Аналіз показника *«Систематичність занять фізкультурною діяльністю й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення»* засвідчує позитивні зрушення: у старшокласників ЕГ високий рівень зріс з 16,8% до 21,9%; середній рівень зріс з 36,5% до 50,4%; низький рівень зменшився з 46,7% до 27,7%. Учні 10-11-х класів ЕГ порівняно з початком експерименту з систематично з бажанням відвідували заняття з фізичної культури, успішно намагалися реалізовувати поставлену вчителем мету; проявляли рішучість під час занять фізичною культурою та змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі).

Аналіз *показника «Активна участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)»* дозволяє зафіксувати наступні зміни: високий рівень появу вихованості рішучості учнів старших класів ЕГ зріс з 14,6% до 24,8%; середній рівень зріс з 39,4% до 52,6%; низький рівень зменшився з 46% до 22,6%. Учні 10-11-х класів ЕГ порівняно з початком експерименту проявляли активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності, були ініціативними, рішучими, проявляли витримку та наполегливість; брали активну участь в організації та проведенні (були активними учасниками) змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі).

Загалом, середні показники динаміки рівнів прояву вихованості рішучості за показниками *діяльнісно-практичного критерію «Здатність до рішучості»* у старшокласників експериментальної групи є наступною:

високий рівень прояву вихованості рішучості учнів 10–11-х класів ЕГ зріс з 15,6% до 23,6% (+8,0%); середній рівень здобувачів освіти ЕГ зріс з 38,2% до 51,3% (+13,1%); низький рівень в ЕГ зменшився з 46,2% до 25,1 (-21,1%). Відповідні показники старшокласників контрольної групи практично не змінились з початковими даними.

Динаміку вихованості рішучості старшокласників за *самоціннісним критерієм «Ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій»* у експериментальній та контрольній групі представлено у таблиці 3.7.

За результатами дослідження показника «*Самозадоволення та самосхвалення у процесі виховання рішучості»* можемо прослідкувати позитивні тенденції у поглядах та поведінці старшокласників. Зокрема, у ЕК високий рівень продемонстрували 18,2% (8,8% на констатувальному етапі); середній рівень зріс з 38,6% до 53,3%; низький зменшився з 52,6% до 28,5%.

Спостереження та аналіз поведінки учнів на уроках фізичної культури засвідчили, що старшокласники активно проявляють позитивні емоції в результаті досягнення поставленої мети, володіють стратегіями самопідтримки.

За показником «*Самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою»* спостерігалася наступна динаміка: на 6,6,% зросла кількість респондентів ЕГ, віднесених до високого рівня (з 10,2% до 16,8%); на 16,1% збільшилися показники середнього рівня (з 37,2% до 53,3%). Завдяки такому перерозподілу на 22,7% зменшилася кількість учнів з низьким рівнем (з 52,6% до 29,9%). Такий перерозподіл засвідчує ефективність запропонованих форм та методів роботи на уроках фізичної культури. Старшокласники у більшості випадків проявили усвідомлене ставлення до вибору способів досягнення поставлених завдань, зрозуміли причинно-наслідкові зв’язки між досягненням результатів, докладеними зусиллями та почуттям самоповаги.

Таблиця 3.7

Динаміка кількісних показників вихованості рішучості старшокласників за самоціннісним критерієм, %

Показники	групи	Рівні вихованості								
		Високий		Динаміка	Середній		Динаміка	Низький		Динаміка
		До	Після		До	Після		До	Після	
5.1.	Е	8,8	18,2	9,4	38,6	53,3	14,7	52,6	28,5	-24,1
	К	9,7	11,9	2,2	37,3	39,6	2,3	53	48,5	-4,5
5.2.	Е	10,2	16,8	6,6	37,2	53,3	16,1	52,6	29,9	-22,7
	К	9	11,2	2,2	37,3	39,5	2,2	53,7	49,3	-4,4
5.3.	Е	11,7	18,3	6,6	40,9	56,9	16,0	47,4	24,8	-22,6
	К	12,7	13,4	0,7	40,3	41,8	1,5	47	44,8	-2,2
Середнє	Е	10,2	17,8	7,6	38,9	54,5	15,6	50,9	27,7	-23,2
	К	10,5	12,2	1,7	38,3	40,3	2,0	51,2	47,5	-3,7

Примітка.

Показники самоціннісного критерію:

5.1. Самозадоволення та самосхвалення у процесі виховання рішучості.

5.2. Самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою.

5.3. Радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

За показником *«Радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)»* відбувся наступний перерозподіл рівнів: на 22,6% зменшилася кількість старшокласників, віднесених до низького рівня (з 47,4% до 24,8%). Участь у змаганнях, заохочення та відкриття нових можливостей на уроках фізичної культури спричинило позитивну динаміку у середньому (з 40,9% до 56,9%) та високому (з 11,7% до 18,3%) рівнях.

Такі зміни стали результатом запровадження оновленого змісту уроків фізичної культури, залучення учнів до змагальної діяльності, створення

ситуацій успіху, де кожен міг стати переможцем, а, отже, відчути радість та позитивні переживання за себе у різних видах діяльності.

Отже, середні показники рівнів прояву вихованості рішучості за самоціннісним критерієм (ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій) у старшокласників експериментальної групи значно покращилися, натомість зміни в здобувачів освіти контрольної групи є незначними, а саме: відбулося збільшення високого рівня з 10,2% до 17,8% (+7,6%) у ЕГ та з 10,5% до 12,2% (+1,7%) у КГ; зростання кількості учнів 10–11-х класів, які проявили середній рівень з 38,9% до 54,5% (+15,6%) у ЕГ та з 38,3% до 40,3% (+2,0%) у КГ. Також відбулося зменшення проявів низького рівня з 50,9% до 27,7% (-23,2%) у ЕГ та з 51,2% до 47,5% (-3,7%) у КГ.

Результати вихованості рішучості старшокласників в експериментальній та контрольній групах за всіма критеріями на кінець експерименту представлено в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Кількісні показники вихованості рішучості старшокласників у ЕГ та КГ на кінець експерименту(особи / %)

Показники	**Рівні вихованості (особи / %)**					
	Високий		**Середній**		**Низький**	
	ЕГ	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**
Когнітивний критерій						
Знання рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості	23	16	76	56	38	62
	16,8	11,9	55,5	41,8	27,7	46,3
Розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури.	26	20	75	55	36	59
	19	14,9	54,7	41	26,3	44
Усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою.	26	21	82	61	29	52
	19	15,7	59,9	45,5	21,2	38,8
Емоційно-ціннісний критерій						

Продовження табл. 3.8

Інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти.	31	18	72	55	34	61
	22,6	13,4	52,6	41	24,8	45,5
Приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою.	32	24	76	50	29	60
	23,4	17,9	55,5	37,3	21,2	44,8
Прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)	29	19	73	55	35	60
	21,2	14,2	53,3	41	25,5	44,8
Критерій довільного імпульсу						
Готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури.	25	18	76	55	36	61
	18,2	13,4	55,5	41	26,3	45,5
Прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою.	23	16	79	59	35	59
	16,8	11,9	57,7	44	25,5	44
Зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)	22	16	75	54	40	64
	16,1	11,9	54,7	40,3	29,2	47,8
Діяльнісно-практичний критерій						
Здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою.	33	24	70	51	34	59
	24,1	17,9	51,1	38,1	24,8	44
Систематичність занять фізкультурною діяльністю й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення.	34	22	72	50	31	62
	24,8	16,4	52,6	37,3	22,6	46,3
Активна участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).	32,3	23	70,3	57	34,3	54
	23,6	17,2	51,3	42,5	25,1	40,3
Самоціннісний критерій						
Самозадоволення та самосхвалення у процесі виховання рішучості.	23	16	73	53	41	65
	16,8	11,9	53,3	39,6	29,9	48,5

Продовження табл. 3.8

Самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою.	25	15	78	53	34	66
	18,2	11,2	56,9	39,6	24,8	49,3
Радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).	24,3	18	74,7	56	38	60
	17,8	13,4	54,5	41,8	27,7	44,8

Як видно з таблиць (3.1-3.7) динаміки рівнів вихованості та узагальненої таблиці вихованості рішучості старшокласників у ЕГ та КГ на кінець експерименту (3.8) в учнів експериментальної групи відбулися суттєві зміни в рівнях вихованості. Щоб переконатися, що зміни в експериментальній групі в результаті формувального експерименту є статистично значущими, скористаємося формулою χ^2-критеріюй (3.1). Результати статистичних обчислень для вибірки експериментальної і контрольної груп на кінець експерименту представлено у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Порівняння результатів між контрольною та експериментальною групою на початок і кінець експерименту за χ^2-критерієм

Показники	$\chi^2_{\text{фактичне}}$ на початок експерименту	$\chi^2_{\text{фактичне}}$ на кінець експерименту	$\chi^2_{\text{критичне}}$ при a=0,05	$\chi^2_{\text{критичне}}$ при a=0,01
Когнітивний критерій				
Знання рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості	0,12	10,0	5,99	9,21
Розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури	0,03	9,4	5,99	9,21

Продовження табл. 3.9

Усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою.	0,78	10,1	5,99	9,21
Середнє значення	**0,8**	**6,68**	5,99	9,21
Емоційно-ціннісний критерій				
Інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти.	0,31	13,4	5,99	9,21
Приємне переживання від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою	0,04	17,3	5,99	9,21
Прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)	0,22	11,2	5,99	9,21
Середнє значення	**0,84**	**9,56**	5,99	9,21
Критерій довільного імпульсу				
Готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури.	0,22	10,9	5,99	9,21
Прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою	0,14	10,3	5,99	9,21
Зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)	0,18	9,87	5,99	9,21
Середнє значення	**0,86**	**7,17**	5,99	9,21
Діяльнісно-практичний критерій				
Здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою.	0,25	11,1	5,99	9,21
Систематичність занять фізкультурною діяльністю й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення	0,25	9,99	5,99	9,21

Продовження табл. 3.9

Активна участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі)	0,01	10,1	5,99	9,21
Середнє значення	**0,82**	**7,51**	5,99	9,21
Самоціннісний критерій				
Самозадоволення та самосхвалення у процесі виховання рішучості.	0,1	11,6	5,99	9,21
Самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою.	0,13	10,7	5,99	9,21
Радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).	0,06	11,9	5,99	9,21
Середнє значення	**0,81**	**8,03**	5,99	9,21

За результатами обчислення з таблиці 3.9 бачимо, що на кінець експерименту для кожного окремого показника значення $\chi^2_{\text{фактичне}} > \chi^2_{\text{критичне}} = 9,21$. Це засвідчує, що запропонована експериментальна методика забезпечили ефективність вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою з імовірністю 99%.

Разом з тим, аналізуючи середні значення по кожному з критеріїв, бачимо такі результати $\chi^2_{\text{фактичне}}$:

- за когнітивним критерієм «Знання про рішучість» $\chi^2_{\text{фактичне}} = 6,68 > \chi^2_{\text{критичне}} = 5,99$;

- за емоційно-ціннісним критерієм «Бажання виявляти рішучість» $\chi^2_{\text{фактичне}} = 9,56 > \chi^2_{\text{критичне}} = 9,21$;

- за критерієм довільного імпульсу «Готовність до рішучості» $\chi^2_{\text{фактичне}} = 7,17 > \chi^2_{\text{критичне}} = 5,99$;

- за діяльнісно-практичним критерієм «Здатність до рішучості» $\chi^2_{\text{фактичне}} = 7,51 > \chi^2_{\text{критичне}} = 5,99$

- за самоціннісним критерієм «Ставлення особистості до себе і до

результатів власних рішучих дій» $\chi^2_{\text{фактичне}} = 8{,}03 > \chi^2_{\text{критичне}} = 5{,}99$

Отже, по кожному з критеріїв відбулися статистично значущі зміни з імовірністю 95%, а за емоційно-ціннісним критерієм з імовірністю 99%.

Узагальнення даних за результатами замірювання динаміки вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою в ЕГ та КГ представлено в таблиці 3.10, де подано відсоткове вираження рівнів вихованості за різними критеріями.

Таблиця 3.10

Динаміка вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, %

Рівні	Експериментальна група			Контрольна група		
	До експерименту	Після експерименту	Динаміка	До експерименту	Після експерименту	Динаміка
Високий	12,0	19,8	+7,8	12,2	14,2	+2
Середній	39	54,5	+15,5	38,3	40,8	+2,5
Низький	49	25,7	–23	49,5	45,0	–4,5

Отже, підрахунок результатів дослідження на формувальному етапі засвідчив ефективність впровадження в освітній процес розробленої методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, педагогічних умов тощо. Динаміка рівнів прояву вихованості рішучості у здобувачів освіти експериментальної та контрольної груп за критеріями (знання про рішучість, бажання виявляти рішучість, готовність до рішучості, здатність до рішучості, ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій) та рівнями їх прояву (високий, середній, низький) є наступною: високий рівень вихованості рішучості в учнів 10-11х класів ЕГ зріс на 7,8% (з 12,0% до 19,8%); середній рівень вихованості

рішучості в учасників освітнього процесу ЕГ зріс на 15,5% (з 39,0% до 54,5%); низький рівень вихованості рішучості в ЕГ зменшився на 23,0% (з 49,0% до 25,7%).

У старшокласників контрольної групи на формувальному етапі виявлено наступну динаміку вихованості рішучості: прояв високого рівня зріс з 12,2% до 14,2% (+2,0%); середній рівень зріс з 38,3% до 40,8% (+2,5%); встановлено незначне зменшення низького рівня з 49,5% до 45,0% (-4,5%).

Отже, динаміка змін у показниках вихованості рішучості контрольної групи є незначною.

Графічну інтерпретацію змін рівнів вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою представлено на рис. 3.5.

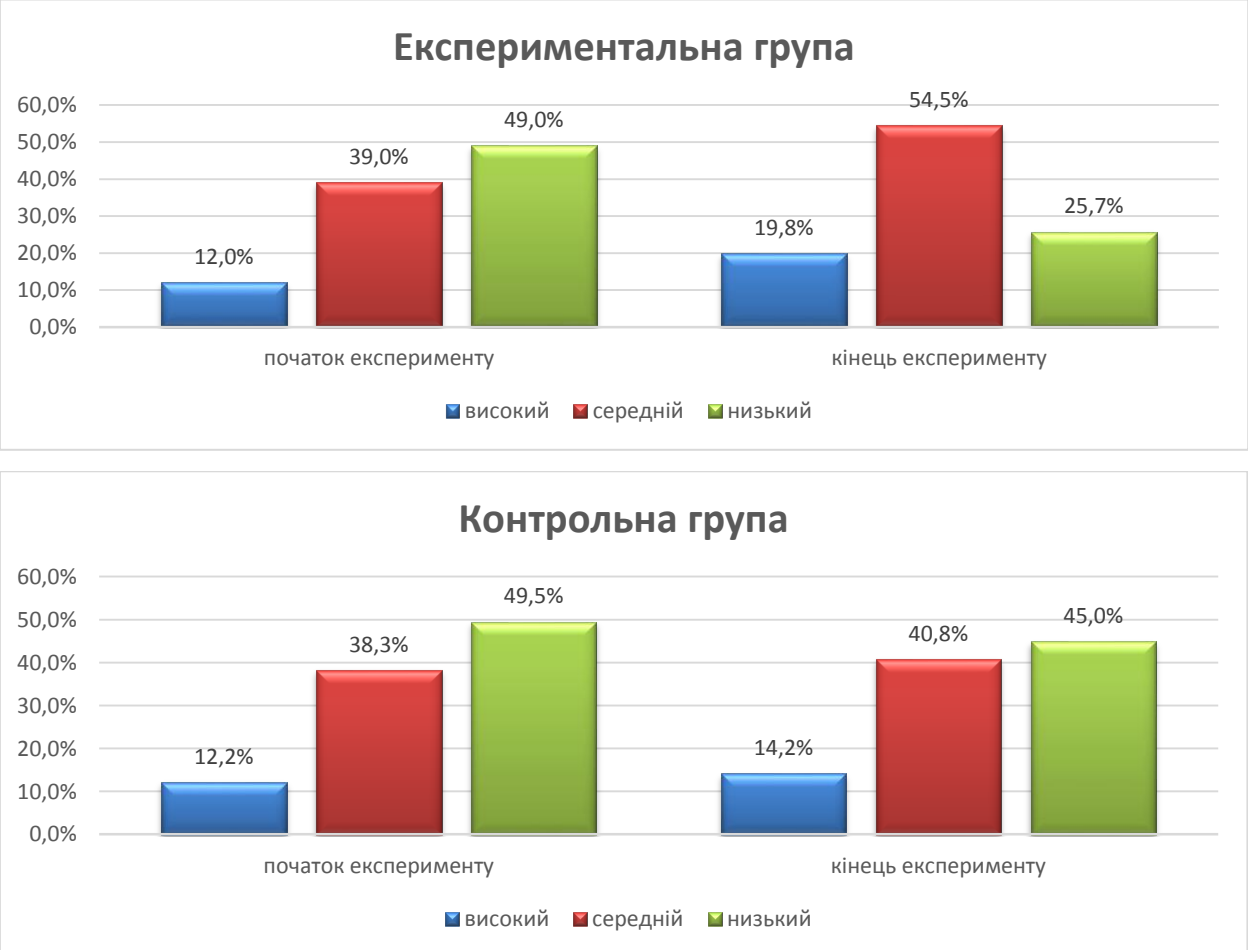

Рис. 3.5. Динаміка рівнів вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Як видно з таблиці та рисунка, де представлена динаміка рівнів вихованості рішучості старшокласників у ЕГ та КГ на кінець експерименту, в учнів експериментальної групи відбулися суттєві зміни. Щоб переконатися, що зміни в експериментальній групі в результаті формувального експерименту є статистично значущими, скористалися формулою $\chi 2$ - критерію.

Отже, на формувальному етапі експерименту щодо вихованості рішучості старшокласників ЕГ у процесі занять фізичною культурою відбулися значні зміни. Так, високий рівень вихованості рішучості виявлено у 19,8 % учнів 10–11-х класів, середній – у 54,5 %, низький – у 25,7 % респондентів. Відповідно в кінці дослідження кількість старшокласників з високим рівнем вихованості рішучості зросла на 7,8 %, із середнім – на 15,5 %, а з низьким рівнем – зменшилася на 23,0 %.

Отже, доведено, що упровадження педагогічних умов (підготовка вчителів фізичної культури до впровадження методики виховання рішучості старшокласників; впровадження педагогічно доцільного змісту, видів та методів виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою спортивно-оздоровчої спрямованості; організація змагальної діяльності з метою формування у старшокласників мотивації до рішучості у процесі занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі), методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою в ЕГ було ефективним.

Висновки до третього розділу

Обґрунтовано педагогічні умови виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою (підготовка вчителів фізичної культури до впровадження методики виховання рішучості старшокласників; впровадження педагогічно доцільного змісту, видів та методів виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою спортивно-оздоровчої спрямованості; організація змагальної діяльності з метою

формування у старшокласників мотивації до занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі).

Розроблено методику виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, зміст якої передбачає використання ефективних педагогічних умов, форм, спортивно-оздоровчих видів діяльності та освітніх методів. Дієвими *методами* визначено: інтерактивні лекції, інтелектуальні змагання, самоаналіз та самооцінювання, створення ситуації успіху, доступності, уподібнення, метод творчих завдань, переконання, схвалення, створення проблемних ситуацій, педагогічної вимоги, заохочення, змагання та інші, які збагачували уроки фізичної культури щодо виховання рішучості старшокласників; *формами*: індивідуальні спортивно-оздоровчі вправи з учнями 10-11-х класів, групові та колективні фізичні (ігрові) вправи з елементами прояву рішучих дій); *видами:* софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі (Тег-регбі), ігрова та змагальна діяльність з урахуванням інтересів учнів старших класів. *Зміст* методики також передбачав проведення оновлених уроків з фізичної культури, рухливих ігор з елементами софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі), організація, проведення й участь у змішаних змаганнях та інший.

Обґрунтовано, що освітній процес щодо виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою має будуватися на основі таких *принципів*: наочності, доступності, підтримки ігрової атмосфери гармонійного розвитку, змагання, суб’єкт-суб’єктної взаємодії, взаємозв’язку ігрової та неігрової діяльності, саморегуляції, системності, активності та динамічності.

Проаналізовано динаміку рівнів прояву вихованості рішучості у здобувачів освіти експериментальної та контрольної груп за критеріями (знання про рішучість, бажання виявляти рішучість, готовність до рішучості, здатність до рішучості, ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій) та рівнями їх прояву (високий, середній, низький):

високий рівень вихованості рішучості в учнів 10-11х класів ЕГ зріс на 7,8% (з 12,0% до 19,8%); середній рівень вихованості рішучості в учасників освітнього процесу ЕГ зріс на 15,5% (з 39,0% до 54,5%); низький рівень вихованості рішучості в ЕГ зменшився на 23,0% (з 49,0% до 25,7%). У старшокласників контрольної групи на формувальному етапі виявлено наступну динаміку вихованості рішучості: прояв високого рівня зріс з 12,2% до 14,2% (+2,0%); середній рівень зріс з 38,3% до 40,8% (+2,5%); встановлено незначне зменшення низького рівня з 49,5% до 45,0% (-4,5%). Отже, динаміка змін у показниках вихованості рішучості контрольної групи є незначною.

Доведено, що упровадження педагогічних умов та методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою в ЕГ було ефективним.

Матеріали третього розділу «Експериментальна перевірка педагогічних умов і методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять физичною культурою» відображено в таких публікаціях (Масол, Остапенко, Тимчик,2022; Масол, Линник 2023; Масол 2023a; Masol, 2023b; Масол.2023c).

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження щодо виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань, що допомогло зробити такі *висновки:*

1. Охарактеризовано стан досліджуваної проблеми шляхом теоретичного аналізу вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних джерел. Визначено поняття *«рішучість особистості»* як морально-вольову якість, яка проявляється в усвідомленому хотінні, яке полягає в невідкладності реалізації поставленої мети та способів її досягнення.

Визначено поняття *«Виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою»* як спрямоване набуття старшокласниками під час занять фізичною культурою усвідомленого хотіння пов’язаного з невідкладністю реалізації поставленої мети та способів її досягнення, здатності самостійно приймати обґрунтовані рішення та вчасно реалізувати їх.

2. Охарактеризовано структуру феномену *«Виховання рішучості учасників освітнього процесу»* через компонентнопроцесуальну модель сходження особистості (когнітивний; емоційно-ціннісний; довільного імпульсу; діяльнісно-практичний та самоціннісний компоненти).

Визначено та уточнено критерії та показники виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою *«знання про рішучість»* (знання рішучості як усвідомленого хотіння й розуміння змісту і сенсу виховання рішучості, розуміння важливості бути рішучою особистістю у противагу нерішучій у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, усвідомлення змісту виховання рішучості як підґрунтя приємних переживань у процесі занять фізичною культурою); *«бажання виявляти рішучість»* (інтерес до занять фізичною культурою, спортивних традицій закладів загальної середньої освіти, приємне переживання від

реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою, прагнення досягати мети, успіху, бажання відвідувати уроки фізичної культури та брати активну участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі); *«готовність до рішучості»* (готовність до рішучості у процесі реалізації поставленої мети на уроках фізичної культури, прояв волі під час виховання рішучості у процесі занять фізичною культурою, зосередженість на єдиній меті та способів її досягнення, необхідність долучитися до виховання рішучості у процесі спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі); *«здатність до рішучості»* (здатність до рішучості у процесі занять фізичною культурою, систематичність занять фізкультурною діяльністю й уміння реалізовувати поставлену мету та способів її досягнення, активна участь в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі); *«ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій»* (самозадоволення та самосхвалення у процесі виховання рішучості, самоповага від реалізації поставленої мети та способів її досягнення у процесі занять фізичною культурою, радість за себе в різних видах спортивно-оздоровчої діяльності (софтбол, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі).

Охарактеризовано рівні вихованості рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою (високий, середній, низький).

3. Узагальнено досвід закладів загальної середньої освіти з виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. Встановлено особливості роботи учителів фізичної культури та керівників спортивних гуртків у закладах загальної середньої освіти в контексті виховання рішучості старшокласників та інших морально-вольових якостей. Обґрунтовано виховний потенціал уроків фізичної культури та спортивно-оздоровчої діяльності у ЗЗСО.

Доведено, що ефективність виховання рішучості здобувачів освіти залежить від: використання інноваційного змісту, форм і методів роботи на заняттях фізичної культури; спрямування діяльності на формування інтересів та мотивації старшокласників; створення умов для прояву старшокласниками рішучості та інших вольових якостей; накопичення індивідуального досвіду прийняття рішень; формування у старшокласників впевненості в собі; прагнення до самовдосконалення, здатності до самоконтролю та самооцінки.

4. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено *педагогічні умови* виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою (підготовка вчителів фізичної культури до впровадження методики виховання рішучості старшокласників, впровадження педагогічно доцільного змісту, видів та методів виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою спортивно-оздоровчої спрямованості, організація змагальної діяльності з метою формування у старшокласників мотивації до прояву рішучості у процесі занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі); *методику* виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою.

Розроблено методику виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою, зміст якої передбачає використання ефективних педагогічних умов, форм, спортивно-оздоровчих видів діяльності та освітніх методів. Методика виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою включала використання ефективних: *методів (*інтерактивні лекції, інтелектуальні змагання, самоаналіз та самооцінювання, створення ситуації успіху, доступності, уподібнення, метод творчих завдань, переконання, схвалення, створення проблемних ситуацій, педагогічної вимоги, заохочення, змагання та інші, які збагачували уроки фізичної культури щодо виховання рішучості старшокласників); *форм (*індивідуальні спортивно-оздоровчі вправи з учнями 10-11-х класів, групові та колективні фізичні (ігрові) вправи з елементами прояву рішучих дій)); *видів (*софтбол,

гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі (Тег-регбі), ігрова та змагальна діяльність з урахуванням інтересів учнів старших класів); *змісту (*проведення оновлених уроків з фізичної культури, рухливих ігор з елементами софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі (Тег-регбі), організація, проведення й участь у змішаних змаганнях та інший).

Проаналізовано динаміку рівнів прояву вихованості рішучості у здобувачів освіти експериментальної та контрольної груп за критеріями (знання про рішучість, бажання виявляти рішучість, готовність до рішучості, здатність до рішучості, ставлення особистості до себе і до результатів власних рішучих дій) та рівнями їх прояву (високий, середній, низький): високий рівень вихованості рішучості в учнів 10-11х класів ЕГ зріс на 7,8% (з 12,0% до 19,8%); середній рівень вихованості рішучості в учасників освітнього процесу ЕГ зріс на 15,5% (з 39,0% до 54,5%); низький рівень вихованості рішучості в ЕГ зменшився на 23,0% (з 49,0% до 25,7%). У старшокласників контрольної групи на формувальному етапі виявлено наступну динаміку вихованості рішучості: прояв високого рівня зріс з 12,2% до 14,2% (+2,0%); середній рівень зріс з 38,3% до 40,8% (+2,5%); встановлено незначне зменшення низького рівня з 49,5% до 45,0% (-4,5%). Динаміка змін у показниках вихованості рішучості контрольної групи є незначною.

Аналіз результатів дослідження на формувальному етапі засвідчив ефективність впровадження в освітній процес розробленої методики виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою та експериментально перевірених педагогічних умов.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів даної теми. Перспективою подальших наукових пошуків може бути: оновлення змістового наповнення уроків фізичної культури іншими видами рухливих ігор та змагань, спрямованих на виховання морально-вольових якостей учнівської молоді; розробка та впровадження методики виховання рішучості в інших вікових групах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Андріяш, М. О.(2020). Особливості волі та вольових якостей в юнацькому віці. *Теоритичні і прикладні проблеми психології. збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля.Сєвєродонецьк,* Вип. 3(53), 53.

Артюшенко, А. О. (2003). *Виховання вольових якостей в учнів середнього шкільного віку в процесі занять фізичною культурою.* (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання АПН України, Київ.

Артюшенко, А. О. (2008*).* Особистісна рішучість і деякі теоретичні аспекти її формування в учнів ЗОШ засобами фізичної культури. *Вісник Черкаського університету, Серія педагогічні науки,* 121, 10–15.

Артюшенко, П. О. (2008b). Формування вольових якостей старшокласників у процесі фізичного виховання. *Вісник Черкаського університету.Серія педагогічні науки,* 126, 10–14.

Березовська, І. В. (2007). *Особливості розвитку вольових якостей студентів у навчально–професійній діяльності*. (Дис. канд. псих. наук). Одеса.

Бех, І. Д. (2017). Компонентна модель сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді,* 21(1), 6–20.

Бех, І. Д. (1998). *Особистісно-зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб*. Київ: ІЗМН.

Бех, І. Д. (2012). *Особистість у просторі духовного розвитку: навчальний посібник.* Київ: Академвидав.

Бех, І. Д. (2015a). *Вибрані наукові праці. Виховання особистості.* Т.1. Чернівці: Букрек.

Бех, І. Д. (2015b). *Вибрані наукові праці. Виховання особистості.* (Т.2). Чернівці: Букрек.

Бех, І. Д. (2018). Компонентна технологія сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. *Початкова школа. Науково-методичний журнал* 1, 5–11.

Бінецький, Д. О. (2020). *Виховання в молодших підлітків прагнення до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності.* (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

Бобровник, С. І. (2014). Формування мотивації старшокласників до занять фізичною культурою та спортом. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт),* 2, 4–9

Бубка, С. Н. (2001). *Формування індивідуальних здібностей студентів у процесі фізичного виховання.* (Дис. канд. пед. наук). Київ.

Бурлаченко, Н.В. (2021). *Організація проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини XX століття – початку XXI століття (за матеріалами педагогічної періодики).* (Дис. канд. пед. наук). Харків.

Варій, М. Й. (2009). *Психологія*. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Центр учбової літератури.

Варій, М. Й. (2007). *Загальна психологія.* Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури.

Васильєв, Г. (2022). Особливості формування вольових якостей у підлітковому віці. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 1, 29–34. https://doi.org/10.31499/2307-4906.1.2022.256167

Васюк, О. П. (2016). Розвиток фізичних і морально-вольових якостей під час уроків фізичного виховання засобами хортингу у дітей середніх класів. *Науково-теоретичний журнал. Теорія і методика фізичного виховання,* 4, 38–40. https://doi.org/10.32652/tmfvs.2016.4.38-40

Ващенко, В. Г.(1952). Виховання волі і характеру. Ч.1. Психологія волі і характеру. *Лондон: Вид-во Спілки Української Молоді*, 256.

Вітенко, І.С., & Вітенко, Т.І.(2008). *Основи психології: Видання друге, перероблене і доповнене*. Нова Книга.

Галів, М. (2006). Виховання характеру як морально-вольової якості особистості у творчості В.Сухомлинського. *Історико-педагогічний альманах*, 1, 153–158.

Гальченко, Л. В.(2012). *Рухливі і національні ігри з методикою викладання*: навчально-методичний посібник, Ч. 1. Запоріжжя: ЗНУ, 123.

Гончаренко, С. У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене*. Рівне: Волинські обереги.

Грибан, Г. П. (2008). *Фізичне виховання і воля: монографія.* Житомир: Рута.

Гура, Т., & Рома, О.(2022). Діяльнісний підхід у базовій середній освіті: від педагогічної теорії до освітянської практики. *Нова українська школа у базовій середній освіті: впевнені кроки Запорізької області: науково-методичний посібник*, ЗОІППО, Запоріжжя, 303, 26–40.

Дегтярьова, Г. (2005). Особистісний та діяльнісні підходи у післядипломній освіті інженерно-педагогічних працівників. *Вісник Львівського університету*, 19, 1, 369–377.

Діхтяренко, З. М. (2008). Виховання наполегливості учнів загальноосвітньої школи засобами ігрової діяльності: *методичні рекомендації*. Київ. Наук. світ, 41.

Довгань, Н. Ю. (2018). *Теоретичні і методичні основи виховання фізичної культури студентів вищих навчальних закладів у процесі позаудиторної спортивно-масової роботи.* (Дис. док. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

Дубовик, Ю. М. (2015). Роль і значення морально-вольових якостей у житті людини. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*, 52, 18–22.

Дубовик, Ю. М. (2017). Характеристика основних морально-вольових якостей особистості. *Гуманізація навчально-виховного процесу,* 2 (82), 114.

Дудник, І. О. (2013). *Формування у підлітків готовності до вольових напружень у процесі занять фізичною культурою*. (Дис.канд.пед.наук.) Інститут проблем виховання АПН України, Київ.

Дудник, І. О. (2016). Формування вольових якостей в студентів у процесі занять фізичною культурою. *Навчально-методичний посібник. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького*, 72.

Дьоміна Ж.Г., & Кротов Г.В. (2016). Становлення системи фізичного виховання учнів старшої школи: історико-аналітичний огляд. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»*, 3К(70)16, 371–373.

Єжова, О. О. (2014). Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки,* 3, 39–43.

Желанова, В. В.(2017). Морально-вольові якості особистості як суттєва детермінанта формування «Навичок XXI століття». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: педагогіка. Соціальна робота*, 2 (41), 99–101

Жуковський, Є. І., & Шищук, Л. М.(2014). Виховання морально-вольових якостей – одна з педагогічних умов ефективної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації самостійної фізкультурно-оздоровчої діяльності школярів. *Фізичне виховання та спорт у контексті державної програми розвитку фізичної культури в Україні*: *досвід, проблеми, перспективи,* (1), 177–179.

Журба, К. О. (2015). *Свобода як смисложиттєва цінність у вихованні патріотизму учнів основної і старшої школи.* Матеріали XII

Захаренківських педагогічних читань Всеукраїнської науково-практичної конференції («Патріотизм - нагальна потреба України і українців»), (Суми, 19 травня 2015). (с. 14–20). Черкаси: ЧОІПОПП.

Журба, К. О. (2000). *Виховання духовності у підлітків в сучасній українській сім'ї і школі.* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання АПН України, Київ.

Журба, К. О. (2019). *Теоретико-методичні засади виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної та старшої школи*. (Дис. док. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

Закон України *«Про освіту»* № 2145-VIII (2017).

Закон України *«Про фізичну культуру і спорт»* №3808-XII. (1994).

Захарків С. Й. (2021). *Виховання дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами.* (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

Захожий, В. (2010). Формування в старшокласників інтересу до самостійних занять фізичними вправами. *Physical education, sport and health culture in modern society*, 1(9), 38-40.

Зубалій, М. Д., Івашковський, В. В., Ільченко, А. І., Мудрік, В. І., & Чорна, К. І. (2013). *Фізичне виховання старшокласників у позакласній роботі закладів загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник*. Київ.

Зязюн, І. А. (2000).*Педагогіка добра: ідеали і реалії (науково-методичний посібник)*, 1, Міжрегіональна академія управління персоналом.

Іваній, І.В., & Сергієнко, В.М. (2016). *Психологія фізичного виховання та спорту. Навчально-методичний посібник.* ФОП Цьома С.П., 204 с.

Касіч, Н. П. (2020). *Виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності*. (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

Кізілова, І. (2020). Шляхи формування вольових якостей майбутнього фахівця. *Участь молоді у розбудові агропромислового комплексу України*: матеріали 32-ї студентської науково-теоретичної конференції, Миколаїв, 18-20 березня 2020 р. Миколаїв: МНАУ.

Клочек, Л. В., Дроботун, М. М., Зубченко, В. Г., Ржевська-Штефан,З.О., Савенко, О.А., Уличний, І. Л., & Шинкаренко, О. В. (2011). *Актуальні питання психології (інформаційно-методичні матеріали для студентів педагогічного університету): Навчально-методичний посібник.* Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка.

Коваль, В.(2013). Вікові особливості фізичного виховання дітей старшого шкільного віку у процесі формування здорового способу життя. *Наука і освіт,* 6, 149–152.

Ковальова, Ю. А.(2018) Формування морально-вольових якостей у старшокласників. Фізичне виховання і спорт в навчальних закладах України на сучасному етапі: стан, напрямки та перспективи розвитку. *Збірник. наукових праць XXIV Всеукраїнської науково-практичної конференції Центральноукраїнського державного педагогічного ун-ту ім. В. Винниченка.* Кропивницький; Харків. 24, 195–200.

Козак, Є. П. (2002). Формування мотиваційно-ціннісного ставлення старшокласників до фізичного виховання. *Фізичне виховання в школі.* 4, 51 – 52.

Коломоєць, Г.А. (2021). *Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фійського-спортивни ігор.* (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

Кондрашова, Л.В., Лаврентьєва, О.О., & Зеленкова, Н.І. (2008). Методика організації виховної роботи в сучасній школі. *Навчальний посібник.* Кривий Ріг: КДПУ.

Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років (проект). Взято з http://www.tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncepc.pdf. Дата звернення: 18.05.2021 р.

Кравченко, Т.П, Троценко Т. Ю, Базилевич Н. О. (2019). *Гуманістична, духовно-моральна цінність фізичної культури, спорту і туризму та їх місце у сучасному суспільстві. Молодий вчений*, №4.1 (68.1), 12–15.

Крайнюк, О. П. (2013). Формування рішучості студентів у процесі фізичного виховання. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 2 (251), 66–71.

Крейдун, Н. П., & Зімовін, О. І., (2011). Гендерні особливості вольової сфери особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Психологія 45 (937),* 155–158.

Кремень, В. Г. (2007 а). Якісна освіта і нові вимоги часу. *Педагогічна і психологічна науки в Україні. Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України: Теорія та історія педагогіки*, 1, 11–24.

Кремень, В.Г. (2007b). *Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум*. Київ, Грамота.

Крошка, С. А., Варфоломєєва, К. В.(2015). Бадмінтон як засіб формування мотивації до занять фізичною культурою та спортом дітей середнього шкільного віку. *Збірник статей XI міжнародної наукової конференції. Проблеми і перспективи развитку спортивних ігр і єдиноборств в вищих навчальних закладах. 2, 85–90.*

Кулик, Н., Скачедуб, Н. (2014). Вольові якості спортсменів на прикладі гандболістів. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації.*18(1),408–413.

Кульчицький, В. Й. (2013). Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні (історичний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія педагогіка і соціальна робота.* Ужгород. 30, 76–78.

Кушнірюк, С. Г., & Осіпов, В. М. (2013). Спортивно-педагогічне вдосконалення: гандбол: Навчальний посібник для студентів вищих

навчвльних закладів фізичного виховання, спорту і здоров'я людини. *Бердянський державний педагогічний університет. Бердянськ.*

Лайчук, А.М. (2018). Педагогічні умови розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл. *Теорія і методика професійної освіти,* 6, 175–177.

Лемко, Г. І., & Головата, М. В.(2013). Формування вольових якостей у процесі навчання. *Обрії. Науково-педагогічний журнал,* 1(36), 72–74.

Лутфуллін, В.(2014). Погляди Г. Сковороди на моральне виховання в контексті цілісного розвитку особистості. *Педагогічні науки,* 60, 126–132.

Макаренко, А. С. (1990). *Методика виховної роботи*. Київ.Рад. школа.

Масол В.В. & Линник А.М.(2023). Виховання рішучості в учнівської та студентської молоді у процесі спортивно-оздоровчої діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,* 7(167)23,115–118. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.7(167).22

Масол, В. В. & Тимчик, М. В.(2020). Теоретичні відомості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»*, 3К(123)20, 266–269.

Масол, В. В. (2020b). Психолого-педагогічний аналіз проблеми виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал:* матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН за 2019 рік. – Вип. 8. – Івано-Франківськ: НАІР, 165–168.

Масол, В. В. (2020a). Особливості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного*

*педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,*5 (125)20, 106–109. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.5(125).20

Масол, В. В. (2021b). Педагогічні умови виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 25 (1), 259–269. https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-1-259-269

Масол, В. В. (2021a). Зміст виховання рішучості учнів старших класів у процесі спортивно-ігрової діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,*5 (125)20, 106–109. ttps://doi.org/10.31392/NPUnc.series15.2021.3К(131).64

Масол, В. В. (2023a). Узагальнені результати виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,*3К(162)23, 245–248. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.3К(162).50

Масол, В.В (2022b). Виховання рішучості в учасників освітнього процесу під час занять фізичною культурою. *Сучасний виховний процес сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної. конференції Ін-ту проблем виховання НАПН,* 10,120–123.

Масол, В.В. (2022a). Порівняльний аналіз результатів дослідження виховання рішучості старшокласників у спортивно-оздоровчій діяльності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип*.26. *Кн.* 2, 4–16. https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-2-4-16

Масол, В.В., Остапенко, О.І. & Тимчик, М.В. (2022). Військово патріотичне виховання старшокласників у процесі фізкультурно-масової роботи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,* 3К(147) 2022, 306–310. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.3К(147).66

Масол, В. В. (2023с). Основи виховання рішучості старшокласників у процесі занять спортивно-оздоровчою діяльністю. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік*, Івано-Франківськ: НАІР, 11, 168–171.

Масол, В.В (2021с) Виховання рішучості учнів 10–11-х класів у процесі спортивно ігрової діяльності. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, Київ, 25листопада 2021р. Івано-Франківськ, 248.

Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів 10-11класи (2017): затверджена наказом МОН від .03.2022 № 698. Взято з https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.

Науменко, О. А. (2015). Вплив занять східними одноборствами на рівень прояву морально-вольових якостей учнів загальноосвітньої школи. *Фізичне виховання та спорт у контексті державної програми розвитку фізичної культури в Україні: досвід, проблеми, перспективи*, 89–92.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI століті (проект) // Мін. освіт. України, Академ. пед. наук України. – К., 2001. – 16 с.

Недощак, В. (2016). Формування морально-вольових якостей в студентів у процесі занять хортингом. *Наукова періодика України Теорія і методика хортингу.* Вип. 5, 83–88.

Ніцше, Ф. (2012). *Повне зібрання творів.Людське, надто людське*: книга для вільних умів. Переклад з німецької К.Котюк.Львів: Астролябія, Том 6, 408.

Оржеховська, В. (2009). Концептуальні підходи до виховання в умовах сьогодення. Рідна школа. 5/6, 35–39.

Осадець, М.М., Слобожанінов, А.А. & Волощук, А.О. (2018). Сучасні проблеми фізичного виховання школярів. *Науковий журнал«Молодий вчений» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,* 3.3, (55.3), 71–73.

Остапенко, О. І. (2013). *Виховання в старших підлітків інтересу до занять фізичною культурою в загальноосвітній школі.* (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання АПН України, Київ.

Остапенко, О.І.(2004). *Інтерес школярів до фізичної культури і спорту та особливості його виховання в старших підлітків загальноосвітньої школи.* Рідна школа. 2, 50–53.

Павелків, Р. В. (2011). *Вікова психологія: Підруч. для студ. вищ. навч. закл.* Київ: Кондор.

Павелків, Р. В.(2009). *Загальна психологія*: *підручник.* Вид-во Кондор.

Павлик, Н. М. (2014). Розвиток вольових рис характеру в обдарованих старшокласників. *Освіта та розвиток обдарованої особистості.* 2 (21), 39–44.

Павлюк, І. С. (2008) *Організаційні основи розвитку ігрових видів спорту в Україні (на прикладі гандболу)*. (Дис. канд. наук). Національний університет фізичного виховання і спорту України.

Пашко, Т. А.(2005) *Індивідуальні особливості емоційного самоконтролю старшокласників.* (Автореф. дис. канд. психолог. наук). Київ.

Полулященко, Т. Л. (2022). Формування вольових якостей учнів на уроках фізичної культури. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 3(351), 167–179. https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-3(351)-167-179.

Пономарьова, О. Ю.(2018). Педагогічні умови виховання толерантності в старшокласників. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: педагогічні науки*. 1, 272–277. https://doi.org/10.31494/2412-9208-2018-1-1-272-277

Попович, О. П (2013). Спортивні ігри як засіб виховання фізичних якостей старшокласників (на прикладі гандболу*). Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології,* 5 (31), 169–176.

Причепій, Є.М., Черній, А.М., Чекаль, Л.А. (2009). *Філософія.* Київ.

Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 р. № 930. Взято з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF#Text

Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 р. № 42/2016. Взято з: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/42/2016.

Про фізичну культуру і спорт №2704-VIII dsl25/-4/2019. ВВР, 2019, № 21, 81.

Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. (2018). Київ.

Прудка, Т. (2019). Свобода волі у філософії Артура Шопенгауера. *Вісник ДДПУ. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства*. 1 (10), 60–68. https://doi.org/10.31865/2520-6842102019179555

Рогаль, І.В., Васькевич, С.С.(2019). Методи морально-вольової підготовки волейболістів у ЗВО. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,* 6 (114), 64–68.

Рогозовський, В. (2013) *Роль фізичного виховання в процесі формування вольових якостей дітей старшого шкільного віку.* Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції («Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»), (Переяслав-Хмельницький, 26-28 лютого, 2013). (с.266).

Савченко, А. П. (2007). *Виховання самостійності молодших підлітків у процесі ігрової діяльності.* (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання АПН України, Київ.

Саєнко, В. Г., & Лисиця, Д. Г. (2011). Роль карате-до у формуванні морально-вольових якостей підростаючого покоління. Підготовка спеціаліста до дії у ринкових умовах знання і розвиток: *матеріали. регіональної науково-практичної конференції,* Луганськ, 313–318.

Санников, О. І. (2016*)*. «Решимість» та «Рішучість» в психологичній системі приняття життєвих рішень. *Теоретичні і прикладні проблеми психології,* 1(39), 201–203.

Санніков, О. І., & Срібна С. В. (2021).Мотивація та воля в регуляції прийняття рішень особистістю. *Збірник наукових праць. Вісник післядипломної. Серія соціальні та поведінкові науки*, 15(44), 108–125. https://doi.org/10.32405/2522- 9931- 2021- 15(44)

Сарнавський, М. О.(2018). Сутність морально-вольвих якостей та значення настільних інтелектуальних ігор у їх формуванні. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки:* 140, 186–193.

Свєтова, А. О. (2010). *Виховання духовно-моральних якостей майбутніх професійних тенісистів*: (Автореф. дис.канд.пед.наук). Луганськ.

Сембрат А. Л.(2007). *Моральне виховання старшокласників у навчально-виховному процесі гімназії.*(Дис. канд.пед.наук). Київ.

Сергєєнкова, О. П., Столярчук, О. А., Коханова, О. П., &Пасєка, О. В.(2012*)*. *Вікова психологія*. *Навчальний посібник.* Центр учбової літератури.

Сердечний, В. В. (2000). Софтбол в Україні: необхідність підвищення якості. Комплексні групи педагогічних впливів. *Фізичне та валеологічне виховання студентської молоді,* 1, 53.

Синявський, В. В., Сергєєнкова, О. П. (Авт.-уклад.), Побірченко, Н. А. (Ред.). (2007). *Психологічний словник.* Київ: Науковий світ.

Синявський, В. В., Сергєєнкова, О. П. (Авт.-уклад.), Побірченко, Н. А. (Ред.). (2007). *Психологічний словник.* Київ: Науковий світ.

Сковорода Г. С.(1973) Повне зібрання творів у 2 т. ред В. І. Шинкарук та ін.. – К. : Наук. думка, Т. 2, 623.

Скрипченко, О. В., ДолинськаЮ, Л.В., & Огороднійчук, З. В. та ін. (2019). *Загальна психологія: підручник*. Вид-во Каравела.

Сога, С., Добровольський, В., & Михайленко, В.(2022) Вплив занять з фізичного виховання на формування морально-вольових якостей здобувачів вищої освіти (2022). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури:фізична культура і спорт*, 7 (152), 14–17.

Степанов, О. М. (Автор-упор.). (2006). *Психологічна енциклопедія.* Київ: Академвидав.

Сундукова, І. (2019) Упевненість у собі як умова психічного здоров’я юнаків на уроках фізичної культури. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві*, 1(45), 71–76. https://doi.org/10.29038/2220-7481-2019-01-71-76

Сурякова, М.В.(2012). Особистісні особливості старшокласників та їхні стратегії поведінки в конфлікті. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Вип.*1 (3),110–116.

Сухарніков, Ю. (2009). Сутнісні розбіжності діяльнісного й компетентнісного підходів до стандартизації освіти в Україні. *Педагогіка і психологія*. 2, 32–41.

Сухомлинська, О. В. (2006). *Духовно-моральне виховання молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук.* Київ: Добро.

Сухомлинський, В. О. (1977). *Серце віддаю дітям*. Київ: Радянська школа.

Танасієнко, О., & Руденко, О.(2013). Формування морально-вольових якостей підлітків за допомогою фізичної культури. *Фізична культура дітей, підлітків, молоді та дорослого населення в сучасному світі*: *матеріали І Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції,* Умань, 5-6 квітня, 186.

Тимошенко, О. В. (2011). Шляхи вдосконалення уроків фізичної культури в школах України на сучасному етапі розвитку суспільства. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 15 Науково-педагогічні проблеми фізичної культури:фізична культура і спорт*,13, 613–617.

Тимчик, М. В., Алексєйчук, Є. Ю., Деревянко, В. В., Єрмолова, В. М., & Сілкова, В. О. (2017). *Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів 10–11 класи. Рівень стандарту.*

Тимчик, М. В. (2009). Виховання фізичної культури учнів у процесі ігрової діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Вип. 14К, 237–240.

Тимчик, М. В. (2013a). *Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи.* (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання АПН України, Київ.

Тимчик, М. В. (2013b). Фізичне виховання старших підлітків у процесі спортивних ігор у загальноосвітніх навчальних закладах. *Сучасний*

виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції, 437–440.

Тіняков, А. О. (2013). *Виховання моральних якостей учнів спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю.* (Дис. канд. пед. наук). Харків.

Ткаченко С. (2008). Особнстісно-орієнтованнй підхід у шкільній освіті. *Початкова освіта,* 6, 5-8.

Ушакова, І. М. (2016). *Вікова психологія: курс лекцій*. Національний університет цивільного захисту України, Харків.

Фриз, І. В., Сидоренко, Н. І.(2016). Психологічні детермінанти розвитку вольових якостей в юнацькому віці. *Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України,* 5, 136–141.

Хавруняк, І.В., Музика, В.І. (2017). Вплив фізичної культури на формування особистісних морально-вольових якостей студентів. *Науковий журнал«Молодий вчений» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*, 3.1 (43.1), 293–296.

Чабан, Н. І. (2004). *Педагогічне керівництво формуванням морально-вольових якостей ділової людини у старшокласників. Збірник наукових праць: Педагогічні науки,*36,196–201.

Чабан, Н. І.(2003) *Формування морально-вольових якостей ділової людини у старшокласникі.* (Дис. канд. пед. наук). Херсон.

Чобітько М. Г. (2006). *Особистісно орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя: Теоретико-методологічний аспект*. Черкаси: Брама-Україна, 560.

Чорна, К. І. (2004). Виховання громадянина, патріота, гуманіста: *навч.-метод. посіб*. К.: ТОВ «ХІК, 56.

Чорна, К. І. (2008). Моральні цінності особистості у контексті гуманістичної етики. *Педагогічний вісник,* 1, 24–26.

Шамич, О. М. (2011). *Формування громадської активності молодших підлітків у дитячих спортивних об'єднаннях за місцем проживання.* (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

Шамлян, К. М. (2014). Особливості вольової організації особистості студентів. *Збірник наукових праць:Проблеми сучасної психології.*КПНУ ім.Івана Огієнка, нац.ін-т ім. Г.С.Костюка НАПН України, 23,707–719.

Шамлян, К. М.(2016). Дослідження структури вольової організації особистості методом самооцінки. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, (32).

Шапар, В. Б. (2005). *Сучасний тлумачний психологічний словник.* Харків: Прапор, 640, 409.

Шаповалова,.І В. (2008). Мораль як суспільний інститут: проблеми осмислення в системі сучасних соціально–економічних координат. *Науковий вісник «Ґілея»: збірник наукових праць,*176, 291–299.

Шинкаренко, В. В (2018). Педагогічні умови патріотичного виховання старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи,* 61,340–343.

Шкільна, І. М. (2014). *Виховання гуманістичних цінностей старших підлітків у взаємодії сім'ї і школи*. (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

Шопенгауэр, А. (1992). *Свобода воли и нравственность*, М.: Республика, 448.

Штонда, А. Г.(2020). Змагання як засіб формування вольових якостей *учнів. Фітнес & Здоров'я: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*, Харків, 21 квітня 2020, 126.

American Heritage® Dictionary of the English Language, Fifth Edition. (2011).

APA Dictionary of Psychology (2023). URL: https://dictionary.apa.org/determination.

Bakhish, A. Y. (2020). *Volitional qualities and their influence on the formation of adolescent personality.* Eurasian Union of Scientists (EUS), 11(80), 2020. https://doi.org/10.31618/ESU.2413-9335/2020.1.80.1088

Budak, V., Zaskaleta, S., & Oleksyuk, O.(2020). Development volitional qualities of students in the context of European values. *The scientific heritage,* 47, 31–34.

Cambridge English Thesaurus (2013). URL: https://dictionary.cambridge.org/thesaurus/articles/working-to-achieve-a-goal-even-if-it-is-difficult.

Dubasenyuk, O., Voznyuk, A., & Laichuk, A. (2020). Experimental verification of pedagogical conditions for training future coach-instructors to develop moral and volitional qualities in pupils from children's and youth sports schools. *Professional Pedagogics*, 1 (20), 167–174.

Eatough, E. M. & Spector, P. E. (2014). The role of workplace control in positive health and well-being. In P. Chen & C. Cooper (Ed). Wellbeing: *A Complete Reference Guide*, III (pp. 91-109). Oxford, England: Wiley-Blackwell.

Fairclough, S., & Stratton, G (2005). Physical education makes you fit and healthy'. Physical education's contribution to young people's physical activity levels. *Health education research.* 20(1), 14–23.

Fariz, Aydin. (2022) The Driving Forces of Volitional Qualities. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science.* 1(33). https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30032022/7794

Griban, G., Kuznietsova, O., Tkachenko, P., Oleniev, D., Khurtenko, O., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Lytvynenko, A., Khatko, A., Pustoliakova, L.(2020). Formation of the students' volitional qualities in the process of physical education. International Journal of Human Movement and Sports Sciences.Vol. 8, № 6. P. 505–517.

Herbarts, J.F. *Sämtliche Werke* / Herausgegeben v. K. Kehrbach / O. Flügel, Bd. 1-19. Aalen: Scientia, 1964. 308.

Karimov, F.X., &Toshboyeva, M.B. (2021). Possibilities of physical education means in the formation of volitional qualities in schoolchildren. *World Economics & Finance Bulletin (WEFB).* 4, 20–23.

Laichuk Andriy Nikolayevich. (2017). Conditions of formation of moral-volitional qualities of pupils of children's and youth sports schools. World Science, 3, 9(25), 4–7.

Masol V. V. (2023b). Metody i kryteria pielęgnowania determinacji uczniów szkół starszych w procesie uprawiania kultury fizycznej. *Knowledge education law management nauka oświata pravo zarządzanie*, 1 (53)2023, 13–17. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.3K(147).66

Ion, M, (2013). *Ways of optimizing lesson of physical education and sport in the secondary. 5th International Conference EDU-WORLD 2012 - Education Facing Contemporary World Issues cycle.* Procedia - Social and Behavioral Sciences 76 (2013) 491–496.

Moriyón, F. G., Lamas, J. G., Botella, J. P., Vela, J. G. Alonso, T. M., Palacios A., Loro R. R. (2020). Research in Moral Education: The Contribution of P4C to the Moral Growth of Students. *Education. Science*, 10,119. https://doi.org/10.3390/educsci10040119

Plato. (1961). The Collected Dialogues of Plato, ed. Hamilton and Cairms. New Jersey: Princeton University Press.

Proios, M., & Proios, I. (2015). Development and initial validation of an instrument measuring athletes' volition. *Journal of Human Sport and Exercise*, *9*(4), 761–772.

Shamlyan, K. (2020). Volitional organization of personality as a subject of empirical research. *Journal of Education Culture and Society*, 6(2), 257–267. https://doi.org/10.15503/jecs20152.257.267

Soatov, E.M. (2020). Psychological properties development of volitional qualities in pupils. *Academic research in educational sciences*, *Scientific Journal Impact Factor,* 1,4 4.

Soha, S. Dobrovolskyi, V, & Mykhailenko, V.(2022) The influence of physical education classes on the formation of moral-voluntary qualities of higher education acquires. *Scientific journal National Pedagogical Dragomanov University Issue* 7(152). https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.7(152).03

Solomchenko, M. A., Gorbacheva, O. A., Sorokina, E. V., Hekotikhin, M. P., Uchasov, D. S. & Boyko, V. V. (2019). Spiritual-Moral Education of Students by Means of Physical Culture. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 8 (2), 110.

Sudhakar, J. (2017). URL: Determination is the key that determines our destination. https://www.linkedin.com/pulse/determination-key-determines-our-destination-ms-jemi-sudhakar/. Дата звернення: 15.04. 2023 р.

Turdimurodov, D. Y. (2021b) Testing volitional qualities for students of high schools of secondary school. *The American Journal of Social Science and Education Innovations.* 3(03). 405 – 413.

Turdimurodov, D. Y. (2021a). Formation and education of will in schoolchildren in the process of physical education lesson, *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*. Iss. 02, 6.

Turdimurodov, D. Y. (2021) The formation of readiness for skilled tensions in the process of physical education. *International Multidisciplinary Scientific Conference on Ingenious Global Thoughts Hosted from Boston, USA June 30th 2021*.

Vysochina, N., Vorobiova, A., Vasylenko, M., & Vysochin, F. (2018) Volitional qualities of athletes and their influence on competitive activities. *Journal of Physical Education and Sport* (JPES), 18(1), 230 – 234. https://doi.org/10.7752/jpes.2018.01030

ДОДАТКИ

Додаток А 1

Анкета «Прояви рішучості на уроках фізичної культури»

Шановний друже!

Допоможіть нам зрозуміти ваше ставлення до рішучості як морально-вольової якості особистості, її проявів у вашому житті (зокрема на уроках фізичної культури). Прочитайте запропоновані незакінчені речення та запитання й продовжіть їх на власний розсуд. Звертаємо увагу на те, що анкети є анонімними, всі відповіді будуть узагальнені та подані у відсотках.

Дякуємо за співпрацю!

1. Мені подобаються (не подобаються)уроки фізичної культури тому що..

_____

_____

2. Я відвідую (не відвідую) уроки фізичної культури тому що

_____

_____

3. На вашу думку, які якості виховуються на цих уроках?

_____

_____

4. Як ці якості впливають на формування вашого характеру? Чи будуть вони вам корисними у подальшому житті?

_____

_____

5. Участь в фізкультурній діяльності школи я сприймаю як…

_____

_____

6. Бути рішучим на уроках фізичної культури важливо, оскільки...

_____

_____

7. Я проявляю рішучість у процесі занять фізичною культурою у випадках коли…

_____

_____

8. Я проявляю рішучість під час виконання таких фізичних вправ...

_____

_____

9. Чи приділяють учителі увагу морально-вольовим та вольовим якостям на уроках фізичної культури?

_____

_____

10. Чи є у вас бажання відвідувати уроки з фізичної культури?

_____

_____

11. З якими труднощами ви зіткнулися у процесі занять фізичною культурою?

_____

_____

12. Чи готові ви приділяти увагу спортивним заняттям додатково? Якщо так, то яким самим?

_____

_____

Опитувальник «Прояви рішучості та прийняття рішень»

Шановний друже!

Допоможіть нам зрозуміти ваше ставлення до рішучості як морально-вольової якості особистості, її проявів у вашому житті (зокрема на уроках фізичної культури). Прочитайте запропоновані запитання й оберіть один із варіантів відповіді. Звертаємо увагу на те, що опитувальники є анонімними, всі відповіді будуть узагальнені та подані у відсотках.

Дякуємо за співпрацю!

1. Чи проявляєте ви особливі зусилля коли від вас вимагають зробити те що вам не подобається (наприклад, чергування в класі):

а) так, я докладу зусилля і виконаю поставлене завдання

б) спробую перекласти її на когось іншого

в) ні, навіть не намагатимусь

2. Якщо ви розпочали якусь важливу справу, ви завжди доводите її до кінця?

а) так, намагаюся

б) не завжди

в) ні

3. Якщо ви потрапили у складну ситуацію:

а) чекаєте допомоги друзів або дорослих

б) спробуєте подолати труднощі самостійно

в) нічого не робите, сподіваючись, що все так чи інакше вирішиться

4. Якщо ваша думка суттєво відрізняється від думки більшості, ви готові її озвучити та відстоювати:

а) так, мої переконання важливіші за тиск оточення

б) залежно від обставин

в) ні, не хочу попасти під осуд

5. Чи готові ви змінити уже прийняте рішення:

а) лише під впливом авторитетної для мене людини

б) тільки якщо на користь зміни рішення будуть наведені обґрунтовані аргументи

в) ні, прийняте рішення не змінюю

6. Якщо вам потрібно виконати важке для вас завдання, ви:

а) аналізуєте наявні ресурси і приступаєте до виконання

б) відкладаєте його до останнього

в) намагаєтеся залучити допомогу

7. Якщо вам необхідно ухвалити рішення:

а) приймаєте його спонтанно на основі внутрішніх відчуттів

б) збираєте інформацію, перш ніж прийняти рішення

в) намагаєтеся уникати ситуацій, де прийняття рішень залежить від вас

8. Коли вам вдалося досягти поставленої цілі, ви:

а) відчуваєте радість від того, що вам вдалося

б) спокійно реагуєте

в) вважаєте це випадковим везінням

9. Який вислів вам найближчий:

а) не помиляється тільки той, хто нічого не робить

б) зізнатися у власній помилці – ще одна помилка

в) головне не швидкість, а напрям руху

Опитувальник «Прийняття рішень»

Шановний друже!

Допоможіть нам зрозуміти ваше ставлення до рішучості та прийняття рішень. Прочитайте запропоновані твердження та оберіть один із запропонованих варіантів відповіді, поставивши «+» у відповідну графу. Звертаємо увагу на те, що опитувальник є анонімним, всі відповіді будуть узагальнені та подані у відсотках. Дякуємо за співпрацю!

№ з/п	Зміст твердження	Варіанти відповіді		
		так	ні	не знаю
1	При вирішенні будь-якої задачі я довго обмірковую всі можливі варіанти і можливості			
2	Я приймаю рішення (навіть важливі) швидко і без вагань			
3	Я вважаю, що саме вчинки і рішення, а не міркування допомагають мені досягати результатів			
4	Я часто сумніваюся у правильності своїх рішень			
5	Мені подобається виконувати складні завдання, які вимагають зусиль – це спонукає мене розвиватися			
6	Якщо треба прийняти рішення, я намагаюся порадитися з кимось, кому довіряю або вважаю авторитетом			
7	Я боюся помилитися			
8	Якщо я за щось беруся, то доводжу до кінця			
9	У ситуаціях вибору я почуваюся впевнено			
10	Прийняття рішень я намагаюся делегувати іншим людям			
11	Я не боюся помилок, помилки або невдачі мотивують мене спробувати ще раз			
12	Я часто відкладаю прийняття рішень «на потім»			
13	Краще утриматися, ніж прийняти неправильне рішення			
14	Я живу за принципом «краще прийняти хороше рішення зараз, ніж ідеальне, але ніколи»			

Додаток А 2

Анкета для учителів з фізичної культури

Шановні колеги!

Вам пропонується ряд запитань, які стосуються проведення занять з фізичної культури з учнями старших класів; вашого ставлення до потреби удосконалення занять з фізичної культури відповідно до нових програм з фізичної культури; до методики виховання рішучості старшокласників.

Дякуємо за розуміння та співпрацю!

1. В яких класах Ви викладаєте фізичну культуру? _____

2. Ваш стаж роботи в школі _____

3. З якими труднощами Ви зустрічаєтесь під час проведення уроків в старших класах?

_____

_____

4. Як ви оцінюєте рівень матеріально-технічної бази вашої школи?

_____

_____

5. Чи приділяєте увагу формуванню особистісних якостей учнів на уроках фізичної культури? Якщо так, то яким саме?

_____

_____

6. Які з них, на вашу думку, важливі у процесі занять фізичною культурою?

_____

_____

7. Як проявляється рішучість старшокласників у процесі уроків?

_____

_____

8. Які методи та засоби використовуєте для покращення змісту занять з фізичної культури?

_____

_____

9. Чи проводилися уроки фізичної культури, присвячені темі морально-вольових якостей, якщо так, то яких?

_____

_____

10 Ваше ставлення до виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою?

_____

_____

11. Чи проявляють бажання старшокласники займатися фізичною культурою?

_____

_____

12. Як часто старшокласники не відвідують уроки фізичної культури? Якщо так, то чим це пояснюють?

_____

_____

13. Яким чином ви реалізуєте виховні завдання уроку?

_____

_____

14. Виховання морально-вольових якостей на уроках фізичної культури освіти передбачає……

_____

_____

15. Ваші пропозиції щодо покращення занять з фізичної культури

_____

_____

Додаток А 3

Опитувальник для старшокласників «Що таке рішучість»
за методикою «Незакінчені речення»

Шановний друже!

Допоможіть нам зрозуміти ваше ставлення до виховання рішучості, її проявів та основних характеристик. Нам цінна ваша думка про те, наскільки ви вважаєте рішучість важливою, як якості, притаманні рішучій людині, можуть впливати на її життя. Прочитайте запропоновані незакінчені речення й продовжіть їх на власний розсуд. Звертаємо увагу на те, що опитувальники є анонімними, всі відповіді будуть узагальнені та подані у відсотках. Дякуємо за співпрацю!

На мою думку, рішучість це…

_____

_____

_____

Бути рішучим/рішучою означає

_____

_____

_____

Якби мене попросили описати рішучу людину, в першу чергу я б назвав/назвала такі якості…

_____

_____

_____

Виховувати в собі рішучість означає…

_____

_____

_____

Опитувальник для старшокласників «За і проти»

за методикою «Незакінчені речення»

Шановний друже!

Допоможіть нам зрозуміти ваше ставлення до виховання рішучості, її проявів та основних характеристик. Нам цінна ваша думка про те, наскільки ви вважаєте рішучість важливою, як якості, притаманні рішучій людині, можуть впливати на її життя. Прочитайте запропоновані незакінчені речення й продовжіть їх на власний розсуд. Звертаємо увагу на те, що опитувальники є анонімними, всі відповіді будуть узагальнені та подані у відсотках.

Дякуємо за співпрацю!

Бути рішучим/рішучою важливо, тому що…

_____

_____

_____

Бути рішучим/рішучою не важливо, тому що…

_____

_____

_____

На мою думку, рішучість допомагає в житті, тому що…

_____

_____

_____

На мою думку, рішучість заважає в житті, тому що…

_____

_____

_____

Наведіть аргументи на користь рішучої людини

_____

_____

_____

Наведіть аргументи на користь нерішучої людини

_____

_____

_____

Я вважаю себе рішучою людиною, тому що…

_____

_____

_____

Я не вважаю себе рішучою людиною, тому що…

_____

_____

_____

Додаток А 4

Орієнтовна тематика бесід зі старшокласниками

Бесіда «Що таке рішучість» (обговорювалися питання: як проявляється рішучість у повсякденному житті; як можна проявляти рішучість на уроках фізичної культури; чому ця якість важлива і чим саме; як впливає рішучість на життя людини; чим відрізняється рішуча людина від нерішучої; які переваги бути рішучим/рішучою тощо)

Бесіда «Рішучість у прийнятті рішень та досягненні цілей» (обговорювалися питання: які прояви рішучості при виборі мети діяльності та способів її досягнення; як допомагає рішучість в умовах вибору, невизначеності або нестачі фактажу та інформації; як поєднується рішучість з аналітичним мисленням та виваженістю; що таке прості і складні рішення; як співвідносяться поняття «кращі рішення» та «швидкі рішення»).

Бесіда «Як стати рішучою людиною» (обговорювалися питання: що важливо робити для того, щоб виховати в собі цю якість; які існують способи для того, щоб цього досягти; як проблемні ситуації тренують навички рішучості; чому нова діяльність вимагає рішучих дій; чому рішучість допомагає в кризових умовах невизначеності).

Бесіда «Уроки фізичної культури: можливості і виклики» (обговорювалися питання: як створення змагальної ситуації впливає на людину; які якості при цьому напрацьовуються; як виконання маленьких кількісних завдань перетворюється у якісний результат).

Бесіда «Спорт як філософія життя» (обговорювалися питання: важливість соціального, ментального, психічного та фізичного здоров'я, складники кожного з цих аспектів; ступені здоров'я; здоровий спосіб життя; як спорт формує особистість; основи самомотивації; спорт як філософія життя людини; виховні функції спорту).

Додаток А 5

Орієнтовна тематика диспутів

(запитання / контрзапитання, на яких можна побудувати диспут зі старшокласниками)

Рішучими народжуються чи стають?

Вагання – ознака слабкої особистості. Так чи ні?

Чи завжди є вибір у кожної людини?

Швидкі імпульсивні рішення часто кращі, ніж виважені?

Поспішиш – людей насмішиш. Так чи ні?

Здоров'я – найголовніша цінність в житті людини?

Що краще: рішучість чи виваженість? Якби у вас був вибір, якій якості ви б надали перевагу?

Часто погодитись з іншою людиною набагато легше, ніж відмовити або суперечити їй: де важливіше проявити рішучість?

Уроки фізичної культури: розвага чи навчання?

Якщо ти не погоджуєшся з більшістю, розумніше промовчати чи відстоювати свою думку і наразитися на тиск з боку оточуючих?

Що допомагає досягти успіху у житті: розум чи характер?

Для прийняття рішення аналітичне мислення важливіше ніж рішучість: це завжди так?

Якби країні потрібні були рішучі люди, їх вихованню приділялося б більше уваги?

Хто відповідальний за виховання рішучості: батьки, школа, суспільство, сама людина?

Такі якості як рішучість, наполегливість, сила волі неможливо «прокачати» як м'язи. Вони або є або немає.

В школі важливіше виховувати дитину, ніж навчати?

Суспільству не потрібні рішучі люди: так чи ні?

Бути рішучим важливіше, ніж бути сміливим?

Додаток А 6

Приклади ситуативних завдань
за методом проблемних ситуацій

Ситуативне завдання 1. На уроці фізичної культури вчитель дав вам завдання яке вас не зацікавило. Ви не маєте бажання виконувати завдання, оскільки хотіли би зараз пограти у футбол або зайнятися іншим видом фізичної активності. Чи скажете про це учителю? Якщо ви сказали, але у відповідь учитель пояснив, чому вам важливо відпрацювати цю вправу (наприклад, на думку учителя, ця вправа допоможе вам прокачати певну групу м'язів і стати сильнішим або спритнішим). В такому разі будете ви виконувати завдання чи наполягатимете на своєму?

Ситуативне завдання 2. Ви пообіцяли товаришу допомогти, але не встигаєте або у вас виникла непередбачувана ситуація. Обставини, які заважають вам виконати обіцяне дійсно важливі і не залежать лише від вас (наприклад, сімейні обставини, які передбачають вашу допомогу). Як ви вчините?

Ситуативне завдання 3. Ви стали свідком конфліктної ситуації між учнями на уроці фізичної культури. На вашу думку, учні відверто порушують правила поведінки на уроці, але вам вони не заважають. Ваші дії?

Ситуативне завдання 4. Ви стали свідком конфліктної ситуації між учнями та педагогом на уроках фізичної культури. Учні заважали іншим виконувати вправи, не реагували на зауваження учителя. Ваші дії?

Додаток Б 1

Лекторій для педагогів

Матеріали до лекції « Важливі аспекти виховання рішучості старшокласників»

Головним завданням закладів загальної середньої освіти є створення сприятливих умов які забезпечують повноцінний психологічний та особистий розвиток старшокласників. Освітній процес в закладах загальної середньої освіти має бути направлений на розвиток індивідуальних можливостей кожного здобувача освіти та формування їх особистості. Формування морально-вольових якостей має індивідуальний характер, що потребує диференційованого підходу до старшокласників.

Для розуміння даного феномену важливо враховувати наступні аспекти:

- рішучість – це морально-вольова якість особистості, яка виявляється при поєднанні функціональних проявів вольової, емоційної та інтелектуальної сфер;
- рішучість передбачає здатність особистості приймати ґрунтовні, відповідальні рішення та поступово реалізувати їх в практичній діяльності;
- у рішучих діях проявляється воля особистості, як здатність до вільного вибору при прийняті рішення (часто у ситуаціях невизначеності або тиску);

Виховання рішучості старшокласників відбувається не тільки в процесі занять фізичною культурою але й в повсякденному житті. Вчителям фізичної культури варто розуміти, що уроки фізичної культури – це лише один засобів виховання рішучості старшокласників пов’язаних з розвитком особистості учнів. Разом з тим, варто зазначити, що особистий приклад педагога, його

професійні якості, особисте ставлення має велике значення для учнів старшої школи.

Виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою засобами спортивно-оздоровчої діяльності позитивно впливає на саморозвиток учнів старшої школи та формує бажання та інтерес відвідувати уроки фізичної культури й приймати участь в спортивному житті школи; сприяє вихованню морально-вольових якостей старшокласників таких як рішучість, цілеспрямованість, сміливість та терплячість настійливість.

Для закріплення морально-вольових якостей варто залучати учнів старшої школи до змагань та навчальних ігор під час яких створюються виховні ситуації де учні приймають рішення та проявляють рішучість. Робота над помилками під час виконання фізичних вправ сприяє розвитку впевненості учнів та викликає бажання досягати поставлених цілей.

У процесі виховання морально-вольових якостей учнів варто дотримуватися таких рекомендацій:

- уникати під час організації освітнього процесу конфліктних ситуацій;
- ураховувати, що більшість школярів під час планування завдань та визначення мети декларують цілеспрямованість, впевненість у власних силах, сміливість та рішучість, однак у процесі їх виконання спостерігається боязнь, розгубленість та нерішучість;
- створювати змагальні та проблемні ситуації; умови, за яких здобувачі освіти можуть долати посильні труднощі, завдання і надавати допомогу; формувати впевненість в своїх силах
- формувати в здобувачів освіти уміння виконувати практичну, значущу освітню діяльність (долання посильних труднощів) за умови обдуманого морально-вольового рішення.

Матеріали до лекції «Урахування вікових особливостей старшокласників під час виховання рішучості»

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що взаємовідносини старшокласників з дорослими стають більш стабільними й менш конфліктними, що дає можливість батькам брати активну участь у вихованні рішучості. В старшокласників виникає потреба в спілкуванні з батьками для вирішення та обговорення вибору майбутньої професії, взаємин з однолітками, питання моралі. Під час спілкування з батьками старшокласники повинні усвідомлювати суть виховання рішучості та застосування її для особистого життя, оволодіти певною кількістю знань щодо морально-вольових якостей у процесі занять фізичною культурою.

Взаємовідносини з педагогами стають більш диференційовані. Професійна компетентність вчителів фізичної культури є не головною для учнів 10–11-х класів. Індивідуальні людські якості, здатність почути та зрозуміти, несуть ключову роль у спілкуванні зі старшокласниками. Виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою будуються на основі взаєморозуміння й поваги один до одного (суб'єкт-суб'єктної взаємодії). Школа сприяє вихованню і самовихованню необхідних морально-вольових якостей старшокласників. Під час організації спортивно-оздоровчої діяльності на уроках фізичної культури педагогам варто враховувати ціннісно-орієнтаційну активність старшокласників яка пов'язана з прагненням до самостійності та правом бути собою.

Основні вікові особливості старшокласників та сприятливість даного віку щодо виховання рішучості:

- період юнацького віку є одним з перехідних етапів соціального та психологічного дорослішання, який проявляється не лише у фізичному розвитку, а й, в першу чергу, в опануванні культурних норм, системи знань, компетентностей, цінностей, соціальних традицій;

- період юнацького віку характеризується зростанням самосвідомості, усвідомленням власних можливостей та бажань, пошуком свого місця в житті, потребою в самоствердженні та самовдосконаленні;
- у даному періоді активно формується соціальне самовизначення через систему ставлень особистості до оточуючої дійсності, до інших людей і до самої себе;
- формування вольових якостей старшокласників відбувається на фоні активного розвитку переживань та почуттів, що може призводити до виникнення внутрішніх криз, тому в цьому віці особливо яскраво виражена потреба у емоційній автономії;
- відбувається перебудова структури вольової активності особистості, яка проявляється у інтенсивному формуванні власної гідності, самоповаги, самооцінки, рефлексії, здатності ухвалювати вмотивовані рішення, втілювати їх в практичну діяльність;
- сенситивність даного віку щодо виховання рішучості зумовлена інтегративним поєднанням інтенсивного розвитку вольової сфери старшокласників, емоційного дорослішання, їх вмотивованості до дій, прийняття рішень, бажання самореалізуватися та проявити себе.

Варто зазначити, що для досягнення поставленої мети у процесі занять фізичною культурою учням старшої школи варто проявляти не лише фізичну активність, а й рішучість як морально-вольову якість. У процесі занять спортивно-оздоровчою діяльністю долати посильні труднощі й доводити розпочату справу до логічного кінця. Для розвитку рішучості старшокласників потрібен руховий досвід який дозволяє в багатьох проблемних ситуаціях швидко приймати обдумані рішення та реалізувати їх на уроках фізичної культури. Так у здобувачів освіти відбувається бурхливий розвиток вольової сфери, вони свідомо прагнуть до подолання ускладнених та ризикованих фізичними вправ які вимагають прояву рішучості.

Додаток Б2

Бібліотечна полиця

(список наукових джерел та педагогічних досліджень для опрацювання щодо виховання рішучості старшокласників)

Морально-вольові якості особистості

- Андріяш, М. О.(2020). Особливості волі та вольових якостей в юнацькому віці. *Теоритичні і прикладні проблеми психології. зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля.–Сєвєродонецьк:*,3(53), 53.
- Желанова, В. В.(2017). Морально-вольові якості особистості як суттєва детермінанта формування «Навичок XXI століття». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*.2 (41)

Психологія старшокласників

- Варій, М. Й. (2009). *Психологія*. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Центр учбової літератури.
- Вітенко, І.С., Вітенко, Т.І.(2008). *Основи психології: Видання друге, перероблене і доповнене*. Нова Книга.
- Іваній, І.В., Сергієнко, В.М. (2016). *Психологія фізичного виховання та спорту. Навчально-методичний посібник.* ФОП Цьома С.П., 204 с.
- Санников, О. І. (2016). «Решимість» та «Рішучість» в психологичній системі приняття життєвих рішень. *Теоретичні і прикладні проблеми психології, 1(39), 201–203.*

- Сергєєнкова, О. П., Столярчук, О. А., Коханова, О. П., Пасєка, О. В.(2012*). Вікова психологія*: *навчальний посібник.* Центр учбової літератури.
- СкрипченкоЮ О. В., ДолинськаЮ, Л.В., Огороднійчук, З. В. та ін.(2019*). Загальна психологія: підручник*. Вид-во Каравела.

Виховання особистості

- Бех, І. Д. (2015a). *Вибрані наукові праці. Виховання особистості.* Т.1. Чернівці: Букрек.
- Бех, І. Д. (2015b). *Вибрані наукові праці. Виховання особистості.* Т.2. Чернівці: Букрек.
- Гончаренко, С. У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене*. Рівне: Волинські обереги.
- Остапенко, О. І. (2013). *Виховання в старших підлітків інтересу до занять фізичною культурою в загальноосвітній школі.* (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання АПН України, Київ.

Теорія і практика виховання рішучості

- Артюшенко, А. О.(2008*).* Особистісна рішучість і деякі теоретичні аспекти її формування в учнів ЗОШ засобами фізичної культури. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки,121, 10-15.*
- Бобровник, С. І.(2014).Формування мотивації старшокласників до занять фізичною культурою та спортом. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт),* 2, 4-9

- Дубовик, Ю. М. (2015). Роль і значення морально-вольових якостей у житті людини. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*, 52, 18-22.
- Захожий, В. (2010). Формування в старшокласників інтересу до самостійних занять фізичними вправами. *Physical education, sport and health culture in modern society*, 1(9), 38-40.
- Зубалій, М. Д., Івашковський, В. В., Ільченко, А. І., Мудрік, В. І., & Чорна, К. І. (2013). *Фізичне виховання старшокласників у позакласній роботі закладів загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник*. Київ.
- Касіч, Н. П. (2020). *Виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності*. (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

Нормативно-правове забезпечення освітнього процесу

- *Закон України «Про освіту».* (2017). № 2145-VIII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19
- Закон України *«Про фізичну культуру і спорт»* №3808-XII. (1994). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994, № 14, ст. 80. (редакція від 16.10.2020). Взято з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text.
- *Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів 10-11класи* (2017): затверджена наказом МОН від .03.2022 № 698.
- *Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 р.* № 930. Взято з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF#Text

- *Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 р.* № 42/2016. Взято з: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/42/2016.
- *Про фізичну культуру і спорт №2704-VIII dsl25/-4/2019.* ВВР, 2019, № 21, ст.81.
- *Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей.* (2018). Київ.
- Тимчик, М. В., Алексєйчук, Є. Ю., Деревянко, В. В., Єрмолова, В. М., & Сілкова, В. О. (2017). Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів 10–11 класи. Рівень стандарту.

Спортивно-ігрова діяльність

- Тимчик, М. В. (2009). Виховання фізичної культури учнів у процесі ігрової діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія. Педагогічні науки : реалії та перспективи*, 14, 237–240.
- Діхтяренко, З. М. (2008). Виховання наполегливості учнів загальноосвітньої школи засобами ігрової діяльності : методичні рекомендації. – К.: Наук. світ, 2008. – 41 с. – Бібліогр.: с. 41.
- Павлюк, І. С. (2008) *Організаційні основи розвитку ігрових видів спорту в Україні (на прикладі гандболу).* (Дис. канд. наук). Національний університет фізичного виховання і спорту України.
- Попович, О. П (2013). Спортивні ігри як засіб виховання фізичних якостей старшокласників (на прикладі гандболу*). Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 5 (31), 169–176.*

Додаток Б 3

Тематика заходів з педагогами

Тематика круглих столів

- Види спортивно-оздоровчої діяльності на уроках фізичної культури
- Вікові особливості учнів старших класів під час використання софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі та інших видів спортивно-оздоровчої діяльності
- Планування та організація уроків фізичної культури із впровадженням софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі
- Виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою як педагогічна проблема
- Основні труднощі виховання рішучості в старшому шкільному віці
- Вікові особливості старшокласників у процесі виховання рішучості.
- Педагогічні умови виховання рішучості в закладах загальної середньої освіти
- Індивідуальний підхід під час виховання рішучості старшокласників
- Спортивно-оздоровча діяльність, як основний засіб виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою
- Цінність софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі, як засобів спортивно-оздоровчої діяльності

Тематика семінарів

- Упровадження особистісно-орієнтованого підходу в закладах загальної середньої освіти (на прикладі уроків фізичної культури)
- Упровадження компетентнісного підходу в закладах загальної середньої освіти (на прикладі уроків фізичної культури)
- Методика виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою
- Вирішення конфліктних та проблемних ситуацій під час занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі
- Сучасні форми та методи для проведення уроків фізичної культури

Тематика конференцій

- Виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою
- Виховання рішучості старшокласників: кращі практики
- Інновації на уроках фізичної культури
- Особливості використання софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі у процесі виховання рішучості старшокласників на уроках фізичної культури
- Виховний потенціал змагання на уроках фізичної культури

Тематика практикумів

- Софтбол: особливості проведення, принципи організації, кращі практики
- Гандбол: особливості проведення, принципи організації, кращі практики
- Бадмінтон: особливості проведення, принципи організації, кращі практики

- Безконтактне Регбі: особливості проведення, принципи організації, кращі практики
- Відкриті уроки для вчителів фізичної культури з нововведеними видами спортивно-оздоровчої діяльності
- Технології створення ситуації успіху на уроках фізичної культури
- Алгоритми створення виховних ситуацій на уроках фізичної культури

Додаток В 1

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ЗАНЯТЬ З СОФТБОЛУ
для учнів 10–11-х класів

№	Зміст та тематика занять з софтболу
	Теоретична складова
1.	Історія виникнення гри. Розвиток софтболу в Україні: історія та сучасний стан, етапи тощо
2.	Управління софтболом: структура управління, Федерація бейсболу і софтболу в Україні; змагання, міжнародні зустрічі
3.	Поняття і термінологія гри; вікові рамки, групи, категорії
4.	Основні характеристики гри: рухова, швидкісна, силова
5.	Правила гри в софтбол
6.	Техніка безпеки на уроках фізичної культури та спортивно-оздоровчої діяльності. Перевірка наявності спортивної форми учнів.
7.	Основні правила гри в софтбол, застереження щодо правил техніки безпеки під час гри в софтбол.
	Практична складова
8.	Комплекс загально розвиваючих вправ з предметами та без.
9.	Спеціальні вправи софтболістів. Вправи з бітою та тенісним м’ячем
10.	Засвоєння техніки пересувань в софтболі. Способи хвата біти. Вправи для засвоєння техніки подач.
11.	Стійка софтболіста при відбивані та ловлі м’яча.
12.	Виконання вправ різної складності для засвоєння техніки кидка (зверху, знизу, збоку.)
13.	Вивчення правильного удару по м’ячу Проведення начальної гри з спрощеними правилами.
14.	Проведення начальної гри з поступовим ускладненням правил. Гра в нападі.
15.	Рухливі ігри з елементами метання для засвоєння техніки передачі м’яча та вирішення завдань уроку щодо виховання рішучості старшокласників.
16.	Техніка пересування гравців на майданчику з використанням методу змагань.
17.	Рухливі ігри за ускладненими правилами для подолання труднощів та досягнення мети.

Додаток В 2

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ЗАНЯТЬ З ГАНДБОЛУ

для учнів 10–11-х класів

№	Зміст та тематика занять з гандболу
	Теоретична складова
1.	Екскурс у історію виникнення гандболу. Розвиток гандболу в Україні: історія та сучасний стан, етапи,
2.	Участь українських гандболістів на Олімпійських іграх тощо
3.	Поняття і термінологія гри; вікові рамки, групи, категорії, види (міні-гандбол, пляжний гандбол)
4.	Основні характеристики гри: класифікація технік, прийомів, фаз
5.	Правила гри в гандбол
6.	Техніка безпеки на уроках фізичної культури та спортивно-оздоровчої діяльності. Перевірка наявності спортивної форми учнів.
7.	Основні правила гри в гандбол, застереження щодо правил техніки безпеки під час гри в гандбол.
	Практична складова
8.	Комплекс загально розвиваючих вправ з м’яча. Стрибкові вправи з місця та в русі
9.	Правильне приземлення гравців під час гри. Зупинка подвійним кроком та за допомогою стрибка.
10.	Контроль рівноваги після зупинки. Засвоєння техніки пересувань в гандболі.
11.	Технічні прийоми володіння м’ячем, ловля та передача м’яча, кидки м’яча по воротах.
12.	Передача и ловля м’яча зі зміною напрямку. Зустрічні передачі м’яча. Виконання вправ різної складності для засвоєння техніки кидка.
13.	Виховання вміння старшокласників передбачати момент кидка та визначити напрям його польоту швидко прийняти рішення щодо прийому технічних дій. начальної гри з спрощеними правилами.
14.	Проведення начальної гри з поступовим ускладненням правил. Гра в нападі.
15.	Рухливі ігри з елементами метання для засвоєння техніки передачі м’яча та вирішення завдань уроку щодо виховання рішучості старшокласників.
16.	Техніка пересування гравців на майданчику з використанням методу змагань.
17.	Рухливі ігри за ускладненими правилами для подолання труднощів та досягнення мети.

Додаток В 3

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ЗАНЯТЬ З БАДМІНТОНУ
для учнів 10-11х класів

№	Зміст та тематика занять з бадмінтону
	Теоретична складова
1.	Ознайомлення з історією гри
2.	Розвиток українського бадмінтону
3.	Поняття і термінологія гри
4.	Основні характеристики гри: базові техніки, прийоми, тактика боротьби, види тактик, інвентар
5.	Правила гри в бадмінтон
6.	Гігієнічні вимоги до проведення занять з бадмінтону. Правила та техніка безпеки на заняттях з бадмінтону.
7.	Основні терміни і поняття в бадмінтоні. Правила гри.
	Практична складова
8.	Підготовчі вправи з бадмінтону для освоєння рухових дій. Підбір загально розвиваючих вправ. Комплекс загально розвиваючих вправ з воланами.
9.	Основні технічні прийоми гри в бадмінтон. Способи тримання ракетки для удару відкритою та закритою сторонами.
10.	Подачі відкритою та закритою стороною ракетки. Вправи для розвитку гнучкості, сили кисті та розвитку швидкості.
11.	Спеціальні вправи з ракеткою та воланом. Універсальна та європейська хватка
12.	Вправи з різновидами жонглювання з воланом.
13.	Різновиди ударів по діагоналі, в лівий та правий кут. Швидкість нападаючих ударів. Контроль ЧСС
14.	Проведення начальної гри з поступовим ускладненням правил. Гра в парах.
15.	Рухливі ігри з воланами. Тактика партнерської гри.
16.	Техніка пересування гравців на майданчику.
17.	Рухливі ігри за ускладненими правилами для подолання труднощів та досягнення мети.
18.	Спеціальні вправи та технічні дії в бадмінтоні для розвитку уваги з використанням проблемних ситуацій та вирішення їх.

Додаток В 4

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ЗАНЯТЬ БЕЗКОНТАКТНИМ РЕГБІ (ТЕГ-РЕГБІ)
для учнів 10-11х класів

№	Зміст та тематика занять з безконтактним регбі (Тег-регбі)
	Теоретична складова
1.	Ознайомлення з історією гри, регбійного м’яча
2.	Види сучасного регбі
3.	Поняття і термінологія гри
4.	Основні елементи безконтактного регбі
5.	Основні терміни і поняття в Тег-регбі (стійка гравця, утримання, передача, прийом м’яча, пас, довга / коротка передача, гра в пас на місці та в русі)
6.	Основні правила гри в регбі, застереження щодо правил техніки безпеки під час гри.
7.	Техніка безпеки на уроках фізичної культури та спортивно-оздоровчої діяльності. Перевірка наявності спортивної форми учнів
	Практична складова
8.	Способи передачі регбійного м’яча, розташування гравців команди на майданчику
9.	Стійка гравця
10.	Тримання м’яча, техніки володіння м’ячем (ловля, передача, захоплення, протидія)
11.	Переміщення (пересування по полю: ходьба, біг, повороти, стрибки, зупинки)
12.	Прийом і передача в парах. Передача и ловля м’яча зі зміною напрямку
13.	Рухливі ігри з елементами кидків регбійного м’яча.
14.	Проведення начальної гри з поступовим ускладненням правил. Гра в нападі.
15.	Техніка пересування гравців на майданчику з використанням методу змагань.
16.	Рухливі ігри за ускладненими правилами для подолання труднощів та досягнення мети.

Додаток Г

Банк ідей для проведення виховних заходів зі старшокласниками для виховання рішучості, навичок постановки цілей та визначення способів її досягнення

Тематика дискусій

- Якими принципами керується рішуча людина?
- Що таке рішучість і навіщо вона людині?
- Як здоров'я залежить від рішучості
- Бути рішучим: за і проти
- Фізична культура як фактор розвитку
- Чому здоров'я – особиста відповідальність
- Кодекс рішучої людини
- Наскільки ви самостійні у прийнятті рішень
- Як варто діяти в умовах вибору
- Як ваші рішення впливають на ваше здоров'я
- Чому корисно сумніватися?
- Чи варто мріяти про велике?
- Дозвіл на відпочинок

Тематика занять з елементами тренінгу

- Прийняття рішень: чому це важливо
- Командна взаємодія
- Як діяти в умовах невизначеності та ризику
- Як рішучість і відповідальність впливають на прийняття рішень
- Алгоритми та процедури прийняття рішень
- Як бути ефективним у складних ситуаціях
- Внесок кожного учасника в рішення поставлених завдань

- Навички зворотного зв'язку в колективі
- Комунікативні зв’язки в команді
- Вчимося визначати реалістичні цілі
- Вчимося ставити перед собою виклики
- «Взаємодія з однолітками в непередбачуваних ігрових ситуаціях»
- «Стратегії поведінки»

Тематика конкурсів

- Конкурс постерів «Рецепти рішучості»
- Конкурс плакатів «Мої досягнення»
- Конкурс мемів «Рішуча та нерішуча людина»

Тематика групових та індивідуальних бесід для учнів старшої школи

- Рішучість як необхідна морально-вольова якість особистості
- Участь в спортивному житті школи
- Шляхи збереження здоров’я
- Свідоме ставлення до власного здоров’я
- Що таке психічне та ментальне здоров’я
- Що варто знати про методи прийняття рішення

Тематика ігрової діяльності

- Софтбол
- Гандбол
- Бадмінтон
- Безконтактне Регбі:

Додаток Д

Загальні методичні рекомендації для організації та проведення змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі

При організації та проведенні змагань з софтболу, гандболу, бадмінтону, безконтактного регбі варто дотримуватися рекомендацій на кожному з етапів підготовки.

Підготовка до змагання

Розкажіть історію виникнення та розвитку гри, її поширення в світі та Україні в різні часові періоди (чи проводяться змагання, якого рівня, наведіть приклади спортсменів, які є видатними представниками цього виду спорту).

Ознайомте учасників з визначеннями та термінологією, яка вживається у даному виді спорту (важливо наголосити, що кожен вид спорту розвивається та вдосконалюється. Відповідно, з часом змінюються визначення, коригуються правила, оновлюється термінологія).

Продемонструйте устаткування, яке потрібно для змагань (м’ячі, волани, ракетки, екіпірування тощо).

Поясніть загальні правила гри (тривалість, особливості жеребкування, систему рахунку, систему судійства, апеляції, особливості спірних моментів, покарання за порушення тощо).

Поясніть механіку гри (кількість і ролі гравців, правила подачі тощо)

Ознайомте учасників з правилами безпеки (правилами поводження під час матчу та у перервах, права та обов’язки учасників).

Організаційний комітет

Створіть організаційний комітет, який буде опікуватися питаннями підготовки:

- забезпечення необхідного обладнання, інвентарю, спорядження;
- підготовка спортивного залу (майданчика);

- підготовка місць для глядачів;
- призи, грамоти для учасників та переможців;
- бланки для суддів;
- процедура відкриття, музичний супровід та інше.

Бажано залучити у організаційний комітет старшокласників, які можуть виконувати ролі суддів, менеджерів, дизайнерів, коментаторів.

Суддівство

Визначте, за якою системою відбуватимуться змагання (за вибуванням, за коловою системою, за змішаною системою тощо).

Чітко поясніть функції суддівства, відповідальність суддів за проведення змагань, їх права і обов'язки. Зверніть увагу на важливі аспекти роботи суддів:

- інформування гравців та глядачів;
- фіксація порушень;
- ухвалення рішень у спірних моментах;
- прийняття апеляції тощо.

Залучіть до суддівської колегії учнів старших класів. Наприклад, головним суддею буде учитель фізичної культури, а старшокласники виконуватимуть ролі помічників або суддів на лініях.

Документація змагання

Складіть програму змагань (в програмі вказується час, місце проведення, розклад матчів, команди тощо), Положення про змагання, по завершенню змагань підготуйте протокол та звіт.

Положення про змагання (за бажанням, можна використати і вже існуючі положення). У Положенні вказується:

- мета змагання;
- завдання змагання;

- місце проведення;
- порядок проведення;
- склад учасників;
- організатори;
- форми і терміни подання заявок, зразки заявки на участь у змаганнях;
- умови допущення команд або учасників до змагань;
- перелік необхідної документації для команд;
- порядок визначення переможців;
- система нагородження тощо.

Протокол матчу (як правило, у процесі проведення змагань ведеться протокол, у якому відображається перебіг кожної гри).

Звіт про змагання (включає протокол, розклад, таблиці з рахунками, суддівські висновки тощо)

Медичне обслуговування змагань

Важливо дотримуватися санітарно-гігієнічних вимог під час проведення змагань. Лікар (медична сестра закладу) перевіряє стан здоров’я учасників, у разі необхідності надає медичну допомогу.

Змагальна спортивно-оздоровча діяльність можлива лише а умов здійснення диференціації, розподілу навантаження учасників, яке відповідає їхнім індивідуальним та віковим особливостям.

Додаток Е

Відомості про апробацію результатів дослідження

№	Назва конференції /семінару	Місце та дата проведення	Форма участі
	Міжнародні:		
1.	«Хортинг – національний бренд України у світі: Олімпійська перспектива»	м. Ірпінь, Київської області 23-24.03.2019	очна, виступ з доповіддю
2.	«Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту»	м. Київ, 21.03.2019	очна, виступ з доповіддю
3.	«Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту»	м. Київ, 19.03.2020	очна, виступ з доповіддю
5.	«Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення»	м. Київ 28.05.2020	онлайн, виступ з доповіддю
6.	«Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення. Junior-фізична культура майбутнього.	м. Київ 29.05.2020	очна, виступ з доповіддю
7.	«Інтеграція інноваційних педагогічних технологій у сучасний освітній процес»	м. Київ 02.07.2020	онлайн, виступ з доповіддю
8.	XII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту».	м.Київ 18-19.03.2021	очна, виступ з доповіддю
9.	Міжнародна практична конференція «Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах»	м. Київ 25.11.2021	очна, виступ з доповіддю
10.	«Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки	м. Київ 19.03.2021	очна, виступ з доповіддю

	майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту»		
11.	Міжнародна педагогічна онлайн-конференція «Навчання під час війни. Як не допустити освітньої катастрофи».	м. Київ 30.08.2022	онлайн
12.	«Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах» (Київ, 2021),	м. Київ 17.05.2021	очна, виступ з доповіддю
13.	«Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту»	М.Київ 22.03.2022	очна, виступ з доповіддю
14.	«Навчання під час війни. Як не допустити освітньої катастрофи»	м. Харків, 19.06.2022	онлайн
15.	«Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту»	м. Київ 23.03. 2023;	очна, виступ з доповіддю
	Всеукраїнські:		
16.	«Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах»	м. Київ 24-25.10.2019	очна, виступ з доповіддю
17.	«Компетентісний підхід до навчання. У закладах загальної середньої освіти: теоретичні засади і практичний досвід»	м. Дніпро 27.10.2020	очна, виступ з доповіддю
18.	«Формування особистості: виклики часу і нові контексти розвитку»	м. Київ, 30.10.2020	очна, виступ з доповіддю
19.	«Здоров'язбережувальне освітнє середовище в сучасній школі. Психолого-педагогічні особливості роботи з дітьми в сучасному освітньому просторі.	м. Київ 27-28.11.2020	очна, виступ з доповіддю
20.	«Використання технологій навчання в закладах середньої і професійної освіти» Критерії, правила та процедури оцінювання здобувачів освіти. (Київ, 2021).	м. Київ, 26-27.02.2021	онлайн
21.	«Педагогічна майстерність як чинник	м. Дніпро	очна,

	професійного розвитку особистості вчителя»	09.05-10.05.2021	виступ з доповіддю
22.	«Перспективи розвитку сучасної освіти». Майндменппінг як сучасний інструмент творчого вчителя.	м. Київ 05.11.-06.11.2021	очна
23	Національно-патріотичне виховання в сучасному закладі освіти.	Київ 01.10.2022	онлайн
	Міжрегіональні, регіональні й звітні науково-практичні конференції:		
24.	Науково-практичний семінар «Бадмінтон у закладах загальної середньої освіти»	м. Київ 27.07.2020	очна, виступ з доповіддю
25.	«Особливості сучасного освітнього середовища. Онлайн інструменти та ресурси викладача НУШ»	м. Київ 27.07.2020	онлайн
	«Академічна доброчесність в університеті»	м. Київ 15. 06.2021	онлайн
26.	Методологічний семінар «Проблема формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах розбудови Незалежної України»	м. Київ 26.08.2021	очна, виступ з доповіддю
27.	Вебінар на тему «Нетрадиціні види спорту як елемент зацікавлення учнів до уроку фізичної культури»	м. Київ 15.11.2021	онлайн
28.	«Методика навчання технічнім прийомам гри у бадмінтон».	м. Київ 16.05.2022	онлайн
29.	«Нові підходи у викладанні фізичної культури НУШ. Розвиток ключових компетентностей».	м. Київ 18.05.2022	онлайн
30.	«Наскрізні навички», «ІКТ», «Предметне навчання», «НУШ».	м. Харків 26.05.2022	онлайн
31.	«Проблема формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах розбудови Незалежної України»	м. Київ 03.07. 2021	онлайн

Додаток Є

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України (у тому числі ті, які індексуються в наукометричних базах)

Масол, В. В. (2020a). Особливості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,*5 (125) 20, 106–109.https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.5(125).20

Масол, В. В. (2021a). Зміст виховання рішучості учнів старших класів у процесі спортивно-ігрової діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,*5 (125)20, 106–109. ttps://doi.org/10.31392/NPUnc.series15.2021.3К(131).64

Масол, В. В. (2021b). Педагогічні умови виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 25 (1), 259–269. https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-1-259-269

Масол, В. В.(2022a). Порівняльний аналіз результатів дослідження виховання рішучості старшокласників у спортивно-оздоровчій діяльності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип.* 26. *Кн.* 2, 4–16. https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-2-4-16

Масол, В. В. (2023a). Узагальнені результати виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий*

*часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,*3К(162)2023, 245–248. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.3К(162).50

Масол, В. В. Линник, А. М. (2023). Виховання рішучості в учнівської та студентської молоді у процесі спортивно-оздоровчої діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,* 7 (167)23, 115–118. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.7(167).22

Статті у зарубіжних наукових виданнях (у тому числі ті, які індексуються в наукометричних базах)

Masol, V. V. (2023b). Metody i kryteria pielęgnowania determinacji uczniów szkół starszych w procesie uprawiania kultury fizycznej. *Knowledge education law management nauka oświata pravo zarządzanie,* 1 (53) 2023, 13–17. https://doi.org/10.51647/kelm.2023.1.3

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

Масол, В. В., Остапенко, О. І., Тимчик, М. В. (2022). Військово-патріотичне виховання старшокласників у процесі фізкультурно-масової роботи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»,* 3К(147)22, 306–310. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.3К(147).66

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

Масол, В. В., Тимчик, М. В.(2020). Теоретичні відомості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий*

часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт», 3К(123) 20, 266–269.

Масол, В. В. (2020b). Психолого-педагогічний аналіз проблеми виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: *матеріали звітної науково-практичної конференції Ін-ту проблем виховання НАПН за 2019 рік,* Івано-Франківськ: НАІР, 8, 165–168.

Масол, В. В. (2021c). Виховання рішучості учнів 10–11-х класів у процесі спортивно-ігрової діяльності. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 листопада 2021р.) Івано-Франківськ: «НАЇР»,* 248.

Масол, В. В. (2022b). Виховання рішучості в учасників освітнього процесу під час занять фізичною культурою. *Сучасний виховний процес сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Ін-ту проблем виховання НАПН за 2021 рік,* Івано-Франківськ: НАІР, 10, 120–123.

Масол, В. В. (2023c). Основи виховання рішучості старшокласників у процесі занять спортивно-оздоровчою діяльністю. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік*, Івано-Франківськ: НАІР, 11, 168–171.